

Ortadoğu'da Türkiye Algısı: MISIR RNEğİ

Doę. Dr. Ahmet UYSAL
SDE Ortadoğu Uzmanı

Editör
Doę. Dr. Murat emrek

SDE RAPOR

Nisan 2011

SDE - STRATEJİK DÜŞÜNCE ENSTİTÜSÜ

Çetin Emeç Bulvarı Aşağı Öveçler Mahallesi
4. Cadde 1330. Sokak No: 12
06460 Çankaya / ANKARA
Tel : +90 (312) 473 80 45
Faks : +90 (312) 473 80 46
E-Posta : sde@sde.org.tr
www.sde.org.tr

GRAFİK - BASKI

Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hiz. Ltd. Şti.
Atatürk Bulvarı Meka Plaza No:5/15
Gimat / Yenimahalle - ANKARA
Tel : +90 (312) 397 16 17
Faks : +90 (312) 397 03 07
E-Posta : basaktanitim@gmail.com
www.basakmatbaa.com

İçindekiler

■ SUNUŞ	5
■ BİYOGRAFİ	7
■ ÜLKE PROFİLİ	8
■ MISIR KRONOLOJİSİ	10
■ YÖNETİCİ ÖZETİ	11
■ EXECUTIVE SUMMARY	17
■ ORTADOĞU'DA TÜRKİYE ALGISI: MISIR ÖRNEĞİ	23
GİRİŞ	23
Araştırmanın Gereçesi	24
Tarihi Arkaplan	26
Literatür Özeti	28
Araştırmanın Amacı	31
■ YAPILAN ÇALIŞMALAR	33
Araştırma Materyali	34
Hipotezler	34
Yöntem	35
■ BULGULAR	40
Mısır'da Türkiye Algısını Etkileyen Faktörler	40
Ders Kitaplarında Türkiye	45
Arap Milliyetçiliği ve Türkler	49
Medyada Türkiye	53
TÜRKİYE MODELİNİN DOĞUŞU	53
TÜRK DIŞ POLİTİKASI	60
Batı İle İlişkiler	61
Ortadoğu İle İlişkiler	63
Türkiye'nin Komşuları İle İlişkileri	66
TÜRKİYE DENEYİMİNİN ALGISI	68
TÜRKİYE MODELİNİN ALGISI	71
İslam ve Türk Modeli	71
İhvan-ı Müslimin ve Türkiye Modeli	73
Mısır'ın Diğer Muhalefeti ve Türkiye Modeli	77
Mısır Milliyetçileri ve Türkiye Modeli	79
Türkiye'de Laiklik	80
Gülen Hareketi'nin Algısı	81
Türk Dizileri Olgusu	82
MISIR HALKI ARASINDA TÜRKİYE ALGISI	87
Gençlik Gözüyle Türk Modeli	95
Orta Sınıf Gözüyle Türkiye	98
Entelektüeller Gözünde Türkiye	98
Akademik Tezlerde Türkiye	98
Kitaplarda Türkiye	99
■ SONUÇ	103
■ KAYNAKLAR	110
■ DİZİN	116

Tablolar

Tablo 1: Türk Malları Kaliteli	88
Tablo 2: Japon Malları Kaliteli	88
Tablo 3: ABD Malları Kaliteli	88
Tablo 4: Malezya Malları Kaliteli	88
Tablo 5: Çin Malları Kaliteli	88
Tablo 6: Türk Malları Teknolojik	88
Tablo 7: Türk Malları Dayanıklı	89
Tablo 8: Türk Malları Ekonomik	89
Tablo 9: Türk-Arap İlişkilerine Bakış	96
Tablo 10: Arap dünyasında Türkiye Üzerine Kitaplar	100

Şekiller

Şekil 1: Ekonomik Gelişmeyle Model	90
Şekil 2: Demokrasi ile Modellik	91
Şekil 3: Din-Demokrasi Dengesi	92
Şekil 4: Din ile Siyaset Dengesi	93
Şekil 5: Din ile Laiklik Dengesi	94

Sunuş

Ortadoğu, yalnızca harita üzerinde yanyana gelebilen ülkelerin oluşturduğu bir coğrafya olarak kargaşanın, parçalanmışlığın, istikrarsızlığın, otoriter rejimlerin, yoksulluğun, işsizliğin ve zaman zaman terörün hüküm sürdüğü bir çatışma alanı şeklinde resmedilmektedir. Kültürel analizlerde “kardeş,” stratejik yorumlarda “düşman,” siyasî değerlendirmelerde “müttefik” ve iktisadî mülahazalarda “rakip” olarak değerlendirilen bölge ülkeleri, her dönem farklı bir krizin pençesinde dünya kamuoyunda gündem oluşturmuşlardır.

Türkiye’de Ortadoğu’ya dair yapılan çalışmaların önemli bir bölümü talî kaynaklardan beslenen, Batı dünyasının bölgeye bakışını yansıtan ve Batılı kaynakları referans alan çalışmalardan oluşmaktadır. Bölgeyi Batı üzerinden okumak oryantalist perspektifi kabullenmeyi de gerektirmektedir. Edward Said’in kullandığı “gazeteci-taksici” metaforu Türkiye akademiası için de ne yazık ki geçerlidir.

Bölgeyi bir kalemde kolayca çözümleyen makro teoriler, Ortadoğu analizlerinde klişeleşmiş temel yanlışların kemikleşmesine sebebiyet vermiştir. Komplo teorileri ile bölgeyi analiz etmek, tarihsel kırılmalar üzerinden bölgeyi değerlendirmek, bölgedeki sosyolojik dinamikleri yok sayarak liderler üzerinden toplumsal çözümlemeler yapmak, her konuyu petrol ve enerji düzleminde değerlendirmek, hemen yarın bir savaş çıkacakmışçasına askerî ekipmanlar üzerinden analiz yapmak, Arap ülkeleri tanımlamasında bütün ülkeleri aynı çerçeveye sığdırmak, Osmanlı nostaljisi ile bölgeyi değerlendirip tarihi yeniden diriltme sevdasına kapılmak, Arap toplumlarını “çöl,” “deve,” “bedevi” ve “piramit” sembolleri ile düşünmek Ortadoğu analizlerinde sıklıkla karşılaştığımız yaklaşımlardır. Türkiye’deki popüler dizilerin Ortadoğu ülkelerinde gösterime girmesiyle bölgede Türkiye’ye yönelik ciddi bir sempatinin oluşmasına dair magazinsel değerlendirmeler, Türkiye’nin göreceli su zengini olmasından hareketle “Ortadoğu bize muhtaç” türündeki sürrealist stratejiler ile “Araplar bizi sırtımızdan vurdu” retorisiyle anakronik betimlemeler artık miadını doldurmuştur. Türkiye’de Ortadoğu alanında yapılan çalışmaların nicelik olarak “çok” ancak nitelik olarak “yetersiz” olmasında temel sorumluluk

akademi dünyasınıdır. Bu bilgi kirliliği karşısında akademiye düşen en temel görev gerçek ile kurguyu birbirinden ayırt etmeyi sağlayacak çalışmalar üretmektir.

Mısır'daki toplumsal dinamikler çerçevesinde Türkiye algısını tüm yönleri ile ele alan bu çalışma, Ortadoğu başlığı altında siyasî tarih, uluslararası ilişkiler, siyaset sosyolojisi, iktisadî, stratejik ve kültürel ilişkiler perspektifleri ışığında analizler içermektedir. Mısır kamuoyunda Türkiye algısını sadece popüler kültür öğeleri üzerinden değil, tarihsel sosyoloji penceresinden de yorumlayan Doç. Dr. Ahmet Uysal'ın uzun bir çalışma sonucu ortaya koyduğu bu eser, Mısır'a Türkiye'den ve Mısır'ın içinden bakan önemli bir çalışmadır. Türkiye-Mısır ilişkilerinin tarihsel kırılmaları ve dönüşümleri, Mısır kamuoyunda her toplum kesiminden Türkiye hakkındaki haber ve yorumların sosyo-kültürel temelleri ve içeriği, Mısırlı akademisyenlerin Türkiye çalışmaları ve Arap popüler kültüründe Türkiye izleri gibi çok boyutlu alanlarda yapılan değerlendirmeler, genel olarak Arap toplumlarının dinamiklerin ve özelde Mısır ve yeni devrimini anlayabilmek için anahtar bilgileri içeren bu çalışma ilgili analizleri sunmaktadır.

Biyografi

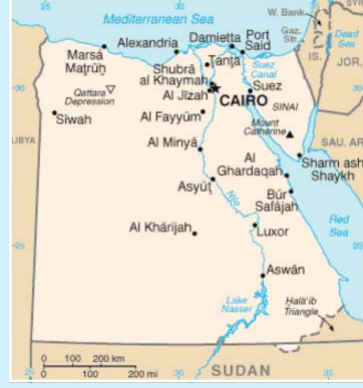

Doç. Dr. Ahmet Uysal, 1972’de Sakarya’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Sakarya’da, lisans eğitimini ODTÜ Sosyoloji Bölümü’nde tamamlayan Uysal, yüksek lisans ve doktora derecelerini *Southern Illinois University*’den almıştır. Siyaset sosyolojisi, Ortadoğu meseleleri ve Türk-Arap ilişkileri, medya ve toplumsal değişme konularında akademik çalışmalar yapan Uysal, 10-12 Aralık 2010 tarihlerinde Ankara’da SDE, Kahire ve Eskişehir Osmangazi Üniversiteleri tarafından ortaklaşa düzenlenen Arap-Türk Sosyal Bilimler Kongresi’nin Genel Koordinatörlüğünü üstlenmiştir. 2010’da “Mısır’da Türkiye Algısı” konusunu araştırmak üzere bu ülkede araştırmalar yapan Uysal, halen Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde öğretim üyesidir.

Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu’nun 11 Ocak 2010 tarihli kararı ve 201017001 sayılı projesi ile desteklenmiştir.

ÜLKE PROFİLİ

Coğrafya: Asya ve Afrika, Akdeniz ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan kritik bir noktada yer almaktadır. Dünya ticaretinin yüzde 8'i Süveyş Kanalı'ndan geçmektedir. Ülke dışından doğan ve yeniden paylaşım tartışmaları yaşanan Nil Nehri tarihsel olarak da Mısır'dan bağımsız düşünülemez.

Kaynak: www.cia.gov

Nüfus: 82 milyon nüfusun yüzde 61'ini 30 yaş altındaki gençler oluşturmaktadır. yüzde 2 nüfus artış oranına sahip ülkenin yüzde 90'ı Müslüman olup geri kalan yüzde 10'u Hıristiyan'dır.

Ekonomi: Turizm, tarım, sanayi ve Süveyş Kanalı temel gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. Resmî rakamlara göre yüzde 10 olan işsizlik gerçekte çok daha yüksektir. Özellikle bu oran gençler arasında daha da fazladır. Mısır, kendisine yetecek kadar petrole sahiptir.

Siyaset: Başkanlık sistemi ile yönetilen bir Cumhuriyet'tir. Fiilî tek parti yönetimi hakim Mısır'da yürütme, yasama ve yargı üzerinde baskı kurarak sistemi ve seçimleri yönlendirmektedir. Dünyanın onuncu büyük ordusu Mısır siyasetinde ciddi bir ağırlığa sahiptir.

Sorunlar: Filistin sorunu ile yakından ilgilidir. Su sorunu ülkenin geleceğine yönelik kaygıları artırmaktadır. Sina yarımadasındaki kabileler ara ara isyan etmektedir. Terörizm görülmekle birlikte çok etkili değildir. Yoksulluk ve yolsuzluk yaygındır.

Para Birimi: Cüneyh (pound)

MISIR KRONOLOJİSİ

- M.Ö. 7000** Nil vadisine ilk yerleşimin başlaması
- M.Ö. 3000** Aşağı ve Yukarı Mısır Krallıklarının birleşmesi
- M.Ö. 2500** Piramitlerin inşası
- M.Ö. 669** Asurluların Mısır'ı ele geçişi
- M.Ö. 525** Perslerin Mısır'ı ele geçişi
- M.Ö. 332** Büyük İskender'in Mısır'ı ele geçirilişi ve kendi adıyla İskenderiye'yi kuruşu
- M.Ö. 31** Romalıların Mısır'ı ele geçişi
- 639** Müslümanların Mısır'ı ele geçişi
- 1250** Memlûkluların Mısır'ı ele geçişi
- 1517** Osmanlıların Mısır'ı ele geçişi ve Hilafetin Osmanlı Devletine geçişi
- 1798** Fransızların Mısır'a ele geçişi
- 1801** Fransızların Mısır'dan çıkarılması
- 1805** Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'a vali olması
- 1882** İngiltere'nin Mısır'a ele geçişi
- 1914** Mısır'da krallık ve İngiliz mandası kurulması
- 1919** Mısır Milli Mücadelesi'nin başlaması
- 1922** I. Fuad'ın Mısır Kralı oluşu ve Mısır'ın bağımsızlığı
- 1928** Hasan el-Bennâ tarafından *İhvan-ı-Müslimin*'in (Müslüman Kardeşler) kurulması
- 1952** Cemal Abdünnasır liderliğindeki Hür Subaylar Darbesi
- 1956** Süveyş Kanalı'nın Millileştirilmesi ve Süveyş Krizi
- 1958** Mısır ve Suriye'nin "Birleşik Arap Cumhuriyeti" adı altında birleşmeleri
- 1961** Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılması

MISIR KRONOLOJİSİ

- 1967** İsrail ile Altı Gün Savaşı'nda Mısır, Ürdün ve Suriye'nin mağlup olmasıyla İsrail'in Sinâ Yarımadası, Golan Tepeleri, Gazze Şeridi, Doğu Kudüs ve Batı Şeria'yı ele geçirmesi.
- 1970** Nasır'ın ölümü ile yerine yardımcısı Enver Sedat'ın geçmesi.
- 1972** Sedat'ın *İnfitah* (Açılım) Politikaları
- 1973** Suriye ile İsrail'e karşı Yom Kippur Savaşı sonunda Sinâ'nın elde edilmesi
- 1978** İsrail ile Camp David Anlaşması imzalanması ve sonrasında Menahem Begin ve Enver Sedat, 1978 Nobel Barış Ödülünü birlikte alması
- 1979** Mısır ve İsrail arasında barış anlaşmasının imzalanması ve sonrasında Mısır'ın Arap Ligi'nden dışlaması.
- 1981** Enver Sedat'ın öldürülmesi ile yerine Hüsnü Mübarek'in geçmesi
- 1989** Mısır'ın Arap Ligi'ne dönüşü
- 2003** Mübarek rejimine karşı *Kifaye* (Yeter) Hareketi'nin kurulması
- 2004** Yaser Arafat'ın cenaze töreninin Kahire'de yapılması
- 2005** Müslüman Kardeşler'in parlamentoda 88 sandalye kazanarak en güçlü muhalefet haline gelmesi
- 2011** Tunus Devrimi'nden ilham alan gösteriler sonucu Mübarek'in 30 yıllık iktidarının yıkılması

Yönetici Özeti

Ortadoğu 2011'e büyük bir sarsıntıyla girmiştir. Tunus'da işsiz ve sesi duyulmayan gençlerin başlattığı devrim, Arap dünyasının en büyük ve kritik ülkesi Mısır'a da sıçramıştır. Gösteriler bölgeye dalga dalga yayılmaktadır. Benzer patlama kaygılarının artması Ürdün, Yemen, Cezayir ve Suriye'de reformların hızlanmasına yol açmıştır. Mısır Devrimi çok kritik bir gelişme olmuştur. Ayrıca, Lübnan'daki Hizbullah kökenli 11 milletvekili Saad Hariri başbakanlığındaki hükümet 12 Ocak'ta düşmüş ve Hizbullah'ın Başbakan adayı Necip Mikati, 25 Ocak'ta yapılan oylamada 68 oy alırken, Başbakan Saad Hariri 60 oyda kaldı. Lübnan'da Hizbullah'ın başbakan adayı Necip Mikati, bugün mecliste yapılan oylamada Başbakanlık için gerekli oyu kazandı. Mikati, 68 oy alarak Başbakanlık için gerekli oyu kazanması ile Hariri taraftarlarının protestolarında *El Cezire* kanalına ait bir aracı ateşe verildi. İran ve Suriye destekli Hizbullah'ın Batı destekli Hariri hükümetini devirmesi ve Sudan'da yapılan referandumun ardından bölünmesinin kesinleşmesi küresel dengeleri derinden etkileyecek potansiyelindedir. Otoriter Arap rejimlerine karşı demokrasi talep eden yeni protesto dalgası özellikle Türkiye'nin son on yıldaki sosyal, ekonomik ve siyasî performansından ilham almaktadır.

Filistin sorunundan Irak'a, Lübnan'dan İran'ın nükleer programına Türkiye'nin Ortadoğu sorunlarına yakın ilgi göstermesi, bölgede artan rolüyle doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin iç ve dış gelişmelerinin Arap dünyasında nasıl algılandığı önemli bir ampirik soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin çeşitli alanlardaki deneyimleri nasıl algılanmaktadır? Türkiye "model" olarak algılanmakta mıdır? Türkiye'nin AB üyeliğine Mısır'da nasıl bakılmaktadır? Arap ülkelerindeki yeni devrimdalgasında Türkiye'nin rolü var mıdır? Müslüman Kardeşler (MK) ve Mısır Devrimi'nin liderleri Türkiye hakkında ne düşünmektedir? Türkiye'nin Ortadoğu'daki imajını kimler, neler ve nasıl şekillendirmektedir? Türkiye kendi imajını geliştirmek için neler yapmakta ve/ya yapmalıdır?

Türkiye, uzun süre birlikte yaşadığı Arap dünyasından Cumhuriyet sonrası genellikle uzak durmuştur. Cumhuriyet'in ilk döneminde daha çok Batıya dönük bir yaklaşım benimseyen Türkiye'nin bu duruşu Soğuk Savaş

sırasında komünizm tehlikesiyle pekişirken ve belki de yeterli imkâna sahip olmadığı için Arap dünyasına mesafeli kalmıştır

1980'lerde gerçekleştirdiği ekonomik ve siyasal dönüşümlerle dünyaya ve bölgeye açılmaya başlayan Türkiye, özellikle AK Parti Hükümeti döneminde gerçekleşen ekonomik ve demokratik gelişmelere paralel bilinçli olarak bölgeye açılma çabaları ile Ortadoğu'da son dönemde büyük prestij kazanmış ve etkinliğe sahip olmuştur. Son dönemde komşularıyla siyasî ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesi yanında Filistin sorunu, Irak'ın ve Lübnan'ın istikrarı gibi bölge sorunlarına da Türkiye'nin ilgisi artmıştır. Ayrıca, son dönemde Türk dizilerinin Arap dünyasında yoğun biçimde izlenmesi ve Gazze ambargosunu kaldırmak için yaptığı girişimler, gelişen ekonomisi ve demokrasisi yanında barışçıl ve dengeli dış politikası ile Türkiye'nin genel olarak bölgede ve özel olarak Mısır'da model olarak alınıp alınamayacağı tartışması yaşanmıştır. Bu tartışmalar 2011 başında ortaya çıkan Tunus ve Mısır devrimleri bağlamında uluslararası kamuoyunda yeniden gündeme gelmiştir.

Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin Arap dünyasında nasıl algılandığını incelemeyi gerektirmiştir. Aynı zamanda bu araştırma Türkiye'nin model olma ve yumuşak güç (nüfuz) kullanma potansiyelinin parametrelerini de ortaya koymaya çalışmaktadır. 11 Eylül, Irak işgali, küreselleşme, internet ağları ve dünyadaki güç dengelerinin değişmeye başlaması gibi gelişmeler dolayısıyla Ortadoğu'daki dönüşüm potansiyeli çerçevesinde bu konuyu seçmişim. Araştırmamız devam ederken Gazze ambargosunu kırmayı hedefleyen Mavi Marmara'ya İsrail saldırısı ile yaşananlar, Türkiye'yi Arap dünyasında birinci gündem maddesi yapmıştır. Bu gelişme Davos Olayı'ndan daha da büyük etki yaratmıştır. Bu olay üzerine Arap kamuoyunda Türkiye'nin yeni rolünü, konumunu ve ekonomik-siyasî başarılarını tartışan binlerce yazı yayınlanmıştır. Ayrıca, 2011'de Arap dünyasındaki yeni demokrasi dalgası ile Türkiye modeli ve deneyiminin sıkça gündeme gelmesi, araştırmanın önemini ve güncelliğini daha iyi göstermektedir.

Arap dünyasındaki merkezi konumu ve ağırlığı dolayısıyla Türkiye imajı üzerine yapılacak bir araştırma için en uygun ülke Mısır'dır. Arap Ligi'ne ve dini otoritesi ile El-Ezher Üniversitesi'ne ev sahipliği yapması yanında entellektüel birikimi, jeo-stratejik konumu, büyük nüfusu, Arap-İsrail sorununa ve enerji kaynaklarına yakınlığı, Süveyş Kanalı ile dünya ticareti açısından önemi gibi faktörler dolayısıyla Mısır dünyada kritik ve özel bir öneme sahiptir. Büyük ekonomik ve siyasî sorunları dolayısıyla da

değişim talebinin ve bir model arayışı tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı bir ülkedir. Ortadoğu'da Türkiye'nin modelliği ve algısı konusunda daha önce yapılan çalışmalar hem yabancılar tarafından yapılmış hem de güncelliğini yitirmiştir. Çoğu doğrudan Mısır'ı ele almadığı için de genel karakterdedir. Örneğin, 1998'de yayınlanan İbrahim el-Dakuki'nin çalışması, 11 Eylül, Afganistan ve Irak işgali, internet ve uydu kanallarının yayılması ve küresel ekonomik kriz ve Türkiye'deki yeni yönetim gibi gelişmeler dolayısıyla güncelliğini yitirmiştir.

Mısır ile Türkiye arasında özel bir ilişki vardır ve eskiden olduğu gibi bugün de Türkiye'nin önemsendiği bir ülkedir. İki ülke toplumları arasındaki kültürel ve tarihsel ilişkiler Osmanlı öncesinden başlayarak günümüze kadar gelmiştir. Hilafetin Osmanlı'ya geçmesiyle Türkler, Arap dünyasını yaklaşık dört yüzyıl yönetmiştir. Mısır, Mehmet Ali Paşa yönetiminde verilen özel statüsü ile Osmanlı için önemli bir eyalet olmuştur. Ancak, Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş esnasında Mısır'ı İngilizler'e bırakmak zorunda kalmıştır. Savaş sonrasında ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları, radikal Batıcı yaklaşımlarıyla modern bir ulus-devlet inşası peşindeydiler. Bu yeni modernleşme projesi Batı ile entegrasyon amacıyla Osmanlı mirasına ve Arap dünyasına uzak durmuştur. Cumhuriyetin laik ve milliyetçi dünya görüşü ile Türkiye, genel olarak Arap dünyasından ve özel olarak Mısır'dan farklı bir yol benimsemiştir. Soğuk Savaş Dönemi'nde Mısır ve Türkiye, sırasıyla Doğu ve Batı kamplarını tercih ettiği için iki ülke arasındaki ilişkiler olumsuz seyretmiştir. Ancak, 1980'lerde bu anlayış değişmeye başlamış ve AK Parti'nin Ortadoğu açılımında Mısır önemli bir konuma sahip olmuştur. Yeni Türkiye yönetimi Mısır'ı, Ortadoğu'daki ağırlığı dolayısıyla bir ortak ve Afrika'ya açılmak için de bir kapı olarak görmektedir.

Son yıllarda ekonomik ve siyasî olarak gerilemesi ve bölge sorunlarındaki etkisinin azalması yanında daha çok ABD ve İsrail paralelinde politikalara yönelmesi Mısır'ın Arap dünyasındaki liderlik konumunu sarsmıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'da yükselişi ve bölgeye dönüşü gözlenmiştir. Ortadoğu'da Mısır ve Suudi Arabistan öncülüğündeki Sünni kampa karşı İran, Suriye ve Hizbullah liderliğinde bir "Şii" kamp oluşmuştur. Batı ile ilişkilerde teslimiyet ve çatışma üzerine kurulan iki kamp arasında şekillenen bu ortama Türkiye tarafsız ve dengeli bir model olarak girmiştir. Bu ortamda Türkiye'nin Mısır ile ilişkileri yönetim bazında işbirliği ile rekabet arasında şekillenmiştir.

Bu proje ile dört alanda araştırma yapılması hedeflenmiştir:

- 1) Mısır ortaöğretim ders kitaplarında Türkiye'nin resmi olarak nasıl anlatıldığı,
- 2) Medyadaki Türkiye imajı,
- 3) Mısır halkı arasında Türkiye'ye bakış,
- 4) Türkiye'nin dış politikası, komşuları ve Batı ile ilişkilerine yönelik tutum ve tepkiler.

Bu konular incelenirken Türkiye'nin model alınması konusu etrafında şekillenen tartışmalara özellikle dikkat edilmiştir. Türkiye'deki uluslararası öneme sahip gelişmelerin yanında, güncel olaylara ve sorunlara Mısır aydınlarının ve halkının bakışının ortaya çıkarılması bilimsel açıdan ilginç olduğu kadar Türkiye'nin bölgedeki ekonomik ve kültürel rolü ve dış politika uygulamaları açısından da çok önemlidir. Türkiye'nin AB üyeliğinden ABD ile olan ilişkilere, Kıbrıs sorunundan Ermeni meselesine, Güneydoğu sorunundan Suriye, İran ve Irak'la ilişkilerine, laiklik, demokrasi ve ekonomik gelişmesi gibi birçok konunun nasıl algılandığının ortaya konması, yeni 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda belirtilen Ortadoğu ile 'ilişkileri geliştirme hedefi'ne de uygundur. Sonuçlar, Türkiye'nin bölgedeki nüfuzuna, yumuşak güç potansiyeline ve kamu diplomasisine ışık tutacak niteliktedir.

Bu araştırma iki temel varsayımdan hareket etmektedir:

- 1) Siyasal faktörler, büyük ölçüde sosyal faktörlerden ortaya çıkmaktadırlar.
- 2) Mısır bölgedeki merkezi konumu yanında birkaç açıdan da yol ayrımında görülmektedir.

Çünkü Mısır'da şimdiki liderin yaşı dolayısıyla yakında bir rejim değişikliği ihtimali, artan açık toplum talepleri ve İslamcı hareketlerin süregelen ağırlığı vardır. Bölgede birçok kültürel, sosyal ve siyasal eğilimlere de öncülük ettiği için de Mısır kritik öneme sahiptir. Türkiye ile ilgili konular hem tarihsel hem de güncel önemi yanında özellikle resmî ve elit görüşleri ile halkın algılaması arasında fark olacağı varsayılmaktadır. İçerik analizi temel araştırma yöntemi olarak seçilmiştir. Hem ders kitapları, gazete, dergi ve TV programlarının içeriklerinin hem de yüz yüze mülakatların değerlendirilmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Üç temel hipotez bu araştırmayı yönlendirmiştir:

- 1) Mısırlılar arasında Türkiye algılamaları farklı ve birbiriyle çelişkilidir.

- 2) Genel anlamda Mısırlılar arasında Türkiye'ye bakışların çok farklı olması, süregelen siyasî konularda Mısır'ın yaklaşımları için Türkiye'nin başarılı bir model olma imkânının fazla olmadığına işaret etmektedir.
- 3) Türkiye algılamalarında (imajında) olumlu yönlerin görece artması, özelde Mısır ve genelde Arap dünyasındaki Türkiye'nin yumuşak gücüne katkıda bulunabilir.

Araştırmamız sonucunda ortaya çıkan bulgular, öngördüğümüz gibi Mısır'da Türkiye algılamalarının oldukça farklı ve değişken olduğu görülmüştür. Ancak, Türkiye'ye bakış öngördüğümüzden çok daha olumlu çıkmıştır. Daha da ilginç olanı, Türkiye'nin Mısır'da model olarak algılanmasının pek mümkün olmadığını öngörmüştük. Fakat bulgularımız bazı karşıt fikirlere rağmen, Türkiye'nin birçok açıdan Mısır'da bir model olarak algılandığını göstermiştir. Diğer hipotezimizde Türkiye'nin olumluya doğru dönen imajının Ortadoğu ve Mısır'da yumuşak gücüne katkısı olacağını öngörmüştük. Bu açıdan öngörümüze paralel bulgular ortaya çıkmış ve beklediğimiz güç artışı çok daha belirgin bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu gelişmede son yıllarda Mısır ile gelişen ekonomik ilişkilerin yanında Türk hükümetinin Filistin meselesine desteği de önemli rol oynamaktadır.

Türkiye'de İslamcı bir gelenekten gelen bir kadronun seçimle yönetime gelmesi, İslam ile demokrasinin, laiklik ile demokrasinin ve hatta İslam ve laikliğin dengelenebileceği algısına yol açmıştır. Türkiye'nin Ortadoğu'da tekrar öne çıkması, Filistin sorununa desteği, demokrasinin ve ekonomisinin oldukça gelişmiş görülmesi birçok gruba ilham kaynağı olduğu gibi -başta MK olmak üzere- muhalefet partileri ve hareketleri tarafından dik-katle izlenmektedir. Kötü yönetim ve ekonomik sorunlar yüzünden bölgesel liderliği gerileyen Mısır'daki Mübarek yönetiminin bu gelişmelerden rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Ancak rejimin meşruiyetini azaltmasına rağmen Mısır rejimi Türkiye modelinden rahatsızlığını genelde açıkça dile getirmekten kaçınmaktadır. Diğer taraftan, muhalif hareketler hemen her konuda yapılan tartışmada siyasî, ekonomik ve sosyal Türkiye deneyimlerini ve Türkiye modelini gündeme getirmektedir. Mısır'ın Türkiye modelini izlemesi gerektiğini söyleyenler bulunduğu gibi en azından birçok alandaki başarılı deneyimlerinden yararlanılabileceğini düşünenler de çoktur.

Mısır Devrimi'nde öncülük eden Muhammed el-Baradey, MK, Kifaye Hareketi ve diğer siyasî hareketler olumlu biçimde sıkça Türkiye modeline atıfta bulunmakta ve Türkiye'deki gibi sivil ve demokratik bir yönetim istediklerini belirtmektedirler. Mısır'da din ve demokrasi konusu tartış-

şılırken milliyetçi düşünür Muhammed Hasaneyn Heykel ve el-Baradei MK'in AK Parti gibi kendisini sivil-demokrat bir harekete dönüştürmesi gereğini dile getirmiştir. Ancak, Mübarek rejiminin baskıcı ve dışlayıcı tutumunun bu dönüşüme izin vermediği de belirtilmiştir. MK, özellikle AK Parti'nin 2007'de seçimlerini tekrar kazanmasıyla Türkiye modeline dayanarak, doğrudan şeriat talebi yerine demokrasi ve sivil hakların öne çıktığı bir reform paketi hazırlamıştır. Hatta bu reformu yeterli bulmayan bir grup İhvan'dan ayrılarak El-Vasat adında daha sivil ve demokrat bir parti kurmuştur. Mısır'ın önemli muhalefet partilerinden Vefd, Türk modelinde askerinin önemli noktaları elinde tutarak demokrasiye izin verdiğini düşünüyordu. Mübarek rejiminin Mısır'ı "Ortadoğu'nun hasta adamı" haline getirdiğini ifade ederken Türkiye'nin son on yılda gerçekleştirdiği gelişmelere hayranlığını dile getiriyordu. Kifaye Hareketi, Türk tecrübesini bölgeye radikalizm ve fanatizmden uzak çok olumlu örnekler sunduğunu belirtiyordu.

Türk deneyimi son yıllarda baskıcı yönetimler ve kötü ekonomik performans dolayısıyla, gençlerin kendi durumlarından şikâyetlerini gündemde tutarken, diğer taraftan daha iyisinin mümkün olduğu yönünde değişim umutlarını da artıran bir faktör olmuştur. Müslüman bir toplumun hem demokrasi hem de ekonomik gelişme sağlayabileceğini göstermesine vurgu yapılmıştır. Türkiye'deki değişim demokratik süreç içinde gerçekleştiği halde Tunus ve Mısır'da demokratik süreç tıkandığı için bu değişim devrimle gerçekleşmiştir. Tunus ve Mısır devrimlerini gerçekleştiren hareketlerin bundan sonra da demokrasisi, ekonomik kalkınması ve dış politikası ile Türkiye'yi modeli alacaklarını öngörmekteyim.

Executive Summary

The Middle East has woken up to a great political earthquake in 2011. The revolution in Tunisia ignited by unemployed and silent youth bounced into Egypt, the largest and critical country of the Arab world. The worries of similar social explosion in other countries led the start of political reforms in Jordan, Yemen, Algeria and Syria. Moreover, fall of the pro-West Lebanese government by the Iranian-backed Hezbollah-oriented deputies' withdrawal and the division of Sudan into two states after the referendum are the developments that will potentially change the global balance of power. The new wave of protests demanding democracy from authoritarian regimes is especially inspired by Turkey's economic, social and political performance during the last decade. Turkey's interest in Middle Eastern issues such as the Palestine problem, Iraq, Lebanon and Iran's nuclear program are all in relation with the Turkey's increasing role in the region. Therefore, Turkey's domestic and foreign affairs followed in the Arab world in general and in Egypt particular brings an important empirical question regarding Turkey's new perception in the region. This research seeks to answer such questions: How do the Egyptians view the Turkish experiences in areas such as education and economic development? Do Egyptians perceive Turkey as a "model" for themselves? What is Turkey's role in the Arab world and in the new Arabian revolutions? How do the Muslim Brotherhood (MB) and other leaders of the Egyptian revolution view Turkey? Which factors shape Turkey's image in the Middle East? What has Turkey done to improve its image and what should it do more?

Despite the historical background Turkey had distanced its self from the Arab world since the establishment of the Turkish Republic. In addition to the western orientation of the young Republic Turkey remained aligned with the Western world during the Cold War due to communist threat. Turkey probably kept itself distanced from the Arab world due its economic and political weakness in the early period. Turkey achieved economic and political development during the 1980s and began to open up to world markets, including to the Middle East. Especially with economic and democratic developments during the Justice and Development Party (JDP) rule during the last decade and thanks to its deliberate and active rapproachment policies to the Middle East, Turkey has recently

gained a huge attention, popularity which helped it further enhance its activities in the region. Along with good neighboring policy, Turkey has recently paid closer attention regarding the regional problems such as the Palestinian problem and the stability of Iraq and Lebanon. Moreover, the popular Turkish soap operas in the Arab world, Turkey's efforts to lift the embargo on Gaza and its prospering economy and democracy and its new foreign policy perspective encouraging closer relations for peace and good neighborhood caused serious public debates about the possibility of replicating the Turkish model in the Middle East in general and in Egypt in particular. These debates were put forth on the international arena after the emergence of Tunisian and Egyptian revolutions in the early 2011.

All these new developments requires a thorough study of how Turkey is perceived in the Arab world. At the same time, such a study will determine the parameters of Turkey's potential to become a "model" and its soft power because of its newly economic, political and cultural presence in the Middle East. I chose to study this topic due to the possibility of major transformation in the Middle East in relation to several factors such as the 9/11 attacks and the following the invasion of Afghanistan and Iraq, globalization, internet and the shifting balances of world power. During the course of this research, the Mavi Marmara ship attacked by Israel brought Turkey the top issue in the Arabian agenda. Thousands of news and opinion articles were published to discuss Turkey's new role, position and economic and political achievements. Moreover, the fact that the 2011 wave of democratization in the Arab world brought back the relevance of the "Turkish model" and experience proving the significance and timeliness of my research.

Due to its position and importance in the Arab world, Egypt is the best place to study Turkey's image. Due to its huge population, intellectual achievements, its approach to the Arab-Israeli conflict and its recent paralysis due to its economic and political problems, the demand for change and a model was very visible in Egypt. The earlier studies conducted by foreign scholars happened to be outdated in that regard. Moreover, due to their generalist nature either on the Arab world, they do not directly analyze the Egyptian situation. For example, Ibrahim Dakuki's *Al-Atrak Lada al-Arab* in 1998 cannot essentially address the changes caused by the 9/11 attacks, the invasions of Afghanistan and Iraq, the spread of internet and global financial crisis and the JDP government in Turkey. Therefore, a new study of the current context has become a necessity.

Egypt and Turkey have enjoyed special ties. The cultural and historical ties between Turkey and Egypt date back to the pre-Ottoman period. With the transfer of the Caliphate to the Ottomans, the Turks ruled most of the Arab world for about four centuries. Egypt remained under the Ottoman rule with its special status granted to the family of Muhammed Ali Pasha. However, the Ottomans lost Egypt to the British empire before the World War I. After the War, the founders of the new Turkish Republic wanted to establish a secular nation-state, based on a radical Westernization program. This new project sought integration with the West while severing ties with the Ottoman legacy and the Muslim Arab world. With this secular and nationalist outlook, Turkey adopted a different path from those in the Arab world in general and Egypt in particular. During the Cold War era, Egypt and Turkey preferred the Eastern and Western camps respectively, leading to a negative relation between the two. However, this disconnect began to change during the 1980s and 2000s when the JDP opened new channels in its foreign policy practices considering Egypt as an important country in the region.

The JDP government sees Egypt as a gateway to Africa in addition to its centrality in the Middle East. In recent years, Egypt's stagnant politics and insufficient economic development along with decreasing role in regional problems and adopting a pro-US and pro-Israeli positions weakened its leadership position in the Arab world. Meanwhile Turkey has returned to the region. Now, the Middle East is polarized between the Shia camp led by Iran and the Sunni camp led by the Saudi Arabia while Egypt is accommodating its relations with the US and the West. Turkey adopted a middle-ground between the two. In this context, Turkey's relation with Egypt varied between cooperation and competition, depending on the context and issue. Therefore, how the Egyptian elites and population have viewed Turkey's new active role in the Middle East remains an important empirical question. While explaining this development, their evaluation of social, economic and political forces is to be taken into consideration.

This project aims to study Turkey's image in Egypt by conducting research in four main areas: (1) The official view on Turkey reflected in Egyptian textbooks taught in the secondary schools; (2) Turkey's image presented in the Egyptian media as reflected in the prominent media outlets covering major issues of Turkish politics; (3) Turkey's popular image among Egyptians, especially the youth; and (4) Reactions to the perceived nature of Turkey's relations with its Arab neighbors and the West. In studying

these aspects, I paid a special attention to the debate over whether Turkey can “model” for the region. The Egyptian popular perception regarding the developments of Turkey’s international significance is not only academically significant but also concerns Turkey’s economic and cultural role in the region as well as its foreign policy. The analysis of the perception of the Cyprus issue, the Armenian problem, relations with Iran and Iraq, Turkey’s secularism and democracy and its economic development are also consistent with Turkey’s five-year development plan that envisions developing relations with the Middle East. The conclusions shed light on the nature of Turkey’s soft power in the region beside its public diplomacy.

The two main assumptions underlie this study. First, political forces usually arise on the basis of social realities. Second, as a centripetal state in the Middle East, Egypt today is before a “crossroad” in the course of its modern development, and that this crossroad results from the historical nexus formed by several factors such as the new presidential elections, the possibility of regime change, increasing popular demands for open society, the continuing prominence of Islamic movements. All these factors conclude in Egypt’s social and political trends highly relevant as indicators of more general regional trends. I earlier assumed that the Turkish issues are historically and currently significant and there are significant differences between elite and popular views on Turkey before the research. I used content analysis as the main analysis tool to analyze school books, newspapers, magazines, journals and TV programs as well as the in-depth interviews.

Three hypotheses guided this research (1) Images of Turkey among Egyptians are multiple and conflicting, (2) In overall sense, the product of the various images of Turkey does not uphold the notion that Turkey can serve as a successful model for Egypt’s approach to impending political issues. (3) The relative rise of positive images of Turkey can contribute to Turkey’s soft power in Egypt in particular and in the Arab world in general.

The conclusions of this research revealed that the perceptions of Turkey in Egypt was quite multiple and diverse. However, the image of Turkey was found more positive than earlier expected. More interestingly and contrary to my hypothesis, Turkey is mostly perceived as a model for Egypt in economic and political respects. My other hypothesis stated Turkey’s increasingly popular image could contribute to its soft power in the Middle East and Egypt. The study revealed similar results in the level of influence

which were greater than we envisioned. The increasing economic relations with the Egypt and Turkey's support for the Palestinian cause played an important role in this development.

The fact that, the JDP's Islamist roots -though it names its vision as "conservative democrat" since its establishment beside being split from the Islamist National Outlook (*Milli Görüş*) Movement, caused debates about the compatibility of Islam and democracy, secularism and democracy and even Islam and secularism. Turkey's increasing active role in Middle Eastern politics, its support for Palestine problem, improvements in its economy and democratic records are followed by many groups, including the MB and other opposition movements. The Mubarak regime seemed to be annoyed by these developments due to its authoritarian rule and chronic economic problems. However, the Egyptian regime has always avoided publicly expressing its unease with the Turkish model. On the other hand, oppositional movements referred to the Turkish model in almost all debates. Some suggested that Egypt must follow the Turkey while others argued that Egypt must benefit from the successful Turkish experiences in different areas.

The leaders of the recent Egyptian revolution such as Muhammed al-Baradai, the MB, the Kifaya Movement and other political movements frequently referred to the Turkish model and expressed their demands for a civilian democratic rule in Egypt similar to that of Turkey. The nationalist thinker Muhammed Hasanain Haykal and former IAEA-chief Muhammed Al-Baradai suggested that the MB must turn into a civilian democratic movement like the JDP. However, many argued that the Mubarak regime did not allow such a transformation with its repressive and exclusionary attitude to any serious opposition. Inspired by the JDP's huge success in the 2007 parliamentary elections, the MB launched a reform project based on democracy and civil liberties rather than demanding *sharia* (Islamic Canon Law) urgently. Saleem al-Awwa established a civilian-democratic party called Al-Wasat by splitting from the MB as he was not satisfied with the level of reform. Moreover, one of the main opposition parties, Al-Wafd, argued that in the Turkish model the military continued to hold critical positions while allowing democracy to flourish. At the same time, it expressed its fascination with the level of Turkish development during the last decade arguing that the Mubarak regime made Egypt the "sick man" during this period. Similarly, the Kifaya movement believed that the

Turkish experience provides positive examples away from radicalism and fanaticism.

The Turkish experience contributed to the rise of grievances among Arab youth living under authoritarian rule and dire economic conditions while creating a belief in the possibility of a better future. They emphasized that Muslim societies can also achieve democracy and economic development. The change in Turkey occurred within democratic process but the Tunisian and Egyptian change came out through revolution due to the lack of available paths in the political system. However, I foresee that the leaders of the Tunisian and Egyptian revolutions will follow the Turkish model in terms of democracy, economic development and foreign policy.

**ORTADOĞU'DA
TÜRKİYE ALGISI:
MISIR ÖRNEĞİ**

GİRİŞ

Araştırmanın Gerekçesi

Günümüzde yeniden canlanan Türkler ile Araplar arasındaki ilişkiler, nerdeyse bin yıllık geçmişe sahiptir. İslamiyeti kabul etmesini izleyen dönemde Arap halifelerin savaşçıları ve muhafızları rolünü üstlenen Türklerin, Müslüman Arap imparatorluğu içindeki konumu giderek yükselmiştir. Daha sonraları Türk devletlerinin öne çıkmasıyla iki toplum arasında “yöneten” ve “yönetilen” rolleri yer değiştirmiştir. Selçuklulardan sonra Osmanlılar, Arap toplumlarını uzun süre yönetmişlerdir. Bu durum Mısır için geçerlidir. 1200’lü yılların ortasından itibaren Türk yöneticiler Mısır’ın yönetiminde etkili olmuşlardır. Yedi yüz yıllık dönemde Mısır’a Orta Asya ve Anadolu’dan önemli Türk göçü olmuş ve Türk halkı ile Mısır toplumları arasında ciddi kültürel, ekonomik ve siyasî etkileşim oluşmuştur. Osmanlı döneminde sergilenen Mısır’la yakın ilişkiler Cumhuriyet Dönemi’nde kesintiye uğramış olsa da 1970’lerden itibaren düzelmeye başlamış ve 2000’lerde oldukça gelişmiştir.

İmaj ve algılama toplumlar ve devletlerarası ilişkilerde önemli bir yer tutmaktadır. Ülkeler ve hatta markalar kamuoyunda nasıl algılandıklarını ve imajlarını çok önemsemektedirler. Savaşların maliyetinin çok yüksek olması ve giderek azalması dolayısıyla, uluslararası alanda birçok sorun artık kaba kuvvetle değil kamu diplomasisi ve olumlu imajla bağlantılı olarak çözülmeye çalışılmaktadır. Ayrıca, küreselleşen dünyada imaj ve algılama hem siyasî hem de ekonomik ve kültürel alanlarda oldukça etkili olabilmektedir. Örneğin, demokrat, güvenli ve gelişmiş bir ülke imajı, uluslararası alanda daha fazla saygı uyandırdığı gibi o ülkenin görüşlerinin dünya kamuoyunda daha fazla dikkate alınması anlamına geldiği gibi ürün ve markalarının daha fazla tüketilmesi ile ihracatına ve turist ziyaretleri ile ekonomisine etki etmektedir. Hatta fikirlerinin benimsenmesi ile kültürel ilgi odağı haline gelebilmektedir.

Bu araştırma, Mısır’da Türkiye’nin imajının nasıl olduğunu ortaya koymayı amaçladığı için genel olarak Mısır toplumunu ele almaktadır. Araştırma, dört alanda Türkiye’nin nasıl algılandığını araştırmayı hedeflemiştir. 1) Mısır ortaöğretim kitaplarında yansıtıldığı biçimde Türkiye hakkındaki resmî görüş; 2) Türkiye ile ilgili konuların belli başlı medya organlarındaki yansıdığı şekliyle Mısır medyasındaki Türkiye imajı; 3) Mısır halkı ve özellikle genç Mısırlılar arasında Türkiye imajı ve 4) Türkiye’nin dış politikasının ve dış ilişkilerin algılanma biçimi.

Ortaöğretimde okutulan ders kitapları incelenerek Osmanlı'dan modern Türkiye'ye yönelik resmî bakış incelenmiştir. Resmî görüş özellikle önemlidir çünkü Mısır'da Osmanlı'dan beri gelen Mehmet Ali Paşa hanedanı İngiliz işgali döneminde ve bağımsızlığını kazanmasından sonra da varlığını devam ettirmiştir. Bu yönetim büyük ölçüde Osmanlı'nın devamı niteliğinde olmakla birlikte eskiden beri Türkiye ile çok aşırıya kaçmayan bir rekabet içindeydi. 1952'deki Hür Subaylar darbesi ile başa gelen Cemal Abdünnasır yönetimi, arap milliyetçisi ve sosyalist fikirleriyle daha çok Sovyet Bloğuna yakın durarak Batı kampındaki Türkiye'ye genel anlamda muhalif olmuştur. Enver Sedat'ın Abdünnasır'ın yerine gelmesiyle 1970'lerde Mısır'ın ABD ve Batıya yaklaşması, hem tarihsel hem de resmî görüş bağlamında Türkiye'ye bakışını önemli ölçüde değiştirmiştir. İmkânlar ölçüsünde de resmî görüşteki değişim ortaya konmuştur. Dış politika dinamiklerini göstermesi açısından Türkiye'ye yönelik günümüzdeki bakış da ayrıca önemli bir konu olarak araştırılmıştır.

Medya organlarının Türkiye'yi yansıtması da resmî, aydın ve gazeteci görüşlerinin kesişimini yansıtacağı için incelenmesi gereken bir yönüdür. Medya organları hem haber ve bilgi kaynağı olarak Türkiye'yi yansıtması bakımından hem de olayları belirli biçimde ele alması nedeniyle önemlidir. Ayrıca, medya organlarına sahip veya onlarla ilişkili farklı ideolojik, siyasî, dinî ve meslekî sosyal grupların Türkiye'ye bakışına yönelik ipuçları sunacağı için de medya organları incelenmiştir. Medya konusu son on yıldaki önemli olayların medyaya yansımaları ile sınırlı tutulmuştur. Resmî görüşler yanında, roman, hikaye, şiir, film ve dizi gibi sanatsal ürünlerde de Türkiye ve Türkler ile aydın bakışı olarak ikincil kaynaklardan incelenmiştir. Bir bakış açısının resmî kanallarda veya sivil medya organlarında yer alması onun halk tarafından doğrudan benimseneceği anlamına gelmez. Dolayısıyla, farklı halk kesimlerinin de Türkiye'ye bakışı da araştırılmıştır. Halkın görüşleri incelenirken aydınlar ve liderler yanında üniversite gençliğinin bakışı da incelenmiştir. Medya incelemesinde hükümet yanlısı, bağımsız ve farklı siyasî parti gazeteleri önemli kaynak oluşturmuştur. Yine farklı yayın organlarında yer alan akademik kişilikler ile dinî, siyasal ve sosyal grupların tutumları da incelenmiştir.

Ortadoğu 2011'e büyük bir sarsıntıyla uyanmıştır. Tunus'ta işsiz ve talepleri dinlenmeyen gençlerin başlattığı devrim Mısır'a sıçramıştır. Diğer ülkelerde benzer patlama kaygılarının artması Ürdün, Yemen, Cezayir ve Suriye'de reformların hızlanmasına yol açtığı gibi, Lübnan'da

İran destekli Hizbullah'ın Batı destekli hükümeti devirmesi ve Sudan'ın bölünmesinin kesinleşmesi küresel dengeleri derinden etkileyecek gelişmeler olarak görülmektedir. Özellikle otoriter Arap rejimlerine karşı başlayan demokrasi talepleri ve protesto dalgası özellikle Müslüman bir ülke olarak Türkiye'nin son on yıldaki sosyal, ekonomik ve siyasî performansından ilham almıştır. Filistin sorunundan Irak'a, Lübnan'dan İran'ın nükleer programına Türkiye'nin Ortadoğu sorunlarına yakın ilgi göstermesi ve bölgede artan rolüne tanıklık etmekteyiz. Bu araştırma bölge sorunlarına Mısır halkının bakışını ortaya çıkaracaktır. Araştırma, gündemdeki birçok soruya da cevaplar sunmaktadır. Türkiye'deki iç ve dış gelişmelere Arap dünyasının bakışı nasıldır? Türkiye'nin çeşitli alanlardaki deneyimleri nasıl algılanmaktadır? Türkiye bir "model" olarak görülmekte midir? Ortadoğu'daki devrimlerde Türkiye'nin rolü var mıdır? MK ve Mısır Devrimi'nin diğer liderleri Türkiye hakkında ne düşünmektedir? Türkiye'nin Arap dünyasındaki imajını neler şekillendirmektedir? Türkiye kendi imajını doğru şekillendiriyor mu ve bunu gerçekleştirmek için neler yapmalıdır?

Tarihi Arkaplan

Selçuklu döneminden başlayarak Türk ve Mısır toplumları bin yıla yakın birlikte yaşamış ve bu süre içinde ciddi etkileşimde bulunmuşlardır. 1882'den 1922'ye kadar sıkı İngiliz denetiminde kalan Mısır, sömürü döneminde siyasî çalkantılar ve isyanlar yaşamıştır. Mustafa Kamil ve Cemaledin Afgani gibi Mısır milliyetçileri Osmanlı şemsiyesi altında Mısır'ın bağımsız olabileceğini savunmuşlardır. Aynı dönemde Türk toplumu, II. Meşrutiyet dönemini ve imparatorluğun dağılmasına yol açan uzun savaşımlardan çıkmış (Trablusgarp, Balkan, I Dünya ve Kurtuluş Savaşları) ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

1919-1922 arasında Türkiye gibi Mısır da İngilizlere karşı milli mücadele vermiş ve kısmî bağımsızlık kazanmıştır ama İngiliz kontrolünü tamamen kıramamıştır. Bu dönemden sonra Türkiye ve Mısır toplumları farklı toplumsal tecrübeler yaşamıştır. İki dünya savaş arası dönemi Mısır görece sakin geçirse de aynı dönemde Türkiye'de köklü Batılılaşma reformları yapılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında ise Sovyet tehlikesi altında Türkiye, Batıya daha da yaklaşırken Mısır toplumu Nasır devrimi ile Arapları birleştirip bağımsızlık kazandırmak için hem Doğu Bloğu'na yönelmiş hem de milliyetçi-sosyalist ideolojisi ile Türkiye'ye olumsuz yaklaşmıştır. Sedat ve Mübarek döneminde Mısır'ın Batıya yaklaşmasıyla resmî düzeydeki bu olumsuz yaklaşım azalmaya başlamıştır.

1952'de Abdünnasır Kral Faruk'u devirdikten sonra 1970'lere kadar devletçi ekonomik ve sosyal refah politikaları uygulamıştır. Büyük toprak sahiplerinin siyaset ve ekonomideki etkisini azaltmak için toprak reformu yapmıştır. Popülist ekonomik politikalar küçük çiftçi ve işçilerin durumu kısmen düzelse de genel ekonomik ilerleme sağlanamamıştır. İsrail ile savaşların maliyeti ve demokratik denetimin bulunmaması Abdünnasır'ın ekonomik politikalar geliştirmesine engel olmuştur. 1970'lerde Sedat devletçi yaklaşımdan *İnfitah* (Açılım) yaklaşımıyla vazgeçerek Mısır'ı dünya piyasalarına entegre etmeye çalışmıştır. Sedat döneminde, sınırlı da olsa çok partili düzene geçilmiştir. Soğuk Savaş döneminde piyasa ekonomisi ve demokratik açılımlar yönünde ivme kazansa da bugün 80 milyon nüfuslu Mısır'da gerçek bir demokrasi ve ekonomik gelişme sağlanamamıştır.

Mübarek rejimi siyasî alanda fiilî tek parti yönetimini sürdürerek demokratikleşmenin önünü kapatmıştır. Mübarek, MK gibi gerçekten alternatif olacak muhalif hareketleri sistem dışına iterken daha zayıf ve zararsız gördüğü partileri de siyasî rüşvetle kendisine bağlamıştır. Kötü yönetim, sosyal ve ekonomik sorunları daha keskinleştirmiş, baskı, yolsuzluk, işsizlik ve yoksulluk yaygınlaşmıştır. Son yirmi yılda dışa açılmayla birlikte ihaleler ve adam kayırma ile devletten beslenen yeni bir tekelci burjuvazi oluşmuştur. Oğul Cemal Mübarek etrafında toplanan bu grup, rejimin partisine de hakim olarak sistem içinde askerî-sivil bürokrasi ile bir koalisyon kurmuştur. Mısır'da gençlerin demokrasi ve ekonomik düzeltme talebiyle protestolara yönelten işte bu tikanılmışlık ve umutsuzluk olmuştur.

Türkiye, 1980'lerde gerçekleştirdiği ekonomik ve siyasal dönüşümler ile aynı zamanda dünyaya ve bölgeye açılmaya başlamıştır. Özellikle 2000'lerde AK Parti hükümeti döneminde gerçekleşen ekonomik ve demokratik gelişmeler, Türk dizileri, komşularıyla siyasî ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesi, Türkiye'nin Filistin sorunu ve Irak'ın istikrarı gibi bölge sorunlarına yoğun ilgisi Ortadoğu'dan prestij ve etkinlik getirmiştir. Ayrıca, son dönemde Gazze ambargosunu kaldırmak için yaptığı girişimler, gelişen ekonomisi ve demokrasisi yanında barışçıl ve dengeli dış politikası, Türkiye'nin bölgede ve Mısır'da model olarak alınıp alınamayacağı tartışmasını gündeme getirmiştir. Bu tartışmalar 2011 başında ortaya çıkan Tunus ve Mısır devrimleri bağlamında uluslararası kamuoyunda yeniden gündeme gelmiştir.

Literatür Özeti

XX. yüzyılın başlarında Türk modernleşmesi Ortadoğu'da belli bir ilgi alanı oluşturmuştur.¹ O dönemde Batı işgal veya kontrolünde olan bölge topraklarında Türkiye'nin bağımsızlığı ve yaptığı modernleşme hamleleri önemli ilham kaynağı olmuştur. Türk deneyiminin bir model olması, daha çok Sovyet Bloğunun çökmesiyle gündeme gelmiş ve yeni bağımsızlığını kazanan Orta Asya Cumhuriyetlerinin de Türk modelini izlemesi tartışılmıştır.² Daha sonra bu model, Orta Asya toplumlarının kendi içinde de tartışılmaya başlanmıştır.³ Türkiye'nin Ortadoğu için tarihsel mirasının önemi yanında son yüzyıldaki modernleşme, laiklik, ve demokratikleşme çabaları Türkiye'nin son yıllarda hem bölgeye önem vermesi hem de laik demokrasisi ile model potansiyelini gündeme getirmiştir. Örneğin, Türkiye'de liberal demokrasinin gelişmesi dolayısıyla bölgede ilgi odağı haline gelmesine dikkat çekilmiştir.⁴ Bu aşamada model olabilmesi için özellikle inandırıcılık, meşruiyet ve kültürel-siyasal imkânlar açısından Türkiye'nin yumuşak gücü tartışılırken onun bölgedeki olumlu imajı ve inandırıcılığının olup olmadığına dikkat çekilmiştir.⁵ Özellikle Arap ülkelerinin kalkınmışlık, demokrasi ve insan hakları gibi alanlarda fazla yol alamamaları da bölgede başarılı bir model arayışında Türkiye'yi önplana çıkarmıştır. Bu gelişmeler ışığında Mısır'da Türkiye'nin nasıl görüldüğünün detaylı biçimde incelenmesi önemli bir konu haline gelmiştir.

Türkiye'nin Ortadoğu'daki imajı ve onunla ilgili olarak bölgedeki yumuşak güç potansiyeli tartışılırken, Türk deneyiminin İslam ve demokrasiyi bağdaştıran bir model olduğu da ağırlıklı olarak dile getirilmektedir. Türk modeli özellikle İslamcı hareketlerin demokrasi ile

¹ Ömer Taşpınar, 2003. "An Uneven Fit? The Turkish Model and the Arab World." *Brookings Institute, Us Policy Towards the Islamic World*, Analysis Paper, No. 5, <http://www.brookings.edu/printme.wbs?page/fp/saban/analysis/taspinar20030801.htm>.

² Heinz Kramer, 2000. *Changing Turkey: Challenges to Europe & the United States*. Washington, DC, USA: Brookings Institution Press, <http://site.ebrary.com/lib/dumlupinar/Doc?id=10026293>.

³ Daniel Pipes, 2001. "Turkey's Relations with the West and the Turkic Republics: The Rise and Fall of the 'Turkish Model,'" *Middle East Quarterly*, Cilt 8, Sayı 3; F. Stephan Larra-bee, 2002. *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Santa Monica, CA, USA: The Rand Corporation, s. 101. <http://site.ebrary.com/lib/dumlupinar/Doc?id=10056167>.

⁴ Berna Turam, 2006. *Between Islam and the State: The Politics of Engagement*. Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, s. 151. <http://site.ebrary.com/lib/dumlupinar/Doc?id=10180149>.

⁵ Tarik Oğuzlu, 2007. "Soft Power in Turkish Foreign Policy." *Australian Journal of International Affairs*, Cilt 61, Sayı 1, ss.81-97.

sisteme entegre edilebileceğini de göstermesi açısından önemsenmektedir.⁶ Ayrıca, Altunışık Türkiye'deki laikliğin Batıcı elitler tarafından empoze edildiği yönünde Arap dünyasında yaygın bir kanaat bulunduğunu ve bazılarının da laikliği din karşıtlığı olarak gördüklerini tespit etmiştir.⁷ Bu tespitlerin farklı ülkelere göre geçerliliği ve ağırlıkları ve özellikle Mısır'da nasıl yansıma bulduğu hala araştırılması gereken konulardır.

Arapların Türkleri hâlâ eski kolonyal yöneticileri veya Batı projesi olarak görmelerinden dolayı Türk modelinin onlara çok cazip gelmeyeceğini savunanlar da bulunmaktadır.⁸ Türkiye'nin AB üyeliği konusunun Arap kamuoyunda nasıl algılandığı üzerine de bazı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Podeh Arap liderlerinin AB konusunda net olmayan bir tutum benimsediklerini ancak Arap aydınlarının bazılarının AB üyeliğini desteklerken bazılarının da Türkiye'nin İslamî kimliğini kaybetmesinden endişe duyduğunu belirtmiştir.⁹ Ancak, Türkiye'nin bölgedeki inandırıcılığını ve nüfuzunu ölçen ampirik bir araştırma da henüz yapılmamıştır. 2010'daki Mavi Marmara gemisine İsrail'in açık denizdeki saldırısından sonra bu durum daha da ilginç ve önemli hale gelmiştir. Özellikle son on yılda dünyada, Ortadoğu'da ve Türkiye'de ortaya çıkan gelişmelerin Türkiye'nin prestij ve inanılabilirliğini nasıl etkilediğini ortaya koyan konunun araştırılması gerekmiştir. Özellikle Mısır'da Mübarek'in ilerleyen yaşı dolayısıyla yakın zamanda rejim değişikliği ihtimalinin son yıllarda belirmesi, artan açık toplum talepleri ve İslamcı hareketlerin geleceğinin önemi yüzünden bu ülkede Türkiye'nin nasıl algılandığının ortaya konması hem bugünkü dinamikler hem de iki ülke ilişkileri ve bölgenin geleceği açısından da önem taşımaktadır.

Daha önceki tartışmalar, çoğunlukla teorik ve daha çok izlenim düzeyindedir. Halbuki daha ampirik ve gerçek halkın tutumunu ortaya koyan birinci elden araştırmalara ihtiyaç vardır. Ayrıca, Arap dünyasında da Türkiye'nin imajını inceleyen araştırmalar yapılmıştır. Bunların bir örneği İbrahim el-Dakuki yaklaşık on yıl önce yayınladığı kitapta¹⁰, Arap resmî görüşünün Osmanlı'ya karşı Arap dünyasında birliği sağlaması

⁶ Meliha Altunışık, 2010. *Turkey: Arab Perspectives*. İstanbul: TESEV Publications.

⁷ a.g.e.

⁸ A.C. Hemerijck, (CB), 2004. *European Union, Turkey and Islam*. Amsterdam, NLD: Amsterdam University Press, <http://site.ebrary.com/lib/dumlupinar/Doc?id=10077295>.

⁹ E. Podeh, 2007. "The Final Fall of the Ottoman Empire: Arab Discourse over Turkey's Accession to the European Union." *Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı 3, ss. 317-328.

¹⁰ İbrahim Dakuki, 2001. *Surat al-Atrak Ladal-Arab*. Beyrut: Merkez Dirâsât al-Wahdah al-Arabiyye.

açısından biraz olumlu ama son dönemlerindeki Türkleştirme politikaları ve baskıcı yöntemleri yüzünden de olumsuz olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, yine el-Dakuki'ye göre Türkiye'nin Cumhuriyet dönemi Arap dünyasında neredeyse görmezden gelinmiştir. Daha özel bir çalışmada Mısır'ın Türkiye'ye bakışını ele alan Bayumi¹¹, yalnızca II. Dünya Savaşı sonrası döneme kadarki gelişmeleri ele almıştır. Bizdeki çalışmalardan daha derinlemesine ve somut olmalarına rağmen bu araştırmalar da son dönem gelişmelerini yansıtamayacak kadar eskidir. Halbuki dünyamız son on yılda köklü değişim geçirmektedir. 11 Eylül saldırıları, Irak'ın işgali, *El-Cezire* Televizyonu ve Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılım politikası, bölgede Türk dizilerinin yaygın izleyici bulması, Davos'taki Başbakan Erdoğan'ın "one minute" çıkışı ve Mavi Marmara saldırısından sonra Türkiye'nin bölgedeki imajı henüz incelenmemiştir. Türkiye'de bu alanda bazı dar kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Bunlardan birisi, Şükran Fazlıoğlu'nun *Arap Romanı'nda Türkler* adlı çalışmasıdır.¹² Kitap, Mısır romanlarındaki Türk imajını incelemiştir. Özellikle Davos ve Mavi Marmara olayları ve popüler Türk dizileri Arap kamuoyunu ciddi biçimde meşgul ettiği halde bu alanda bilimsel araştırmalar henüz yapılmamıştır. Çok yakın zamanlarda yayınlanan dünyadaki liderlerin popülaritesini ve güvenilirliğini inceleyen bir araştırma, Türkiye adına Başbakan Tayyip Erdoğan'ın Mısır'da Obama ve Putin gibi dünya liderlerinden daha inanılır bulunduğunu, nerdeyse Arap liderler kadar güvenildiğini tespit etmiştir.¹³ Bu araştırmaya göre Mısırlıların yüzde 63'ü Başbakan Erdoğan'a güvenirken yüzde 34'ü güvenmemektedir. Bu rakamlar 2008'e göre önemli bir iyileşme olduğunu ortaya koymaktadır (yüzde 49 güvenenlere karşı yüzde 51 güvenmeyenler). Bu da özellikle Davos olayının etkisine işaret etmektedir. 2010'da Altunışık'ın *Türkiye'ye Arap Bakışı* başlıklı çalışması ile genel olarak Arap dünyasının Türkiye'ye bakışını incelemiştir. Bu araştırma Arapların Türkiye'ye bakışını genelde olumlu etkileyen dört önemli gelişme olduğunu belirtmiştir: (a) İslamî kökenli AK Parti'nin 2002 seçimlerini kazanarak hükümet olması, (b) 1 Mart 2003 tezkeresi ile ABD ordusuna Irak'ı işgal için geçit verilmemesi, (c) 2005'de AB katılım

¹¹ Zekeriya Süleyman Bayumi. 1989. *Mevkîfu Mısır min Mütegayyirat fi Türkiye*. Kahire: Dar-ül Kitab El-Jamii.

¹² Şükran Fazlıoğlu, 2006. *Arap Romanı'nda Türkler*. İstanbul: Küre Yayınları.

¹³ *World Public Opinion*. 2009. "Country-by-Country Results." http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/jul09/WPO_USObama_Jul09_countries.pdf.

Erdoğan muhtemelen Arap liderlerden daha popülerdir, çünkü baskıcı rejimlerde kendi başkanı hakkında olumsuz konuşulması pek kolay olmadığı için özellikle son zamandaki isyanlar düşünüldüğünde Arap liderlerin popülaritesi ihtiyatlı karşılanmalıdır.

müzakerelerinin resmen başlaması ve (d) Davos Olayı.¹⁴ Altunışık'ın araştırması Arap ülkeleri çapında anket yoluyla yapılmıştır ve genel bir yaklaşım sunmaktadır. Araştırmamıza konu olduğu şekilde Mısır'daki Türkiye imajının daha detaylı ve ülkenin özel koşullarını da dikkate alacak şekilde araştırmaya ihtiyaç vardır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma nüfusu 80 milyonu geçen Mısır'da Türkiye'nin nasıl görüldüğünü araştırmaktır. Türkler ve Araplar arasındaki uzun tarihsel bağlar gibi, Türk-Mısır ilişkileri XIII. yüzyılda başlamış, 1500'lerin başında Osmanlı'nın Mısır'ı fethiyle de önemli bir düzeye ulaşmıştır. 1882'de Mısır'ı İngiltere'nin ele geçirmesinden sonra Türk ve Mısır toplumları farklı siyasî ve sosyal tecrübeler yaşayarak hem belli ölçüde farklılaşmış hem de birbirinden uzaklaşmıştır. Mısır, jeo-stratejik konumu ve dünya üzerindeki mücadelelerde kritik rolü dolayısıyla önce İngilizler, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler ve ABD ve günümüzde de ABD'nin bölge hâkimiyeti için önemli olmuştur.

ABD başta olmak üzere özellikle gelişmiş ülkeler yalnızca ekonomik ve askerî güce dayanarak değil imaj ve inanırılıklarını da artırarak dış politikada etkili olmaya çalışmaktadırlar. Türkiye'nin de iyi bir imaj oluşturarak bölgede inanırılık ve nüfuzuna dayanan yumuşak gücünü kullanabileceği ve etkisini artırabileceği açıktır. Dolayısıyla, Türkiye'nin temel gündem maddelerini oluşturan demokrasi, laiklik, din ve modernleşme, Güneydoğu, Kıbrıs tartışması, Ermeni sorunu, su ve enerji sorunları gibi gündem konularının bölgenin önemli ülkesi Mısır'da nasıl algılandığı çok önem kazanmaktadır. Mısır kamuoyunun Türkiye hakkında ne kadar ilgili ve bilgi sahibi olduğu da ayrıca önemlidir. Mısır'da Türkiye'ye yönelik ilginin düzeyi ve bu ilginin aldığı biçim (sempati veya eleştiri) ülkemizde bugüne kadarki çalışmalarda net olarak ortaya konmadığı için araştırmamız bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Bu araştırma, hem bilimsel alanda Türkiye'de daha önce pek bilgi sahibi olunmayan bir alanda bilgi birikimine katkıda bulunması hem de ortaya çıkan veriler dış politika uygulamalarına ışık tutması açısından önemlidir. Ortadoğu'da Türkiye imajı konusunda yapılan çalışmalar henüz başlangıç aşamasındadır ve daha çok edebiyat alanıyla sınırlıdır. Arapça'da yapılan çalışmalar üzerinden de on yıldan fazla zaman geçmiştir ve bu

¹⁴ Altunışık, *Turkey: Arab Perspectives*.

süre zarfında dünyada, bölgede, Türkiye’de ve bölgeyle ilişkilerinde çok önemli değişiklikler olmuştur. Bunlar arasında, 11 Eylül sonrası dünya siyasetindeki gelişmeler, Türkiye’de Ortadoğu ile ilişkilere daha fazla önem veren bir hükümetin bulunması, Türk dizilerinin bölgede popüler olması ve küresel ekonomik kriz gibi birçok yeni gelişme olmuştur. Dolayısıyla, bu araştırma yeni koşulların Türkiye algısına etkisini ortaya koyarak, Türk ve Mısır halkları ve yönetimleri arasında sorunlu ve sorunsuz alanları daha net olarak tespit ettiği için sorunlu alanlarda imaj düzeltme çabalarına da yardımcı olacaktır.

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlar yeni yılda isyanların patlak verdiği Ortadoğu ve Mısır’daki ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca, bu bulgular Türkiye ve Arap ülkeleri arasındaki siyasî, diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geleceğine de ışık tutacak şekilde, aksayan yönlerde uygulamaya yönelik öneriler de sunulmaktadır. Araştırmanın bir diğer amacı da iki ülke yönetimleri arasındaki siyasî, kültürel ve sosyal ilişkileri geliştirebilecek biçimde kamu diplomasisi için öneriler getirilmiştir. Özellikle Türkiye’nin Ermeni, Kıbrıs ve Güneydoğu sorunları, laiklik, AB, ABD ve İsrail ile ilişkiler konusunda doğru algılanmasına ilişkin imaj çalışması yapmasına yarayacak veriler ve öneriler ortaya konmuştur. Ayrıca, Türk kamuoyunda Arap dünyası için çok tekrarlanan söylemlerin ne kadar geçerli olduğu da test edilmiştir. “Araplar, Türkleri sevmezler”, “Türkiye laik yönetimi ile Ortadoğu’ya modeldir” veya “Türkiye demokrasisi ile Ortadoğu’ya modeldir” bu söylemlere başlıca örneklerdir.

Araştırma Dokuzuncu 5 Yıllık Kalkınma Planı’nın¹⁵ hedefleri ile de uyumludur. Plan’ın 419. maddesi, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu ile Türkiye’nin bağlantılarını güçlendirmeyi öngörmektedir. Yine 537. maddesinde Eximbank kredileri kullanılırken özellikle Ortadoğu pazarlarına açılmaya öncelik verileceği belirtilmektedir. Türkiye’nin daha çok tanınması ve gündeme gelmesi Türkiye’yi siyasî, kültürel ve ekonomik açıdan önemsenen bir ülke haline getirmektedir. Bu araştırma Türkiye’ye yönelik ilgiyi ve algıyı ölçeceği için Arap ülkelerinde ileride bu yönde yapılacak çalışmalara ışık tutmaktadır. Türkiye’nin bölgede reklam ve ekonomik kaynaklar kullanmadan etkili olmasını sağlayan yumuşak güce sahip olması ve nüfuzunu artırması da kendisinin nasıl algılandığını bilmekten geçtiği için, bu veriler Türkiye’nin yumuşak gücünü geliştirecek politika ve faaliyetlerini de yönlendirebilecektir.

¹⁵ [http:// ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf](http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf)

YAPILAN ÇALIŞMALAR

Araştırma Materyali

Araştırmada hem birincil hem de ikincil veriler kullanılmıştır. Mümkün olduğu ölçüde birinci elden anket ve mülakatlar yapılmıştır. Ancak Mısır rejiminin sosyal araştırmalara sıcak bakmaması bu verilerin sınırlı alanda tutulmasını gerektirmiştir. Yine araştırma kullanılan gazete, dergi ve kitap gibi medya organlarında yer alan yazılar hem birincil hem de ikincil veriler sunmuştur. Araştırmada büyük oranda gazetelerin internet kaynaklarından yararlanılmıştır ve araştırmamız ile ilgili her türlü yönü internet üzerinden farklı anahtar girişleri ile taranmış, tespit edilmiş ve incelenmiştir. Kitaplar, tezler ve dergiler önemli ikincil veri kaynağı oluşturmuş ve ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Özellikle Türkiye hakkındaki akademik bilgi ve analizlerin ortaya konmasında oldukça yararlı olmuştur. İkincil veri olarak daha önceki araştırmalardan da yararlanılmıştır. İhsanoğlu'nun Mısır ders kitaplarındaki Türk/Osmanlı algılaması üzerine analizleri¹⁶, İbrahim Dakuki'nin *Arapların Gözünde Türkler* kitabı¹⁷, Şükran Fazlıoğlu'nun *Arap Romanında Türkler* adlı çalışması, Meliha Altunışık'ın *Arap Perspektifinde Türkiye*¹⁸ gibi çalışmalar bu çalışmaya da ışık tutmuş ve bir altyapı oluşturmuştur. Ancak özellikle son dönem gelişmeleri ve güncel tartışmalar önceki araştırmalarda yer almamıştır. Dolayısıyla, bu araştırmada ortaya konan veriler büyük ölçüde yeni verilerden oluşmaktadır. Altunışık'ın çalışması ise güncel olmakla beraber uluslararası telefon araması ile yapılan bir araştırmaydı. Yabancı komplosu fikrinin yaygın olduğu ve çoğu otoriter rejimlerde yaşayan muhatapların korku ve çekinceleri de düşünüldüğünde özellikle yurtdışından aramayla yapılacak anketlere samimi görüşlerini tam yansıtmaları zordur. Araştırmamız bu mesafe ve güven engelini yüzyüze görüşmeyle aşmaya çalışmıştır.

Hipotezler

Araştırmamızı üç temel hipotez yönlendirmiştir. Birinci olarak, Mısır'da Türkiye imajının değişken, çeşitli ve birbiriyle çelişkili olduğudur. Zaman içerisinde bir ülkenin imajı siyasî, ekonomik ve kültürel şartlara göre değişiklik gösterebilir. Mısır toplumu da Osmanlı ve Cumhu-

¹⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, 1986. "Kıraat Li-Tarihi el-Devle el-Osmaniye ve Alakatüha bil-Alem el-Arabi min Hilal Küttüb el-Tarih el-Medresiyye el-Mukarrara fi Mısır Beyne Amey 1912-1980 m." *Studies on Turkish Arab Relations 1986 Annual*. İstanbul: Türk-Arap İlişkileri Vakfı, ss. 85-118.

¹⁷ İbrahim Dakuki, 2001. *Surat al-Atrak Ladal-Arab*. Beyrut: Merkez Dirâsât al-Wahdah al-Arabiyye.

¹⁸ Altunışık, 2010. *Turkey: Arab Perspectives*.

riyet dönemi gibi temel gelişmeler yanında farklı hükümetlerin getirdiği dış politika değişikliği, siyasî ve ekonomik krizler gibi önemli gelişmeler de toplumlarının birbirlerine bakışını değiştirebilmektedir. Mısır toplumu, Türkiye gibi tarihsel bir kesinti yaşamamıştır. 1952'de krallığın yıkılmasıyla yaşanan nasyonel-sosyalist politikalar, 1970'lerde liberal-kapitalist politikalara geçiş ve 1990'lardan sonra ise tekelci kapitalizm yaşanması Mısır'a özel bir tecrübenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aynı zamanda, elit-halk, laik-İslamcı ve Müslüman-Hıristiyan halk kesimleri olarak farklılaşma oluşmuştur. Dolayısıyla, bu farklılıkların Mısır'da değişik grupların Türkiye'ye bakışını farklılaştıracağını beklemekteyiz.

İkinci olarak, genel olarak Mısırlılar arasında Türkiye'ye bakışlarındaki farklılık ve yakın dönemde tarihsel deneyiminin de çok farklı olması yüzünden süregelen siyasî konularda Mısır'ın yaklaşımları açısından Türkiye'nin başarılı bir model olma imkânının fazla olmadığına öngörmekteydik çünkü Mısır'ın sosyal deneyimi Türkiye'ninkinden farklı olmuştur. Yukarıda anlatıldığı gibi, Mısır'a göre Batı ile daha görece yakın ilişki kurmuş olan Türkiye, çok partili demokrasiye geçmiş ve AB'ne aday olmuştur. Gümrük Birliği ve diğer ekonomik faaliyetlerle de küresel ekonomik sisteme entegre olan Türkiye belli ölçüde de sanayileşmiştir. Kültürel, siyasî ve ekonomik deneyimlerinin çok farklı gelişmesiyle Türkiye'nin Mısır tarafından bir model olarak benimsenme ihtimalinin çok yüksek olmadığı düşünülmektedir.

Üçüncü olarak, son dönemde Mısır'daki Türk imajında olumlu yönde değişim olduğu görülmektedir. Türkiye'de AK Parti'nin yönetime gelmesiyle genelde Arap ülkeleri ve özeld Mısır ile artan ekonomik ve siyasî ilişkiler, ekonominin ve demokrasinin gelişmesi, 1 Mart Tezkeresi, komşularıyla sıfır problem politikası, Filistin sorununa daha fazla ilgi göstermesi ve Davos Olayı gibi yeni gelişmelerin Mısır'daki Türkiye imajını olumlu etkilemesi beklenmektedir. Olumlu imajın yaygınlaşması da, Türkiye'nin özeld Mısır ve genelde Arap dünyasında nüfuzunun/yumuşak gücünün artmasına katkıda bulunabileceği varsayılmaktadır.

Yöntem

Mısır'daki Türkiye imajını tam olarak ortaya çıkarabilmek için resmî, aydın ve halk görüşleri incelenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla, birkaç değişik yöntem ve kaynak kullanılmıştır. Öncelikle resmî ders kitaplarının Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türk tarihini nasıl anlattığına ve yansıttığına bakılmıştır. Osmanlı yönetimi ve Araplarla ilişkileri, Osmanlı hilafe-

tinini rolü ve Cumhuriyetle kaldırılması, Atatürk devrimleri, Türkiye'nin tarihî dış politika sorunlarının ve konularının yanında, demokrasi, laiklik, Kıbrıs, Güneydoğu ve Ermeni sorunları ile AB üyeliği gibi konulara bakışları incelenmiştir.

Resmî kaynakların yanında, medyada, edebî ve sanatsal ürünlerde yansıtıldığı biçimde Mısırlı aydınların Türkiye'ye bakışları incelenmiştir. Medya üzerinden Mısırlı aydınların, akademisyenlerin ve düşünürlerin özellikle medya kanallarıyla oluşturdukları Türkiye imajının araştırılması da hayati önemdedir. Aynı paralelde, Mısır'daki Türkiye imajının gelecekte muhtemel etkisini değerlendirebilmek için önemli siyasî grup liderlerinin (yönetimdeki Ulusal Demokratik Parti -UDP, sistem-içi muhalefet olan Vefd Partisi, yeni muhalefet olarak ortaya çıkan Eymen Nur'un *Kifa-ye* hareketi ve ona yakın guruplar) ve yasaklanan MK'e yakın görülen kişilerle görüşmeler yapılarak bu oluşumların yayın organları incelenmiştir.

Hem medya metinlerini hem de yüzyüze mülakatları değerlendirmek için temel araştırma yöntemi olarak içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Ancak burada aydınlar ve halk görüşleri arasında fark bulunduğuna dikkat çekmek gerekir. Mısır'da ampirik sosyal araştırma üzerine getirilen kısıtlamalar ve araştırmamızda Mısır halkının (özellikle de gençlerin) Türkiye'ye bakışını anlama hedefi göz önünde bulundurulduğunda bu konuyu ampirik olarak araştırmak için de yol bulunmaya çalışılmıştır. Bu amaçla 30 civarında orta sınıf Mısırlı ile derinlemesine mülakat yapılarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak proje danışmanının ve konuyla ilgili uzmanların uyarısı üzerine genel bir anket çalışılmasından vazgeçilmiştir. Sağladığı görece bağımsız bir ortam olmasından dolayı yalnızca Kahire'deki Amerikan Üniversitesi (KAÜ) öğrencileri arasında anket yapılmıştır. Bu anketin sınırlı ve daha çok orta ve üst sınıf Mısırlıları yansıttığı belirtilmelidir. Yapılan ankette Mısırlı gençlerin Türkiye'ye nasıl baktıklarını ortaya çıkarma yanında Japon, Amerikan ve Çin gibi önemli diğer ülke malları ile Türk mallarını nasıl gördükleri, ABD, Avrupa, Çin ve İran modellerine göre Türkiye'yi demokrasi, din-laiklik, din-siyaset ilişkileri açısından nasıl değerlendirdikleri ortaya konmuştur. Ayrıca, anket uygulanan kişilerin üniversite öğrencilerinden seçilmesi, sınırlı bir evreni yansıtırsa da önemli bir gençlik kategorisini yansıttığı için geleceğe de ışık tutma imkânı vardır.

Mülakatlar ve anketlerde araştırılan konular arasında Osmanlı İmparatorluğu'na bakış, Atatürk ve devrimleri, Kıbrıs, Güneydoğu ve Ermeni sorunları, AB'ne üyelik konusu, Türkiye'nin kimliği, Güneydo-

ğu Anadolu Projesi (GAP) ve su sorunları, Türk-Arap, Türk-Amerikan ve Türkiye-İsrail ilişkileri konulardaki görüşler ortaya çıkarılmıştır. Türkiye-İsrail ilişkilerinde Davos ve Mavi Marmara olaylarının kalıcı bir imaj değişikliğine yol açıp açmadığı da ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin bir model olarak görülüp görülmediği, görülüyorsa hangi yönde olduğunun ipuçları da ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanında Ortadoğu'da popüler olan Türk dizilerinin Türkiye imajını nasıl şekillendirdiği de daha iyi anlaşılmıştır.

Türkiye'nin Mısır'daki imajını olumlu veya olumsuz etkileyebilecek birçok konu vardır ki; bunlar oradaki farklı toplum kesimlerine göre de farklılık göstermektedir. Örneğin, tarihsel olarak baktığımızda Osmanlı'ya dindar kesim daha olumlu, laik ve milliyetçi kesimler daha olumsuz bakmaktadır. Mısır'da yüzde 10 nüfusu oluşturan Kıpti Hıristiyan topluluk ile Rum ve Ermeni cemaatlerin Osmanlı'ya bakışlarının oldukça olumsuz olacağı kestirilmektedir. Cumhuriyet dönemine bakıldığında da durum bu kesimler arasında tam tersine dönebilir. Siyasî açıdan ABD ve İsrail ile ilişkilerin, Güneydoğu sorunu ve Kuzey Irak operasyonlarının, Ermeni iddialarının ve geleneksel kesimlerde AB üyeliğinin Türkiye'nin bölgedeki imajını olumsuz etkileyecek faktörler arasında düşünülebilir.

Türkiye'nin demokratikleşmesinin, bazı kesimlerde laikliğinin ve AB üyeliğinin bazı kesimlerde de İslamcı geçmişi ile anılan hükümetin olması, sanayileşmesi ve ekonomik gelişmesi, iyi komşuluk politikası, Arap ülkeleriyle ekonomik ve siyasî ilişkilerini geliştirmeye ve Arap-İsrail çatışmasına ilgi göstermesi gibi faktörlerin de ülke imajına olumlu etki edeceği öngörülmüştür. Bu öngörülerini genelde ampirik olarak tespit etmekle beraber farklı çıkan sonuçlar da vardır. Türk dizilerinin Arap dünyasında ve Mısır'da Türkiye algısını nasıl şekillendirdiği de bu çalışmada ortaya konmuştur. Mısır'daki baskılar sonucu geniş çaplı anket çalışmasına imkan olmaması dolayısıyla anket çalışmalarının sonuçlarını bütün Mısır'a yönelik ipucu verse de genellenebileceği iddiasında değiliz. Ancak özellikle medyada çıkan değerlendirmelerin hem elit hem de halk görüşünü yansıttığı kanaatindeyiz. Çünkü Türkiye ile ilgili görüşlerin doğrudan Mısır rejimini tehdit etmiyor olması Türkiye hakkında olumlu olumsuz yüzlerce yazının çıkmasına imkan vermiştir. Baskıcı bir rejimde dış politika yazıları genelde daha sorunsuz bir alan olduğu için daha açık görüşlerin ortaya çıkma ihtimali vardır.

BULGULAR

Mısır'da Türkiye Algısını Etkileyen Faktörler

Mısır'da Türkiye algısını birçok faktör etkilemektedir. Bazı faktörler Türkiye'den kaynaklandığı gibi bazıları da Mısır ve Arap toplumlarının iç dinamikleriyle ilgilidir. Türkiye'nin ekonomik kalkınması Türkiye'nin imajını etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Mısır ve diğer birçok Arap ülkesi henüz gelişmelerini tamamlayamadıkları için gelişmiş modellerin cazibesi yüksektir. Türkiye'nin bu yolda önemli mesafe alması da Mısır'da oldukça önemsenmekte ve başarılı bir model olarak görülmektedir. Özellikle Batılı değil yerli ve bölgesel bir model olması bu ilgiyi artırmaktadır. İlginç bir şekilde Türkiye'nin Avrupa ayarında kalkınmış bir ülke olduğuna yönelik kanaatlere sıkça rastlanmaktadır. Türk mallarına olan ilgi yüksektir ve yüksek kaliteli görülmektedir.

Ortadoğu'da eksikliği fazla hissedildiği için Türkiye demokrasisi bölgede büyük ilgi çekmektedir. Özellikle İslamî demokrat bir parti olarak görülen AK Parti'nin seçimleri kazanıp yönetime gelmesi Türkiye'ye yönelik ilgiyi artırmıştır. AK Parti hükümetinin Arap dünyasına açılım politikalarına önem vermesi bu ilgiyi daha da derinleştirmiştir. Radikalizm, İslamî hareketler, demokrasi ile din ve laiklik tartışmalarının yoğun bir şekilde yaşandığı ama fazla ilerleme sağlanamayan Ortadoğu'da başarılı bir demokrasi modeli olarak Türkiye oldukça tartışılmaktadır. Mısır örneğinde ise Mübarek'in çok yaşlanması ve Uluslararası Atom Enerji Kurumu (UAEK) eski Başkanı Muhammed El-Baradei'nin 2011'de başkanlık seçimlerinde aday olmak istemesi demokratik dönüşüm yönündeki tartışmaları ve umutları artırmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin demokratik dönüşümü Mısır'da ciddi bir ilgi ve ilham kaynağı oluşturmaktadır. Özellikle birçok Arap ülkesinde kolları olan MK'in merkezi Mısır'dadır ve ülkede en önemli muhalif grubu oluşturmaktadır. Bu durum, İslami hareketin demokratik sivil bir harekete dönüşmesi ve sistemin de böyle bir oluşumu kabullenmesi tartışmalarında Türkiye'nin demokratik model olarak alınması ciddi biçimde tartışılmaktadır.

Türk dış politikasındaki gelişmeler Türkiye'nin Mısır'da ve Arap dünyasındaki imajını yakından ilgilendirmektedir. Türkiye'nin son yıllarda Ortadoğu'ya yönelik açılımları Mısır kamuoyunda da ciddi ilgi çekmektedir. Özellikle Filistin meselesiyle yakından ilgilenmesi de ciddi takdir uyandırmaktadır. Filistin meselesinin uzun süre öncülüğünü yapan Mısır'ın son yıllarda bu konuda geri çekilmesi ve bu rolün Türkiye tarafından doldurulması konusunda karışık görüşler ortaya çıkmaktadır. Halk ve bazı

aydın kesimlerinde Mısır hükümetine ciddi eleştiri yöneltilirken Türkiye ise takdir toplamaktadır. Öte yandan, Türkiye'nin Batı ve İsrail ile ilişkileri bölgede olumsuz bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, AB üyeliği bu süreçte karışık bir duygu yaratmaktadır. Bu konu hem ilgi ve takdir, hem de eleştirilere yol açabilmektedir. Bu aşamada Türkiye'nin Suriye, Irak, Körfez ülkeleri, Mısır ve diğer ülkelerle yakın ilişki kurmaya çalışması, büyük takdir toplamaktadır.

Son birkaç yılda Arap dünyasını kasıp kavuran Türk dizileri Mısır'da da büyük rağbet görmüştür. Türk dizileri Arap dünyasındaki Türkiye imajını (bazen birbiriyle çelişkili biçimde) farklı yönlerde etkilemektedir. Bir yandan modern yapısı ile Türkiye'nin gelişmiş yüzünü yansıtırken, dizilerde Batılı yaşam tarzı ve serbestliğin ağırlık taşıması Arap toplumlarına göre Türkiye'nin biraz fazla Batılılaşmış bir ülke görülmesine yol açmaktadır. Ancak dizilerdeki tarihsel, doğal ve ileri teknoloji görüntüleri de Türkiye'nin gelişmiş bir ülke şeklinde algılanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu diziler Türkiye'nin tanınması konusunda ciddi katkı sağlamaktadır. Bu sayede Arap dünyasından Türkiye'ye gelen turist sayısı artmaktadır.

Günümüz toplumları, büyük oranda radyo, televizyon, internet ve uydu gibi medya kaynaklarını kullanmaktadırlar. Küreselleşme ile ifade edilen dünyanın iletişim ve ulaşım imkanları ile daha küçük ve bağlantılı hale gelmesi de medya araçlarında Türkiye'nin yansıtılma biçiminin önemini ortaya koymaktadır. Bunların başında özellikle gazeteler, televizyonlar ve internet gelmektedir. Bu medya kaynaklarının başında Mısır gazeteleri ve bütün Arap dünyasına hitap eden *El-Cezire* ve *El-Arabiyye* gibi televizyon kanalları gelmektedir. Mısır'da da izlenen bu medya organlarında Türkiye hakkında çıkan haber ve yorumlar çok büyük kesimlere ulaştığı için önemli bir rol oynamaktadır. Tunus ve Mısır isyanlarında *El-Cezire* gibi televizyon kanallarının yanısıra *Facebook* ve *Twitter* gibi sosyal medya olanaklarının önemi de çok açık ortaya çıkmıştır.

Mısır aydınları ve akademisyenleri benimsedikleri tutumla yaptıkları analizlerle Türkiye'nin bölgedeki algısını etkilemektedir. Türkiye hakkında fikir ve bilgi sahibi kişilerin ilgili konuları yansıtma biçimleri önem kazanmaktadır. Yukarıda değindiğimiz gibi medya organları kendileri Türkiye ve diğer konularda belirli bir tutum yansıtabilirler. Ayrıca, bu organlarda görüşlerine başvurulmuş aydınlar ve Türkiye uzmanı akademisyenler de Türkiye algısını şekillendirmektedir. Birçok Arap veya Mısırlı akademisyen ve uzman Türkiye'yi yakından izlediği gibi, buradaki gelişmelere

de sempati ile yaklaşmaktadır. Kendi ülkelerinde de olmasını istedikleri için Türkiye'nin ekonomik ve demokratik gelişmesine özellikle büyük ilgi ve takdirle yaklaşmaktadırlar. Bölgeyi bilgilendirecek Türk uzman eksikliğini Mısırlı ve Arap akademisyenler doldurmaktadır. Seçimler, referandum, Davos ve Mavi Marmara olaylarından sonra Türkiye hakkında görüş bildiren birçok uzman Türkiye'ye çok olumlu yaklaşmıştır.

Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin Mısır'daki algılamasını etkileyen önemli faktörlerden birisi ders kitaplarıdır. Ders kitapları Osmanlı ve öncesinde Türk toplum ve tarihini ve onun yaklaşık 400 yıl birlikte yaşadığı Mısır halkıyla ilişkilerini yansıtmasını bakımından önem taşımaktadır. Ders kitapları, eğitim tezgahından geçen bütün gençleri etkilediği için çoğu insan için belki de tek kaynaktır. Özellikle kitap ve dergi gibi kaynaklardan özel olarak Türkiye'yi araştırmayan, seyahat etmeyen veya özel ilgi ile araştırma ve okuma yapmayanlar yalnızca okulda öğrendikleri ile kalabilirler. Dolayısıyla, ders kitapları bazı kişiler için tek bilgi kaynağı olması ve çok geniş bir toplum kesimini etkilemesi dolayısıyla dikkat edilmesi gereken bir faktördür.

Türkiye üzerine yazılan kitaplar da Türkiye hakkında bilgi vermesi ve algının oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Düşünürleri, edebiyatçıları, akademisyenleri ve entelektüelleriyle Mısır, Arap dünyasında ağırlıklı bir konuma sahiptir. Bu aydınların yazdığı kitaplar yalnızca Mısır'da değil, bütün Arap dünyasında Türkiye hakkında bilgilenme ve imaj oluşmasında etkilidir. Ayrıca, Arap dünyasında yazılan bir kitabın bütün Arap ülkelerinde rahat bir şekilde anlaşılması sayesinde başka yerlerde yazılan ve yayınlanan kitaplar da Mısır'da etkili olabilmektedir. Türkiye hakkında tespit ettiğimiz 500 civarında kitabın çoğu Mısır'da yazılmıştır. Türkiye hakkındaki tarihsel ve güncel birçok konuyu ele alan kitaplar son yıllarda oldukça artmıştır.

Mısır tarafından yapılan ve Türkiye'nin şimdiye kadar fazla katkısının olmadığı bir alan ise Türkoloji çalışmaları, akademik çalışmalar ve tezlerdir. Mısır'da hemen her üniversitede Doğu dilleri bölümü içinde Türkçe öğretilmektedir. El-Ezher ve Ayn Şems üniversitelerinde ise Türkoloji bölümleri vardır. Öğretilen Türkçe ve bu bölümlerdeki öğretim elemanlarının Türkçe ve Türkiye hakkında yaptığı çalışmalar da Mısır için Türkiye'ye açılan bir pencere konumundadır. Bu bölümlerde Türkçe eğitimi çok güçlü değildir ama giderek artan ilgiyle güçlenmektedir. Türkiye bu konuda sınırlı öğretim üyesi desteği ile Türkçe eğitimine destek olsa

da henüz yeterince güçlü sayılmaz. Yetersiz olmasına rağmen bu bölümler Türkiye imajının oluşmasında önemli bir paya sahiptir.

Türkiye'nin imajına etki eden akademik çalışmalar ve özellikle yüksek lisans ve doktora tezleri Türkoloji bölümleri dışındaki birçok üniversitenin diğer bölümlerinde çalışmalar sürdürmektedir. Özellikle son yıllarda Türkiye üzerine tezler artmaktadır. Siyaset bilimi, edebiyat, iktisat ve tarih bölümlerinde birçok ciddi çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Tezler bölümünde değerlendirdiğimiz gibi özellikle Türk-İsrail ilişkileri birçok teze konu olmuştur. Son dönemde ise Türk dış politikası ve ekonomik gelişmesi de birçok tez çalışmasıyla incelenmiştir. Türkiye bu konularda da henüz fazla katkıya sahip değildir. Özellikle Türkiye'nin yararına olacak alanlarda akademik çalışmalara maddi ve akademik destek sağlanması yararlı olacaktır.

Türkiye'nin kendi imajını şekillendirecek Türkiye kaynaklı üç faktör daha vardır. Birincisi, Türkiye'nin Arap dünyasına yönelik olarak faaliyete geçirdiği *TRT el-Arabiyye*. Arapça haber, eğlence ve eğitici programlarıyla daha çok aile programı olarak düşünülen kanal önemli bir boşluğu doldurma potansiyeline sahiptir. Ancak kanalın faaliyetleri doğrudan imaj oluşturmaya yönelik değildir. Türkiye'nin imajını olumlu olarak değiştiren dış politika konularından biraz uzak durup eğlence, dizi ve haber konularına yoğunlaştığı için etkisini ölçmek pek kolay değildir. Ama Türkiye hakkında bilgilendirerek ciddi bir boşluğu dolduracağını varsayabiliriz.

Türkiye'ye yönelik Mısır'da artan ilgiye yönelik olarak 2010 baharında Kahire'de Yunus Emre Türk Kültür Merkezi açılmıştır. Bu merkez özellikle Türkçe öğretimine, kültürel faaliyetlere ve Türkiye'yi tanıtmaya çalışmalara yoğunlaşmaktadır. Henüz başlangıç aşamasında olan merkeze ilgi oldukça yüksektir. Özellikle son zamanlarda artan Türkçe öğrenme isteğine cevap vermeye çalışılmaktadır. Türkiye'nin Arap dünyasına yönelik iyi Arapça bilip Türkçe öğretebilecek eleman sıkıntısı çalışmaları olumsuz etkilemektedir. Merkez yoğun talebe tam anlamıyla cevap vermekten henüz uzaktır.

Türkiye'nin Mısır'daki imajını ve etkisini belki de uzun vadeli olarak etkileyecek bir kurum Kahire'de 2009'da açılan Uluslararası Selahaddin Türk Okulu'dur. Henüz ilk yılında büyük bir ilgi gören okul çoğu Mısırlı 600'ün üzerinde öğrenciye hizmet vermektedir. Okul Mısır'da yaşayan Türklerin de sık sık toplandıkları bir mekân olmasının yanında, Mısırlılar için Türkiye'ye açılan bir pencere ya da köprü rolünü oynamaktadır.

Hem Türkler hem de Mısırlılar için ortak/ayrı kültürel ve sosyal faaliyetler yapılarak, tanıtım faaliyetlerine katkıda bulunmaktadır. Okulda öğrencilerin yanında ebeveynlere de Türkçe dersleri verilmesi bu etkiyi artıracaktır. Özellikle bu okullardan mezun olacak Mısırlı öğrenciler, uzun vadede iki ülke arasında köprü olacağından kalıcı bir etki yapacağını tahmin etmek zor değildir.

Türkiye imajını dolaylı olarak etkileyen diğer faktörler, Mısır'da yaşayan Türk işadamları, Türk öğrenci ve akademisyenleridir. Türk işadamları ve onların kurduğu Türk-Mısır İşadamları Derneği (TÜMİAD) özellikle iş çevrelerinde Türkiye'yi temsil etmektedirler. Bazı sosyal ve kültürel faaliyetlere verdikleri destek ile de kısmi bir rol oynadıkları düşünülebilir ama henüz potansiyel etkisinin çok altında bir görüntü arz etmektedir. Türkiye'den dinî eğitim almak için gelen öğrenci sayısı 1990'larda üç bin iken bugün üç yüz civarındadır. Bu da öğrencilerin temsil ve tanıtma etkisini azaltmaktadır. Mısır ile Türkiye arasında akademik ilişkiler neredeyse yok denecek kadar az olduğu için Türkiye'yi temsilen Mısır'da yaşayan tanınmış bir Türk bilimadamı yoktur. Ancak Orhan Pamuk ve Yaşar Kemal gibi Türk edebiyatının önemli temsilcilerinin kitapları Arapça'ya tercüme edildiği gibi Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun kitapları da çevrilmiştir.

Mısır'daki Türk Büyükelçiliği de açıklamaları, yaptığı sosyo-kültürel faaliyetleri ve temasları ile Mısır'da Türkiye'yi temsil etmektedir. Ancak geleneksel olarak Türk sefaretinin Batılı/Batıcı yapısı, Mısır toplumuyla kaynaşmasını engellemektedir. Türk hükümetinin son yıllarda Ortadoğu'ya yaptığı açılımlar ve özellikle Filistin sorununa gösterdiği ilgiden kaynaklanan büyük takdir ve ilgiden Türk Büyükelçiliği de nasibini almaktadır. Ancak Büyükelçiliğin yaklaşımı hükümetin yaklaşımı kadar istekli ve Mısır toplumuyla temas edecek sıcaklıkta değildir. Daha çok elitist ve Batılı bir tutum sergilenmektedir. Örneğin, Mısır'dan Türkiye'ye çok ciddi bir turist akını olmaktadır. Büyükelçiliği ise bunu karşılayacak eleman sıkıntısı çektiği gibi, Türkiye'ye gelişi kolaylaştırıcı bir tutum takındığı da söylenemez. Türkiye, Mısır ile vizeleri kaldırmaya çalışırken Konsoloslukun bunu zorlaştırması da olumlu görülmemektedir.

Çoğunluğu Lübnan, Suriye ve Ürdün'de olmak üzere Mısır'da da önemli sayıda Ermeni bulunmaktadır. Osmanlı zamanından bu yana Mısır'ı bir faaliyet üssü olarak kullanan Ermeniler, kurdukları araştırma merkezinin yayınlarıyla Türkiye ve Osmanlı aleyhinde olumsuz imaj yaymaya devam

etmektedirler. Genel çizgileri tamamen Türkiye aleyhindedir ve “Ermeni soykırımı” söylemini devam ettirmek için çabaları devam etmektedir. Bu çabalar genelde yayın faaliyetlerinde yoğunlaşmıştır. Ermenice çıkardıkları Günlük *Ariv Gazetesi*, haftalık yayınladığı Arapça ekini ücretsiz dağıtmaktadır. Ayrıca, Kahire Üniversitesi bünyesinde Ermeni Araştırmaları Merkezi kurulmasını finanse etmişlerdir. Yayınladıkları birçok kitapla da belli bir etkisi olduğunu görmek zor değildir.

İster hükümet yanlısı olsun ister olmasın çok fazla bir ağırlığı olmasına rağmen bazı milliyetçi aydın ve siyasetçiler de Türkiye'nin yükselişinden rahatsız olmaktadırlar. Özellikle hükümet yanlısı milliyetçiler Ortadoğu'da Mısır'ın rolünün gerilemesinden memnun değildirler. Türkiye'nin Mısır hükümetine kucaklayıcı ve dostane tavrı yüzünden Türkiye'ye karşı açıkça muhalefet yerine daha dolaylı ve Türkiye'nin Filistin davasında samimi olmadığı, İsrail ile ilişkilerinin devam ettiği ve çıkarıcı olduğunu söyleyerek karşı çıkmaya çalışmaktadırlar. Mısır'ın bölgedeki lider konumunu Türkiye'ye kaybetmesine en çok kızanlar milliyetçilerin hükümet dışındaki Nasırcılar'dır. Abdünnasır dönemindeki Türkiye ile Mısır çekişmesinin hatırasına dayanarak ve eski günleri yâd ederek eleştirel bir durum takınmaktadırlar. Ancak, bu tutum doğrudan Türkiye'nin yükselişine karşı olmaktan kaynaklanmaktan çok Mübarek rejimi altında Mısır'ın liderliğini kaybetmesine karşı tepkilidirler ve aralarında Türkiye'yi çok takdir eden ve Mısır'ın da Türkiye gibi davranmasını isteyenler de vardır.

Ders Kitaplarında Türkiye

Mısır'da ortaöğretim okullarında okutulan ders kitaplarında Osmanlı ve Türkiye konularının nasıl yansıtıldığı daha önce Ekmeleddin İhsanoğlu (1986)¹⁹ tarafından incelenmiştir. İhsanoğlu 1912, 1915, 1948, 1959, 1962, 1970, 1976 ve 1980 tarihli ders kitaplarını incelemiştir. Ben de 2005-2006 tarihli ders kitabını inceledim. İhsanoğlu'na göre Mısır'daki ders kitapları Osmanlı yönetimini oldukça olumsuz görmekteydi. Neredeyse Arap ülkelerindeki geri kalmışlığın ve tüm toplumsal sorunların kaynağını Osmanlı'ya yükleyen yorumlar vardı (s.95). Yine İhsanoğlu, Mısır'da 1950 sonrası ve 1980 sonrasında yayınlanan ders kitapları arasında Türkiye'ye yönelik farklı bir tutum olduğunu ortaya koymuştur. 1952 yılında askeri darbeyle Mısır'da Hidiv saltanatı devrilerek yerine milliyetçi-sosyalist

¹⁹ İhsanoğlu, 1986. “Kıraat Li-Tarihi el-Devle el-Osmaniye...” ss. 85-118.

Nasır rejimi kurulmuştur. Bu hareketin kurucusu Cemal Abdünnasır Batı karşıtı olduğu gibi, Batı yanlısı gördüğü Türkiye'ye de antipati ile yaklaşmaktaydı. 1980'den sonra Batı yanlısı Mübarek yönetimi döneminde ise ders kitaplarında Türkiye'ye yönelik daha olumlu bir tutum görülmektedir. Bu yüzde n ders kitaplarının rejimin genel eğilimlerden etkilendiği anlaşılmaktadır. 1950-1980 arası kitaplar genelde olumsuz bir tutum sergilerken Osmanlı'yı "sömürgeci" olarak göstermiş, Arapları dış dünyadan soyutladığı, alimleri ve zanaatkarları Türkiye'ye götürdükleri, aristokrat ve toplumdan kopuk yaşadıkları, Türkçe kelimeleri Arapça'ya soktukları gerekçesiyle Osmanlı yönetimi eleştirilmiştir. Ancak, Osmanlı'nın hilafet yönü çok vurgulanmamıştır (s.95).

1980 sonrasındaki kitaplarda ise Osmanlı Devleti'nin Arap topraklarının ilhakını daha olumlu biçimde ele alınmıştır (s.94). Bir hilafet devleti olan Osmanlı'nın Moğol, Haçlı ve Portekiz saldırılarından zayıf düşen Arapları özellikle Safevi ve Portekiz tehlikesinden koruduğu (s.94), Osmanlı'nın Arap topraklarını İslam adına fethettiği ve Arapların buna razı olduğu (s.93), Arapların Osmanlı'ya bağlılığının arttığı, Arap milliyetçiliğinin önce Batı işgalcilerine karşı ortaya çıktığı ve Osmanlı baskısı artınca onlara da yöneldiği (s.93), kapitülasyonların Batının işine yaradığı ve İslam birliği (pan-İslamizm) fikrinin Batı işgalleri yüzünden çıktığı ortaya konmuştur (s. 93).

İhsanoğlu, ders kitaplarında genelde Batılı kaynakların kullanıldığını belirttiikten sonra II. Abdülhamit'in İslam birliği fikrinin işgal altındaki Mısır'da büyük başarı elde ettiğini vurgulamıştır (s.116). 1912 tarihli ders kitabında İstanbul'un fethine büyük takdirle bakılırken (s.115) 1915 tarihli ders kitabı Osmanlı'nın gerileme sebebi olarak kötü ve baskıcı yönetim tarzını ve Avrupa'nın Osmanlı'yı zayıflatan uygulamalarını göstermiştir. İhsanoğlu'na göre bu kitap, Mısır'da Napolyon'un yenilmesinde İngilizlerin rolünü abartırken Mısırlıların ve Osmanlı ordusunun rolünü gözardı etmiştir (s.115). 1948 tarihli ders kitabında ise Mısır'daki Memlukluların son döneminde Mısır'ın gerilemesini ticaretin Ümit Burnu'na kaymasına bağlamıştır (s.111).

1959 tarihli kitaba göre Osmanlı Türkleri ile Araplar arasında ırk ve dil bağı yoktu (s.107) denirken 1962 tarihli kitaba göre ise Osmanlı köylüleri toprağı kendilerinin malı olarak göremedikleri için çok da özen göstermediklerini ifade etmiştir (s.106). Bu kitapta da önceki temalar sürdürülmüş ve Arapların Batıdaki gelişmelerden izole edildiği savunulmuştur (s.106).

Osmanlı döneminin sonunda ise ilim ve irfanın gerilediği ve hurafelerin yaygınlaştığı savunulmuştur (s.106). Bu kitaba göre Osmanlı döneminde Türkler Mısır'da aristokrat bir sınıf olarak yaşayıp basit işleri Araplara bıraktılar ve yerel halkla kaynaşmadılar. Dolayısıyla, Türklerin Arap sosyal hayatına fazla etkileri olmadı (s.106). Ama aynı zamanda Türklerin Arap kültürüne büyük saygı besledikleri de belirtilmiştir. Osmanlı'nın Portekiz ve İspanyollara karşı Arap sahillerini ve ticaretini koruduğu vurgulanmakta ve gerileme daha çok ticaretin azalmasına ve yerel yöneticilere atfedilmektedir (s.103). XV. yüzyıldan sonra gerileme Osmanlı'da baskı, hurafelerin yayılarak medeni dünyadan uzaklaştığı şeklinde savunulmakta (s.102) ve bu durumun da Arap milliyetçiliğini beslediği söylenmektedir (s.99).

1970 tarihli kitap ise Osmanlı'yı Arap dünyasında geriliğin temel faktörü olarak göstermektedir: uzlet, baskı ve cehalet (s.99). 1976 tarihli kitap ise genel olarak Osmanlı'ya olumlu bir yaklaşım sergilemekte ve Memlûklular'ın Mısır'ı geri bıraktığı ve geliştirmenin Osmanlı'ya kaldığı belirtilmektedir (s.98). Bu kitaba göre Mısır halkı İslam Hilafetine inanmıştı (s.98) ama Türkçe'nin (Osmanlıca) resmî dil olmasını eleştirmektedir (s.98) ve Vahhabi Hareketi de bir isyan değil, bir reform hareketi olarak ortaya çıkarken (s.93) bu hareket Osmanlı halifesine karşı değil, o dönemde milliyetçi politikalar güden İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) hükümetine karşı yapıldığı belirtilmiştir. 1954'te yazılan bir ders kitabı da Osmanlı'yı din kisvesi altında sömürü olarak tanımlamaktaydı (s.91).

Bizim bu araştırma kapsamında incelediğimiz 2005-2006 tarihli *El-Hadarat el-İslamiyye ve Tarih el-Arab el-Hadis* (İslam Medeniyeti ve Modern Arap Tarihi)²⁰ ders kitabı, öncelikle Türk kökenli Memlûkluların Arap bölgelerinde 200 yıllık Haçlı varlığını Mısır topraklarından atmada önemli bir rol oynadığı belirtmiştir (s.70). Napolyon'un Mısır hamlesinden önceki Osmanlı dönemindeki sosyo-ekonomik yapıyı ele alırken Ümit Burnu'nun keşfedilmesinin ve Osmanlı'nın uyguladığı ağır vergilerin Mısır ekonomisini oldukça olumsuz etkilediği vurgulanmıştır (s.77). İltizam sisteminin vergi toplamada istikrarsız ve keyfi bir yapı ortaya çıkardığı savunulmuştur (s.78). İltizam sisteminde çiftçiler (fellahlar) ağır vergi ve keyfilik altında sorun yaşadıkları için toprağa ve sulama sistemine fazla

²⁰ Atiyye el-Kavsi, Asım el-Desuki, Abdulaziz Nevar, Prens Ahmed Rıdvan, Abdurrahman Yusuf, El-Kutb Ali Hilal, 2005-2006. *El-Hadarat el-İslamiyye ve Tarih el-Arab el-Hadis*. Kahire: Merkez Tatvir el-Menahic vel-Mevad el-Talimiyye.

önem vermedikleri (s.78) ve bu dönemde büyük ölçüde el emeğine dayanan üretimin de ağır vergilendirmeden olumsuz etkilendiği (s.78) belirtilmiştir.

Kitap, bu dönemdeki Mısır toplumunu yönetenler (hâkimler) ve yönetilenler (mahkûmlar) olarak ayırmıştı. Yönetenler Türk aristokrasisi, beyler ve Memlûklular güce ve nüfuza sahiplerdi ve toplumdan izole yaşamaktaydılar (s.78). Mahkûmlar ise din adamları ve ulema, tüccarlar, orta sınıf, çiftçiler, küçük zanaatkârlardan oluşan halktı. Halk arasında cehalet ve hurafeler yayıldı ve içtihat kapısı kapatıldı (s.78). Osmanlı'da Mısır toplumu askerî bir toplumdur, ekonomisi durağandı ve topluma yabancı aristokratların rolünü kolaylaştırıyordu (s.79). Valinin görev süresinin kısa olması dolayısıyla XVII. yüzyıl sonlarında vilayet divanının etkisi ve askerî vesayet artmıştı (s.79). Napolyon, halka zulmeden ve mallarını talan eden Memlûklularla savaşmak ve yerli bir yönetim kurmak için Mısır'a gelmekteydi (s.79). Napolyon'un Mısır'dan atılmasında Osmanlı ordusunun rolü az da olsa önemsenmekte ve Memlûk beylerinin ve Mısırlıların direnişi vurgulanmaktadır (s.82).

Kitap, Mısır'da modernleşme tohumlarının Napolyon'un Mısır çıkarılmasıyla atıldığını bundan sonra ciddi siyasî, ekonomik ve sosyal reformlara girildiği yönündeki genel tezi izlemektedir (ss.84-87). Ayrıca kitap, Mısır'da klişeleşen Mısır'ın Osmanlı döneminde her yönden geri olduğu ve Mehmet Ali Paşa zamanında büyük bir modernleşme hamlesi başlatıldığı anlayışını tekrarlamaktadır (ss.97-100). Önceki tezlere paralel olarak Osmanlı döneminde tarımın geri olduğu, iltizam sisteminde toprağın verimli işlenemediği, çiftçinin motive olmadığı, vergilerden yıldıdığı ve sulamanın başarılı yapılamadığı savunulmuştur (s.97). Mehmet Ali Paşa bütün bu aksaklıklara karşı ticareti ve üretimi devlet denetimine alarak geliştirmiştir (s.99). Yine kendisinden önce Mısır'ın bağımsız bir dış politika güdemediği (s.114) ve Osmanlı karşısında Mehmet Ali Paşa'nın Arap Birliği bilincinin oluşmasında katkısı olduğu vurgulanmaktadır (s.115). Mehmet Ali Paşa Şam bölgesini kontrol etmeden Mısır'a tam hâkim olmayacağına inandığından ve Hicaz topraklarına hakimiyetin İslam dünyasında önemli bir meşruiyet kaynağı olduğunu düşünerek Osmanlı'ya isyan ettiğinin (s.122) altı çizilmiştir.

Mısır'da Çerkez-Türk aristokrasisinin bürokrasideki ve ekonomide Batıların ağırlığına karşı isyan eden Urabi Paşa'nın başkaldırısının başa-rısız olmasını, kitap Mısır halkının Urabi, Hidiv ve Türk-Çerkes taraftarla-

rı arasında üç gruba bölünmesine bağlamıştır (s.140). Bu isyan sonrasında İngiltere yatırımlarını ve Hindistan yolunu güvenceye almak için Mısır'ı işgal ettiği ve işgalden kurtulmak için milli mücadele başlatan Mustafa Kamil, Mısır'ın Osmanlı'ya bağlı kalmasıyla bağımsız olacağını savunmaktaydı. Bu yüzde n Osmanlı Sultanı ile hareket ettiği ifade edilmiştir (s.147). Daha önce bağımsızlık hareketine destek veren Hidiv Abbas'ın tutumunu değiştirmesi sonucu bağımsızlık hareketi zaafa uğrarken (s.147) İngiliz işgaline karşı Hizb-i Vatani'nin Osmanlı yanlısı olduğunun altı çizilirken Osmanlı Devleti'nin bu harekete verdiği maddî ve manevî destek görmezden gelinmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Fas, Tunus ve Cezayir'in Fransa ve Trablusgarb'ın (Libya) İtalya tarafından işgal edilmesini önlemeye çalıştığını ve işgalden sonra da işgalden kurtulmalarına yardım etmeye çalıştığı belirtilmektedir (s.157). Osmanlı Devleti gibi Mısırlı gönüllülerin de Libya direnişine destek verdiği, Balkan Savaşı dolayısıyla Osmanlı'nın Libya'dan çıkmak zorunda kalmasından sonra bile Mısırlıların Libya direnişine yardıma devam ettiğine işaret edilmektedir (s.161).

Arap Milliyetçiliği ve Türkler

Arap milliyetçiliğinin Türklerle ilişkisi ve bunun ders kitaplarında yansıtılma biçimi Mısır okullarında okuyan gençlerin Osmanlı'ya ve bugünkü Türkiye'ye bakışını etkileyebilecek önemli bir faktördür. Elimizdeki kitap, Arap milliyetçiliği ile Osmanlı ilişkisini anlatırken Osmanlı'nın XIX. yüzyıl sonunda gerilemesinin Batılı devletlerin bölgeye yönelik iştahını artırırken bu tehlikeye karşı II. Abdülhamit'in İslam Birliği fikrini yaygınlaştırmaya çalıştığını belirtmektedir. Ancak, meşrutiyet rejimini kaldırması ve muhalif Arap eyaletlerinin işlerine karışması yüzünden İslam Birliği fikrinin karışık bir tutum ortaya çıkardığı belirtilmektedir (s.161). Bir grup aydın, Osmanlı'ya bağlılığı savunurken hilafetin ve İslam kardeşliği dayanışmasının önemine inanırken daha çok Müslüman Araplardan oluşan bu grubun Arap bölgelerinde reformlar yapılması ve siyasî hakların artırılmasını da savundukları ifade edilmiştir. Abdurrahman el-Kevakibi'nin öncülüğünü yaptığı bu grup hilafetin Arapların hakkı olduğuna da inanmaktaydı (s.162). Necip Azuri önderliğindeki diğer grup ise daha çok Hıristiyan Arapların liderliğinde Araplık prensibi etrafında Müslüman ve Hıristiyan Arapların birleşerek Osmanlı'dan ayrılması gerektiğini savunmaktaydı (s.162). İncelediğimiz son ders kitabı bu konuyu görece objektif biçimde ele almıştır.

Kitap ayrıca ilk dönem Arap milliyetçiliğinin Türk milliyetçiliği ile paralel biçimde Abdülhamit'in baskıcı rejimine karşı çıkmakta olduğunu söylemektedir (s.163). İstanbul'a gelip Abdülhamit'i azleden ordunun başında daha sonra Irak Başbakanı olacak Hikmet Süleyman'ın kardeşi Arap asıllı Mahmut Şevket'in bulunduğu not edilmektedir (s.165). Bu dönemde İstanbul'da kurulan Arap-Türk Kardeşlik Cemiyeti'nin İTC ile işbirliği içerisinde Arap topraklarında reformlar yapılması çağrısında bulunduğu ve Arap şehirlerinde de şubeler açtığı (s.165) dillendirilmiştir.

Kitap, 1911'den sonra Arap milliyetçiliğinin Osmanlı Devleti'ne ve İTC hükümetine karşıt bir tavır almasında İTC'nin Osmanlı Devleti'ni Türkleştirme politikalarının temel sebep (s.165) olduğunu ifade etmektedir. Osmanlı'nın Trablusgarb'ı İtalyan işgaline karşı koruyamamasının da Arapları kendi başlarının çaresine bakmaya sevkettiği savunulmuştur (s.165). Ayrıca, bu dönemde ortaya çıkan Turancılık fikrinin topladığı tepkiler ve adem-i merkeziyetçilik düşüncesi Arapların kendi sorunlarına çözüm arayışında önemli bir faktör olmuştur (s.165). Mısır'daki Hidiv ailesinden gelen Prens Sabahattin'in Osmanlı'da adem-i merkeziyetçilik düşüncesinin öncüsü olması da bu açıdan ilginçtir.

Kitaba göre Osmanlı ordusundaki Arap subaylar Osmanlı Devleti'ni Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na benzer Türk-Arap İmparatorluğu haline getirmek amacıyla Kahtahi Örgütü'nü kurmuşlardır (s.166). Kahtahi Örgütü parlamentosu, yerel hükümeti ve resmî dili olan birleşik bir Arap devletini amaçlayan gizli bir örgüt idi (s.166). Bu dönemde kurulan bir başka örgüt ise I. Dünya Savaşı'nda önemli rol oynayan ve Paris'te Arapları Türklerin ve yabancıların kontrolünden çıkarmak için kurulan Genç Araplar Cemiyeti idi (s.166). 1912'de Kahire'de kurulan Adem-i Merkeziyet Cemiyeti de Suriye ve Irak'ta şubeler açmakta ve Arap memleketlerine özerklik istemekteydi. Kitap, cemiyetin resmen Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu halde İngiltere'nin yönetimi altındaki Mısır'da kurulmasının anlamlı olduğunu ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yönelik faaliyetlerini desteklediğini ifade etmektedir (s.167). 1913'de Paris'te toplanan I. Arap Kongresi adem-i merkeziyetçiliği, askerî hizmetin yerel olmasını, Arapça'nın ilk ve ortaokullarda okutulmasını talep etmekteydi (s.167). Kitapta İTC hükümetinin bu hareketin liderlerine milletvekilliği ve diğer siyasî rüşvetlerle hareketi pasivize etmeye çalıştığı belirtilmiştir (s.168).

Kitapta I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı padişahının "halife" sıfatıyla "cihad" ilan etmesinin İslam dünyasında önemli etki yarattığı ve bun-

dan İngiltere'nin rahatsız olduğu belirtilmiştir (s.173). İngiltere ise Şerif Hüseyin'in Osmanlı'nın cihad çağrısını dengeleyebileceğini öngörüyordu (s.174). Kitap, genel olarak Arap milliyetçiliğine sempati ile baksa da Şerif Hüseyin'in Osmanlı'ya karşı isyanında oldukça dengeli bir tutum izlemiştir (ss.171-75). Bu tutum kanaatimize göre, Mısır ile Hicaz arasındaki tarihsel rekabete bağlanabilir. Mehmet Ali Paşa orduları 1800'lerin ortalarında Hicaz'daki Vahhabi isyanını bastırmıştı. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla Mısır ile Arabistan arasında Arap dünyasının liderliği konusunda da rekabet devam etmiştir. Kitapta Mısır, Irak, Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Suriye ve Lübnan gibi Arap ülkelerinin bağımsızlık mücadeleleri tek tek anlatılırken Türk Milli Mücadelesi, Atatürk inkılabları, Türkiye'nin Batı ile yakın ilişkileri, İsrail'i ilk tanıyan halkı Müslüman ülke olması da dahil olmak üzere yeni Türkiye tamamen göz ardı edilmiştir. Tunus ve Ürdün ders kitapları da Türkiye'nin Cumhuriyet dönemini büyük ölçüde görmezden geldiği bilinmektedir.²¹

İbrahim Dakuki'nin *Surat al-Atrak Ladal-Arab*'taki incelemesine göre, Ürdün ve Tunus ders kitapları Türkiye'ye bakışlarında oldukça objektif (s.263) olsa da Ürdün ders kitaplarında Osmanlılara ve Türklere çok kısa yer verilmektedir (s.266). Bu kitaplarda Osmanlı uygulamaları ile Arap milliyetçiliğinin yükselişi arasında ilişki kurulmuştur (s.267). Arap milliyetçiliğinin yükselişini Osmanlı'nın geriliği ve baskıcılığına bağlamakla beraber Osmanlı hakkında genel olarak olumlu görüşler yer almıştır. Örneğin, Osmanlı bir İslam devleti olarak görülmekte (s.269), Arap topraklarını ele geçirmesi "işgal" değil "fetih" olarak tanımlanırken "düşmanlık" ve "sömürü" ifadelerine rastlanmamaktadır (s.267). Osmanlı'nın Konstantiniye ve Balkan fetihleri övülürken (s.267), Osmanlı'nın Arap topraklarını Portekiz ve Hint işgalinden koruması takdir edilmiştir (s.268). Ancak Osmanlı hakkındaki genel olumlu bu bakış İTC hükümeti konusunda olumsuz dönüşmektedir (s.270). Dakuki'ye göre, son dönem hariç Osmanlı Arapların yerel işlerine çok karışmayarak Arap diline ve kültürüne de müdahale etmemiş ve hatta saygı duymuştur (s.272).

Araplar da Osmanlıyı kendi devletleri ve halifeyi de halifeleri olarak görmüşlerdir (s.272). Arapların Osmanlıyı kabullenmelerinin üç nedeni olarak (a) dinî yakınlık ve dış tehdit, (b) Araplar arasındaki bölünmüşlük ve zaaf, (c) Arapların yönetiminin zaten Arap olmayan grupların elinde

²¹ Dakuki. *Surat al-Atrak...*, s.264.

olması (s.273) sayılmaktadır. Dakuki'ye göre Arapların zayıflaması ile topraklarını ele geçiren Osmanlı Arap halkını güçlendirmedeği gibi kendisi zayıflayınca da Araplar Avrupa'nın eline düşmüştür (s.274). Ama Osmanlılar Arap topraklarında birlik sağlayıp Arapları Şii tehdidinden ve Avrupa sömürsünden kurtardılar (s.273-4). Ama, bu faktörün Arapları dış dünyadan soyutladığı ve geri bıraktığı da savunulmuştur (s.274). Arapların başkenti ilk kez Arap toprakları dışına taşınmış ve resmî dilleri Arapça dışında başka bir dil olmuştur (s.274).

Dakuki, Arapların Osmanlı'nın zayıflamasını (a) zayıf sultanların devlet işleri yerine eğlenceye yönelmeleri, (b) düzenin bozulması ve rüşvetin yayılması, (c) orduda düzenin bozulması ve devlet işlerine karışması, (d) baskı ve cehaletin artmasına bağladıklarını tespit etmiştir (s.275). Mısır kitaplarındaki gibi Osmanlı iltizam sistemi bozuk bir yapı olarak görmüş (s.275) ama Osmanlı'nın olumlu meziyetleri de kabul edilmiştir: (a) Devlet, iç güvenlik, vergi toplama, dış güvenlik dışındaki alanlara fazla karışmayıp, (b) sağlık, eğitim ve diğer işler, vakıf ve sosyal örgütlere bırakılmıştır (s.276). Yavuz Sultan Selim ile hilafetin Osmanlı'ya geçmesi bir olumsuzluk değil, İslam hilafetinin canlandırılması olarak görülmüştür (s.282). Osmanlı'nın gerilemesine yol açan sorunlar arasında Arapların dış dünyadan soyutlanması, bozulan ekonomik hayat, yolsuzluk, hastalık ve cehalet ve Arapça'ya önem verilmemesi sayılmıştır (s.283).

Karşılaştırma yapılabilmesi için Dakuki'nin incelediği Tunus ders kitapları da şöyle değerlendirilmiştir. Bu kitaplarda iki görüş yoğun olarak gündeme gelmekteydi: (a) İslam'ın ve Müslümanların hamisi olarak olumlu Osmanlı imajı ve (b) güç ve servet hırsı, baskı, zulüm ile tanınan baskıcı olumsuz Osmanlı imajı (s.292). Bu ders kitaplarına göre Osmanlılar, İslam medeniyetine büyük katkı yaptılar (s.296). Araplar, hilafetin Osmanlı'ya geçmesine ve Türk halkına olumlu baktıkları (s.297) ve Osmanlı döneminde Tunus'ta kültürel hayatın geliştiği ifade edilmektedir (s.304). Bu kitaplara göre, Osmanlılar Kuzey Afrika toplumlarına özerklik ile Avrupa ile ilişkilere imkan tanıdılar ve sömürgeci de değildilerdi (s.307). Osmanlı Devleti Mağrib'i Portekiz ve İspanyollardan korudu ve denizciliğine yardım etti (s. 305). Ancak kitaplardaki olumlu imaj Osmanlı bütünlüğüne karşı Batı komplosu olarak gördükleri İTC hükümeti için söz konusu değildir (s.297). Sorunlar arasında yerel keyfi uygulamalar ve cehalet de sayılırken Yeniçeriler Tunus'ta başına buyruk ve yağmacı kuvvetler olarak görülmektedir (s.306).

Mısır'da araştırma süremizin bitmesinden sonra 2010 Eylül'ünde yeni bir gelişme olarak, Mısır Eğitim ve Öğretim Bakanlığı yeni öğretim yılı ders kitaplarında Osmanlı'nın Mısır'ı ele geçirmesini, "Mısır'ın Fethi" olarak değil, "Mısır'ın İşgali" olarak değiştirmiştir. Ayrıca, "İslam Devleti" yerine "Emevi Devleti" ifadesi benimsemiştir. Tarihçi İmad Abdüllatif'e göre, Mısır hükümet bu kararı İslam birliği fikrini savunan gruplardan rahatsızlığı yüzünden almıştır.²² Bu değişiklik ulus-devlet bakışıyla tarihi yeniden yorumlamaktan kaynaklanmış olabileceği gibi bölgede İslam birliği taleplerinin artmasından ve/ya Osmanlı'nın devamı Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin Mısır rejiminde yarattığı rahatsızlıktan kaynaklandığı da söylenmiştir.²³ Bu konu Mısır kamuoyunda geniş şekilde tartışılmış ve hükümet eleştirilmiştir. Tarihçiler genel olarak Osmanlı devletinin Mısır'ı işgal etmediği fikri üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Medyada Türkiye

TÜRKİYE MODELİNİN DOĞUŞU

Türkiye 1980'lerde ve 2000'lerde ciddi ekonomik ve siyasî gelişme gösterdi. Ekonomik başarı yanında İslami köklerden gelen AK Parti'nin laik bir sistemde demokratik yöntemle yönetime gelmesi özellikle Ortadoğu'da çok dikkat çekti ve Türkiye'nin "model" olup olamayacağı tartışılmaya başlandı. Türkiye'nin model olması ilk olarak 1990'larda Orta Asya'daki Türkî Cumhuriyetlere model olması açısından dile getirilmişti. Türkiye'nin Ortadoğu için modeli ise 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin radikal dinî akımlara alternatif arayışıyla gündeme gelmişti. Bush doktrini de Irak'ta olduğu gibi Ortadoğu'da gerekirse silah zoruyla demokrasi getirilmesini öngörmekteydi. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olarak bilinen reform ve demokratikleştirme vaat eden projede AK Parti hükümeti, ABD'nin zorla demokrasi ihracına taraftar olmasa da ılımlı İslamî anlayışının model gösterilmesine de itiraz etmemişti. Hatta itiraz etmesinin faydası olmadığı gibi buna gücü de yoktu. Diğer taraftan AK Parti hükümeti, Arap ülkelerinin reform ile demokratikleşmesine taraftardı. Ancak bu konuda özel bir çabası da yoktu. Bu dönemde AK Parti Arap dünyasında İslamî ve milliyetçi Arap kamuoyunda laik olduğu ve ABD'nin kontrolünde görüldüğü için de eleştiri almaktaydı. ABD'nin

²² *El-Düstur*. 23 Eylül 2010. <http://dostor.org/politics/egypt/10/september/22/29558>.

²³ *El-Arabiye*. 17 Ekim 2010. <http://www.alarabiya.net/articles/2010/09/19/119715.html>.

demokrasi konusunda seçici davranması ve Irak işgali sonrasında sorunların karmaşıklaşması ABD'nin bölgedeki inanırlılığını ciddi biçimde sarsmıştı. Öte yandan, Mısır gibi demokrasi getirilmesi planlanan ülkelerde İslamcı partiler dışında ABD çizgisinde politika uygulayacak muhalefet partilerin bulunmayışı BOP'nin başarı şansını çok sınırladı.

Özellikle 2007 genel seçimleriyle AK Parti oylarını artırarak başarısını teyit ettikten sonra Arap kamuoyunda Türkiye, ABD'nin önerdiği bir model olarak değil bağımsız bir model olarak gündeme gelmeye başladı. AK Parti'nin önce yüzde 47 gibi ezici bir çoğunlukla seçimleri yeniden kazanması ve 2008'de Gazze sorununa gösterdiği yakın ilgi ile Davos Olayı, Arap aydınlarını ve İslami hareketleri Türkiye'yi model olarak görmeye itti. Lübnanlı Baha Ebu Kerum'a göre Araplar arasında Türkiye imajı birden bire değişerek İslamcılar, reformcular ve Arap milliyetçileri için model konumuna yükseldi.²⁴ Bu değişim özellikle 1 Mart Tezkeresi ve Davos Olayı ile zirveye ulaştı.²⁵

2002'den sonra AK Parti hükümeti ile Türkiye'de ciddi değişim gerçekleştiği fikri başta Mısır olmak üzere Arap kamuoyunda sıkça dile getirilmiştir. Bağımsız gazetelerden *El-Mısri el-Yevm* yazarlarından Eymen el-Cüncü'ye göre, Türkiye Erdoğan ile yepyeni bir ülke olurken ekonomik başarılar kul haklarında (ki İslam'ın da hedefi de budur) ciddi iyileştirme getirdi ve halkın gücü 1 Mart Tezkeresi ile ABD'ye izin vermedi. Herkes birbirinin kuyusunu kazarken Erdoğan İslam kardeşliğini uygulamaktaydı.²⁶ Mısır'lı Ziya Raşvan'a göre de AK Parti 80 yıllık Cumhuriyet tarihinde yapılamayan başarılı politikalar gerçekleştirdi.²⁷ Hükümetin başarısı halka inmesinde ve bütün sosyo-kültürel alanlarda faaliyet göstermesinde ve ciddi bir kalkınma projesi yürütmesinde görüldü.²⁸ Bütün bunların alt yapısı hukuk devletinin, kurumların ve laik düzenin kurulmasında görülmüyordu.²⁹ Lübnanlı akademisyen Paul Salim'e göre Türkiye'nin başarısı, baskıcı bir rejimden tedrici olarak demokrasiye dönüşmesinde yatmaktay-

²⁴ Baha Ebu Kerum. "Devafı Arabiye Muhtelifa Verae İhtidan el-Nemuzec el-Türki." <http://international.daralhayat.com/internationalarticle/152981>.

²⁵ *El-Re'y*, 14 Kasım 2009. <http://www.alraimedia.com/Alrai/Article.aspx?id=166389>.

²⁶ Eymen El-Cüncü. "El-Fark Beyn el-Islamiyyin el-Mısriyyeen vel-Etrak." 27 Aralık 2009. <http://ensan.us/?p=439>

²⁷ Ziya Raşvan. "Zaviye Uhra – Mahalliye – lin-Nazar fil-Tecrübe el-Türkiye." *El-Şuruk*. 5 Temmuz 2010.

²⁸ Ahmed Casim. "Hel Yestefidu el-İslamiyyun minel-Tecrübet el-Türkiye." *4Hahda.com*. 14 Temmuz 2010. <http://www.4nahda.com/node/54>.

²⁹ *Vefd*, 16 Haziran 2010. <http://www.alwafd.org/details1.aspx?nid=59364>.

dı.³⁰ Iraklı sosyolog Falih Abdülcebbar'a göre ise, ekonomik kalkınması, askerî yönetimden kurtulması, orta sınıfların gelişmesi ve demokrasinin güçlenmesi Türk modelini yansıtmaktaydı.³¹

Türk modelinin nasıl ortaya çıktığı konusunda Tayyip Erdoğan'ın karizmatik ve başarılı bir lider olarak ortaya çıkışı ve AK Parti hükümetinin başarılı politikaları Arap dünyasında yoğun bir şekilde tartışıldı. Meşhur *El-Cezire*'nin web sayfasında Ürdünlü yazar Yasir el-Zeatira'nın analizine göre, Erdoğan önce yerel yönetimde başarılı olduğunda karizmatik bir kişiliğe sahipti.³² İstanbul'un su ve temizlik gibi sorunlarını çözdü ve belediyenin borçlarını azalttı.³³ Erbakan Batıyı ihmal edip doğuya yönelmişti³⁴ ve askerın baskılarına karşı çıkmamıştı.³⁵ Erdoğan, hocası Erbakan'dan farklı olarak İslamî hareket ve laiklik arasındaki çetin mücadelede orta yolu tercih etmişti.³⁶

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yeniden ilgi göstermesi birçok faktörle açıklanmaktadır. Bazılarına göre, Türkiye'nin Ortadoğu sorunlarına ilgisi demokrasinin bir sonucudur ve kamuoyunun bölgeye ilgisinden kaynaklanmaktadır.³⁷ Bu ilgiyi AB'nden umutsuzluk, Türkiye-İran rekabeti yüzünden Sünni liderliğine soyunmak istemesi ve AB'ne bölge istikrarı için gerekli olduğunu göstermek istemesine bağlayanlar da olmuştur.³⁸ Diğer bir görüş ise, AK Parti, fikirlerini yaymak ve evrenselleştirmek isterken medenî ve makbul bir çerçevede ve uluslararası düzende sağlıklı bir İslam versiyonu sunmaya çalışmaktadır.³⁹

³⁰ *El-Ankebut*, 24 Mayıs 2010, <http://www.alankabout.com/>

³¹ Falih Abdülcebbar, "Türkiye el-Sultaniye, Türkiye el-Almaniyye, Türkiye el-İslamiyye" 8 Haziran 2010. <http://www.iraqiwriters.com/inp/view.asp?ID=2342>.

³² Yasir El-Zeatira, "El-Mukarane el-Hatie Beynel-Teçrübe el-Türkiye vel-Arabiye fil-Demokratiye" 10 Mart 2004. <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/2AC52F3D-CCD6-44B4-B773-9306ACF760CE.htm>.

³³ Ahmed Nevfel, "Dürus el-Teçrübe el-Türkiyye" *Factjo.Com*, 10 Mart 2007. <http://www.factjo.com/ArticleViewPage.aspx?id=1366>.

³⁴ Hasan El-Trablusi, "Teaduliyye el-Şark vel-Garb fis-Siyaset el-Turkiyye Beyne Selim el-Evvel ve Erdogan" *Sebil Online*, 13 Mart 2010. http://www.assabilonline.net/index.php?option=com_content&task=view&id=6645&Itemid=55.

³⁵ El-Zeatira, "El-Mukarane el-Hatie..." Baha Ebu Kerum, "Devafı Arabiye Muhtelife Verae İhtidan el-Nemuzec el-Türki" <http://international.daralhayat.com/internationalarticle/152981>.

³⁶ *El-Re'y*, 14 Kasım 2009, <http://www.alraimedia.com/Alrai/Article.aspx?id=166389>.

³⁷ Ebu Kerum, "Devafı Arabiye Muhtelife..."

³⁸ Abdülhamid el-Ensari, "Türkiye el-Cedide. Lineksibha (Yeni Türkiye'yi Kazanalım)" *El-İttihad*, 10 Haziran 2010. <http://www.alittihad.ae/wajahatdetails.php?id=53006>.

³⁹ Ebu Kerum. "Devafı Arabiye Muhtelife..."

Lübnan'ın *Liwa* gazetesi'ne göre, Türkiye'nin bölgedeki yeni rolünün rastgele gelişmediğini, ciddi bir denge politikası sonucunda "ilk kez Türkiye ile İran ve Suriye arasında gerçek bir yakınlaşma ortaya çıktığını ve yine ilk kez ABD ile stratejik ortaklık ve İsrail ile ilişkiler sarsıldı ve Türkiye Avrupa yolunda ilerledi."⁴⁰ Bu gelişmeler üç faktöre bağlanmıştır: (a) çok yönlü dış politika, (b) kamplaşmalardan uzak durması ve (c) herkesle görüşmeye dayanan diplomasi anlayışı.⁴¹ AK Parti hükümeti ile Türkiye önce iç problemlerini düzeltilti, sonra dış sorunlarını halletmeye koyularak AB ve ABD ile sorunlarını büyük ölçüde çözdü.⁴² Lübnanlı uzmanlar da Türk modelinin ekonomik kalkınma, liberal (ılımlı) İslam, dış politikasındaki "stratejik derinlik" ile oluştuğuna vurgu yapmaktadırlar.⁴³ Zira Ortadoğu'da Arapların acziyetinden ve eylemsizliğinden doğan bir boşluk vardır.⁴⁴ Arap milliyetçi düşünürü Azmi Bışara'ya göre ise bölgede İran'ın artan etkinliğine karşı Mısır ve Suudi Arabistan'ın rollerinin zayıflaması yüzünden bir "Sünni devlete" ihtiyaç vardır.⁴⁵

Yeniden aktif politikalarla Türkiye'nin bölgede liderlik rolüne yükselmesi "Neo-Osmanlılık" tartışmalarına da yol açmıştır. Neo-Osmanlılık, Türkiye'nin bölgede etkin ve bağımsız bir politika gütmeye çalışmasıyla ilgili görülmüştür.⁴⁶ Neo-Osmanlılar [olumlu biçimde] bilinçlerinde Türk tecrübesinin tarihsel zenginliğini ve derinliğini taşımaktadırlar.⁴⁷ "Nazik" Neo-Osmanlılar, Arapların sorunlarına öneriler ve çözümler sunmaktadırlar.⁴⁸ Yazar Hasan al-Trablusi, AK Parti'nin Ortadoğu'daki yükselişini, Yavuz Sultan Selim'in Ortadoğu liderliği ile ilişkilendirerek, ikisinin de başarısını Türk halkının güven ve desteğine bağlamaktadır.⁴⁹ Hristiyan profesör Züheyr Andravs, "Araplar arasında Osmanlı torunlarına büyük hayranlık oluştuğunu söyledikten sonra, Neo-Osmanlıların Arapların yeni koruyucuları haline gelebileceği konusunda uyararak Türk rolü çok önemlidir ancak bu durum Arapların tarihî ve millî sorumluluktan kaçıp Türkle-

⁴⁰ Yasir El-Atraş. "El-Nemuzec el-Türki vel-İsrateciyye el-Diyaiyye. *El-Liva*, 14 Haziran 2010. <http://www.aliwaa.com/default.aspx?NewsID=184006>.

⁴¹ El-Atraş, "El-Nemuzec el-Türki..."

⁴² El-Trablusi, "Teaduliyye el-Şark..."

⁴³ *El-Re'y*.

⁴⁴ Abdülcebbar, "Türkiye el-Sultaniye..."

⁴⁵ Azmi Bishara, "The Arabs and Turkey" *Al-Ahram Weekly*, 10 Haziran 2010. <http://weekly.ahram.org.eg/2010/1006/op11.htm>.

⁴⁶ Naci Sadık Şarra, "Türkiye ve Mucibat el-Devr el-İklîmi." *El-Vatan*, 06 Haziran 2010.

⁴⁷ El-Trablusi. "Teaduliyye el-Şark..."

⁴⁸ *El-Re'y*.

⁴⁹ El-Trablusi. "Teaduliyye el-Şark..."

re bi'ata dönüşmemeli” demektedir.⁵⁰ Ürdün merkezli *El-Düstur* Gazetesi yazarı Urayb el-Rantavi'ye göre:

Mavi Marmara'yla İsrail ile ilişkilerde ortaya çıkan Türk modeli/deneyimi Arap dünyasında sağ ve sol herkese farklı dersler sunmaktaydı. Herkes Türkiye'yi seviyor ve onun bölgedeki varlığından daha fazla memnun olmaktaydı. Özellikle ılımlı Arap rejimleri, gerçek sevgilerinden ve İran'a karşı antipatilerinden dolayı Türk müdahalesini kabul etmekteydiler çünkü Türkiye'nin onların İsrail'e karşı acizliğini ortaya koymasından endişe etmekteydiler. Türk modeli, pasif ve ılımlı Arap tutumundan farklıdır. Çatışmaya varmadan İsrail üzerinde baskı oluşturmak için diplomasi yöntemini kullanmasıyla, sivil güçler ile kamuoyundan çekinerek değil kamuoyunu kullanarak birçok yolu deniyor ve başarılı olmaktaydı. Bu Arapların “Ne yapalım, İsrail ile savaşalım mı?” gerekçesini anlamsız kılacak şekilde pasiflik ile çatışma arasında birçok seçeneğin olduğunu gösterdi. [Türk modeli İsrail'e karşı] Arapların düşünmediği siyasî, ekonomik, diplomatik, ahlaki ve hukukî yöntemleri kullanmaktaydı. Bunu yaparken de İran'ın saldırgan ve dünya gerçeklerine olmayan tutumuna kaymıyordu.⁵¹

2007'de AK Parti'nin seçim başarısından sonra Mısır'da ciddi reform tartışmaları gündeme geldi ve hem rejimin ıslahı hem de çoğu radikal görülen İslamî hareket ve partinin AK Parti yöntemini izlemesi çokça tartışıldı. Hatta bu amaçla Mısır'daki MK örgütünden ayrılan Ebul-Ala Madi, El-Vasat Partisi'ni kurdu. Arap dünyasında demokratikleşme, gerikalmışlık ve yoksulluk gibi ciddi sorunlar yaşandığı için özellikle bölgeye uygun bir model arayışı, hem halklar hem de aydınlar tarafından dile getirilmektedir. Gelişen demokrasisi, İslam ile demokrasiyi, İslam ile laikliği ve din ile siyaseti uzlaştırma ihtimali giderek artan bir deneyime sahip olduğu ve genel olarak başarılı bulunduğu için için Türkiye model olarak görülmeye başladı. Birçok kesimde Türkiye'nin modelliği sıkça ve çeşitli yönlerden hâlâ tartışılmaktadır.

Türkiye ve yaptıkları önceden Ortadoğu'ya Batının dayattığı bir model olarak gördüğü halde daha sonraları ciddi bir AK Parti ve Türk modeli savunucusuna dönüşen Mısırlı Fehmi Hüveydi, AK Parti'nin ilk hükümet dönemindeki rolüne eleştirel tutum takınarak Türkiye'nin bu modelde başrol oynamasını, laiklik, Batıcılık, İsrail ile yakın ilişkileri olmasına

⁵⁰ http://aroub.blogspot.com/2010/06/blog-post_888.html. Urayb El-Rantavi, “Türkiye İz Tansürü Dürusuha lil-Mutedilin vel-Mukavimin.” *El-Düstur*, 6 Haziran 2010. http://www.addustour.com/ViewTopic.aspx?ac=\OpinionAndNotes\2010\06\OpinionAndNotes_issue969_day06_id242060.htm.

⁵¹ a.g.m.

bağlamaktaydı.⁵² İlk dönemde MK de Türk modelini genelde olumsuz ve ABD'nin bölgeye yönelik bir dayatması olarak görmekteydi⁵³ ama ABD'nin Irak'taki demokrasi deneyiminin başarısız olması yüzünden algı da değişmeye başladı.

Türk modeli Batı ile ilişkiler açısından olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönde tartışılmaktadır. Bazıları Türkiye'nin Batı ile yakın ilişkilerini olumlu görünürken bazıları da bu ilişkileri Türk modelinden şüphelenilmesi için bir gerekçe olarak göstermektedir. Birinci gruptan Ebu Kerum'a göre Türk modeli olumludur çünkü Batı ile çatışmayı benimsemez.⁵⁴ İkinci gruptan Filistinli milliyetçi yazar Salih Avaz'a göre, Ortadoğu sorunlarının çözümünde daha çok Batı yaklaşımını benimseyen Türk modelinin başarı şansı düşüktür çünkü ABD, Avrupa ve İsrail ile ilişkileri devam ettirmektedir.⁵⁵ İlk yıllarda MK de benzer fikirleri belirtmekte ve ABD'nin Ortadoğu'da serbest ticaret bölgesinin oluşturulması teklifini, Arab bölgesel düzeni oluşturulmasına karşı omurgasını İsrail ve Türkiye'nin oluşturduğu yeni bir Ortadoğu düzeni oluşturmayı hedeflediğini savunmaktaydılar.⁵⁶ Daha sonraları hem Irak'taki başarısızlık nedeniyle ABD'nin BOP ve demokrasi ihracı söylemi gündemden düşmüş hem de 2007'de güçlü bir şekilde yeniden seçimleri kazanması Türkiye modelini ve AK Parti tecrübesini yoğun biçimde gündeme taşımıştır. AK Parti, demokratik sistemde seçimle başa geçip başarısını sürdürmesi ve ekonomik başarılarıyla taçlandırması ile Ortadoğu'da en yaygın iki soruna çözüm olabilecek bir model olarak algılanmaya başladı: yoksulluk ve demokrasi eksikliği. Bu gelişmeler Arap dünyasında ciddi ilgi çekmiş ve İslamcı partilerin ılımlaşması, demokratikleşmesi ve laiklikle barışması tartışıldığı gibi rejimin demokratikleşmesi ve İslamî partilere daha hoşgörülü olması çokça tartışılmıştır. Örneğin, Mısır'da rejimin demokratikleşmesi için "Kifaye" kapmayansını başlatan muhalefet partisi *El-Gad*'in aynı isimdeki gazetesinde Noam Chomsky'nin Arapların ekonomik ve siyasî sorunlarını dış destekle değil iç dinamiklerle çözmeleri gerektiğini söyledikten sonra bölgeye açılan Türkiye'nin bu konuda iyi bir örnek oluşturduğunu söylediğine dikkat çekmektedir.⁵⁷

⁵² *Al-Sharq el-Avsat*, 4 Şubat 2004.

⁵³ <http://www.ikhwanonline.com/Article.asp?ArtID=5209&SecID=476>

⁵⁴ Ebu Kerum, "Devafi Arabiye Muhtelifi...".

⁵⁵ Salih Avvaz. "Türkiye em İran Eyyühüma Akrab İleyna?" *Dünya el-Vatan*, 10 Haziran 2010. <http://pulpit.alwatanvoice.com/content-200937.html>.

⁵⁶ <http://news.ikhwanonline.com/Article.asp?ArtID=5166&SecID=390>

⁵⁷ *El-Gad*, 18 Mayıs 2010, <http://www.alghad.com/?news=505812>.

AK Parti modelini, reformcular ılımlı bir model olarak İslam ile demokrasiyi ve modernlikle geleneği birleştirdiği için benimsemektedirler.⁵⁸ Türk modeli radikalizme karşı alternatif bir model oluşturmakta ve mutedil Arabistan modeline takviye konumunda görülmektedir.⁵⁹ Ama yalnızca ılımlı gruplar değil radikal grupların da AK Parti modelini önemseydiği görülmektedir. Kahire merkezli Selefilere daha az karşıt bir tavır benimseyerek Türkiye'nin laik olmasını beğenmeyip bu modelin insanları dinden soğutacağını belirtmektedirler.⁶⁰ Irak Kürtlerinin İslamcı partisi Ensar el-İslam'a göre, AK Parti'nin Türkiye'deki başarısı incelenmesi gereken bir tecrübedir çünkü İslamcı partiler kapatılınca yenilerinin kurulduğu bir düzen başka ülkelerde yoktur.⁶¹ AK Parti kendisini İslamcı olarak tanımlamasa bile yöneticilerinin Müslüman (dindar) olduğunu ve Müslümanların güçlenmesini istediklerine inanılmaktadır.⁶² Ancak, Filistin ve Lübnan merkezli yaygın tabanı olan Hizb-ut-Tahrir ise AK Parti ve Türkiye modeline şiddetle karşı çıkmakta ve "Amerikan hizmetçisi" olarak görmektedir.⁶³

Türk modelinin Arap solu için de model olduğu da tartışılmıştır. Laik eğilimli Arap Rasyonalistleri Derneği'nce yayınlanan *El-Evan* dergisindeki bir makaleye göre, laik ve sol Arap aydınları arasında Türkiye modeline yaklaşımda ciddi bir değişim olduğu belirtilmektedir. Soğuk Savaş döneminde Batıcı olması, NATO'ya üyeliği, İsrail'e yakınlığı ve Arap komşularıyla sınır ve su sorunları dolayısıyla Arap solu Türkiye'ye açık bir husumet beslemekteydi.⁶⁴ Soğuk Savaş sonrasında ise Arap solu sosyal, haklar ve özgürlüklere vurgu yaparak ekonomik ve siyasal reformlara ağırlık vermeye başladığından özellikle AK Parti'nin barışçıl ve demokratik yollarla başa gelmesinden sonra Türkiye deneyimine bakış kökten değişti. Özellikle Arap solunun arzu ettiği haklar ve özgürlüklere yönelik Türkiye'de yasal reformların hayata geçirilmesiyle ve yoksullukla mücadelede mesafe alınması sonucu Arap dünyasında tartışmalar arttı. Arap ve İslam dünyasında demokratik hak ve özgürlüklere bir örnek gösterileceği zaman bugün

⁵⁸ Falih Abdülcebbar. "Türkiye el-Sultaniye..."

⁵⁹ Ali Ahmed Al-Tarrach, "Al-NamuzaJ al-Turki al-İslami Hüvel-Mahrec liMerhala Cedidi" *El-Watan*, 12 Haziran 2010. <http://www.alwatan.com.kw/ArticleDetails.aspx?Id=35632&WriterId=40>.

⁶⁰ *Ahbar el-Alem*, 10 Mart 2010. http://www.akhbaralalam.net/news_detail.php?id=35471.

⁶¹ a.g.m.

⁶² a.g.m.

⁶³ a.g.m.

⁶⁴ Sadık Celal el-Azm. "El-Devlet el-Almaniyye vel-Mes'ele el-Diniyye: Turkiye Namuzajan." 23 Mayıs 2010, http://www.alawan.org/فيءامءلءl

ilk işaret edilen örnek Türkiye modeli olmuştur.⁶⁵ Bu bağlamda Mısır'da rejim yanlısı bir think-tank olan Ahram Stratejik Araştırmalar Merkezi Yönetim Kurulu Başkanı Abdülmun'im Said'e göre, Arapları radikallikten uzaklaştıracak ekonomik kalkınma, sanayileşme ve küresel piyasalara entegrasyon konusunda Türkiye deneyiminden faydalanılabilir.⁶⁶

İslami kökenli AK Parti'nin başa geçmesinden hemen sonra, Türk tecrübesinin tekrarlanıp tekrarlanamayacağı tartışılmaya başlandığında 2004'te Yasir El-Zeatira, bunun mümkün olmadığını⁶⁷ çünkü Türk laikliğinin çok katı olduğu ve Arap ülkelerinde muhalif partilerin başa geçmesine izin verilmediği, Arap dünyası ile Türkiye'nin birbirine benzemediği ve Türk tecrübesinin henüz tam başarıya ulaşmadığı için tekrarlanmasının kolay olmadığını belirtmekteydi ve "Arap ülkelerinde İslami hareketin yapacağı fedakarlıklar onu güce yaklaştırmaz, uzaklaştırır."⁶⁸ Ez-Zeatira 2010'da da Batının İslamî bir partinin başa geçmesine izin vermeyeceğini savunmaktaydı.⁶⁹ Bu yazarın Türk tecrübesinin tekrarlanamayacağını söylerken 2010'da Arap ülkelerinde demokrasi yoluyla muhalefet partilerinin başa geçmesine izin vermedikleri noktasına gelmesi ilginçtir.⁷⁰ Abdülmun'im Said'e göre ise Türk modeli tekrarlanamaz çünkü Ortadoğu'da devrimci rejimler devlet merkezli bir düzen kurdular ve itidal için gerekli olan orta sınıfları da oluşturamadığından Arapların Türk tecrübesini uygulaması zordur.⁷¹

TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Son dönemde Türkiye'nin dış politikası sadece Arap dünyasında değil heryerde oldukça dikkat çekmiştir. Özellikle AK Parti hükümetinin Ortadoğu'ya yakın ilgi göstermesi Arapların da mukabil ilgisinin artmasına neden olmuştur. Önceleri daha çok Batı eksenli olarak görülen Türk dış politikası yeni bir imaj çizmeye başlamıştır. Bir yandan "stratejik

⁶⁵ a.g.m.

⁶⁶ Abdülmun'im Said, "El-Tefkir fil-Tecrübet el-Türkiye Merra Uhra" *Eş-Şark El-Awsat*, 19 Eylül 2007, <http://www.aawsat.com/leader.asp?section=3&article=437749&issueno=10522>.

⁶⁷ Yasir El-Zeatira, "El-Mukarane el-Hatie Beynel-Tecrübe el-Türkiye vel-Arabiye fil-Demokratiye" 10 Mart 2004, <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/2AC52F3D-CCD6-44B4-B773-9306ACF760CE.htm>.

⁶⁸ Yasir el-Zeatira, *El-Cezire*, 15 Şubat 2010, <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/3A234A68-DDB0-4870-9624-367D0B046C5D.htm>.

⁶⁹ a.g.m.

⁷⁰ a.g.m.

⁷¹ Said, "El-Tefkir..."

derinlik” kavramıyla tebarüz eden aktif ve çok yönlü dış politika anlayışı, aynı zamanda “komşularla sıfır sorun” formülüyle yeni bir vizyona işaret etmektedir. 1 Mart Tezkeresi ile ABD’nin Türkiye’den Irak’ı işgal etmesine “hayır” denmesi ile Davos ve Mavi Marmara Olaylarının Ortadoğu’da ciddi yankısı olmuştur. Bu yeni anlayış ve politikalar genelde Arap medyasında özelde de Mısır’da da büyük ilgi uyandırmıştır. Bu gelişmeler “aşırı hareketler” olarak görülmemiş, Türk dış politikasının büyük ölçüde orta yol benimsediği dile getirilmiştir.⁷²

Batı İle İlişkiler

Türkiye’nin Batıyla ilişkileri Arap dünyasında önemli tartışma konularından birisi olmuştur. Bu ilişkileri olumlu görenler olduğu gibi tam tersi yaklaşanlar da fazladır. Osmanlı’nın son dönemindeki Batılılaşma çabaları ve özellikle İTC hükümetinin Turancılık ve Arap topraklarındaki Türkleştirme politikaları Araplarda tepki izleri bırakmıştı. Cumhuriyetin kurulmasıyla da Araplarla bağlarını büyük ölçüde koparıp Batıya yönelen Türkiye’yi Araplar “yabancı” olarak görmeye başladılar. Türkiye’nin Batıcılık politikalarının zirveye çıktığı Cumhuriyetin ilk yirmi yılında Arap topraklarının büyük bölümü Batı işgali altındaydı ve bağımsızlık mücadelesi vermeye çalışıyorlardı. Bu durum II. Dünya Savaşı’na kadar sürdü. Savaş sonrasında İsrail’in kurulması ve Türkiye’nin buna desteği ve Soğuk Savaş döneminde Mısır başta olmak üzere çoğu Arap ülkesindeki eğilimin tersine Türkiye’nin Batı kampında yer alması Türkiye’yi Arapların gözünde tamamen “Batı’nın piyonu” gibi göstermiştir. Türkiye’nin NATO üyeliği ve AB’ye üyelik başvuruları da Arap dünyasında genelde bu paralelde görülmüştür. Ortadoğu’da parçalı durumun nedeni olarak Batı müdahalesi görüldüğü için ve halen devam eden müdahaleler yüzünden ciddi bir Batı karşıtlığı hâkimdir. Dolayısıyla, Türkiye’nin Batı ile ilişkilerinin nasıl algılandığı büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’nin AB ile ilişkileri ve özellikle AB üyeliği hem Türkiye’nin hem de Arap toplumlarının Batı ile ilişkileri açısından önem taşımaktadır. Uzun süre Batı kampında hareket eden Türkiye’de İslamî kökenli AK Parti iktidarının AB üyeliğini istemesi ve bu yönde çalışması da tartışma yaratmıştır. Baha Ebu Kerum’a göre, Batı ile çatışmamayı tercih etmesi yüzünden Türkiye’nin Batı ile ilişkileri bir model olarak önemsenmiştir.⁷³

⁷² *El-Re’y*.

⁷³ Ebu Kerum. “Devafı Arabiye Muhtelif...”

Türkiye'nin AB ile üyelik müzakerelerine başlaması Arap kamuoyunu ikiye bölünmüştür. Bazılarına göre Türkiye olmadan AB'nin uluslararası bir güç olması çok zordur.⁷⁴ Diğer taraftan, Türkiye'nin AB üyeliğinin faydalı olduğu belirtilmiştir.⁷⁵ Muhammed Nureddin'e göre, Obama yönetimindeki ABD'nin birçok bölge sorunlarının çözümüne Türkiye yardımcı olacaktır.⁷⁶ Ayrıca, bu tartışmalarda Türkiye'nin ve AK Parti hükümetinin neden AB üyesi olmak istediğini açıklamak için çeşitli gerekçeler de gösterilmiştir. Hatta Türkiye'nin Ortadoğu'ya ilgisinin de AB'ye girmek için olduğunu düşünenler bile vardır.⁷⁷ AB'nin Türkiye'deki istikrarı desteklediği düşünülmekte⁷⁸ ancak Türkiye'nin AB üyesi olma ihtimali çok yüksek görülmemektedir. Özellikle Türkiye, Müslüman olduğu ve büyük nüfusu dolayısıyla AB'ye kabul edilmeyeceği varsayılmaktadır.⁷⁹ İlginç bir şekilde Arap dünyasındaki İslamcılar bile Türkiye'nin üyeliğine karşı görünmemektedirler. Örneğin, Tunuslu İslamcı düşünür Raşid El-Gannuşi, Müslüman bir liderlik ile halkın desteğine dayanarak tarihi ile barışarak ve bölgesiyle iyi geçinen Türklerin AB'ye girmesinin de bir sorun olmadığını düşünmektedir.⁸⁰

Türkiye-AB ilişkileri Arap dünyasında daha olumlu bir çerçevede görülürken, aynı şeyi ABD ile ilişkileri için söylemek zordur. Filistin ve diğer bölge konularında ABD'nin İsrail'e koşulsuz desteği yanında Irak'ı işgal etmesi ve Ortadoğu'daki petrol konusunda çok etkili olması konusu rahatsızlık yaratmaktadır. ABD'nin 11 Eylül 2001'den sonra ortaya attığı "demokrasi ihracı" fikri ve Irak işgali 2004 başında ABD'nin ortaya attığı BOP ile formüle edilmişti. AK Parti yönetimindeki Türkiye'nin bu projeye "Eş Başkan" sıfatıyla destek vermesi Türk modelini tartışılır hale getirmişti. Mısırlı aydın Fehmi Hüveydi Türkiye'nin bu dönemdeki rolüne eleştirel tutum takınarak Türkiye'nin bu modelde başrol isteğini Batıcılığı, laikliği, İsrail ile yakın ilişkileri olmasına bağlamaktaydı.⁸¹ Bu dönemde Türk modeli daha çok olumsuz ve ABD'nin bölgeye yönelik bir proje olarak

⁷⁴ *El-Re*'y.

⁷⁵ a.g.m.

⁷⁶ a.g.m.

⁷⁷ Abdülhamid el-Ensari, "Türkiye el-Cedide. Lineksibha" El-İttihad, 10 Haziran 2010, <http://www.alittihad.ae/wajhatdetails.php?id=53006>.

⁷⁸ Abdullah el-Kafari, "Hel Yümkinu İstinsah el-Nemuzec el-Türki." *El-Riyad*. 03 Eylül 2007. <http://www.alriyadh.com/2007/09/03/article277068.html>.

⁷⁹ *El-Re*'y.

⁸⁰ *Ahbar el-Alem*.

⁸¹ *Al-Sharq el-Avsat* 4 Şubat 2004.

görülmektedir.⁸² Dahası NATO üyeliği ve Afganistan'a asker göndermesi dolayısıyla Türkiye'yi "ABD'nin uydusu" olarak görenler de bulunmaktaydı.⁸³

Son dönemde ise Türkiye'nin ABD'den bağımsız siyaset izlediği algısı daha ağırlık kazanmaktadır. Özellikle 1 Mart Tezkeresi sıkça hatırlatılarak Türkiye'nin kendi topraklarını Amerikan ordusuna kullandırmamasına dikkat çekilmektedir.⁸⁴ Türkiye'nin bağımsız dış politika uyguladığı düşüncesi Mavi Marmara olayı ile daha da pekişmiştir.

Ortadoğu İle İlişkiler

Türkiye'nin 2000'li yıllarda Ortadoğu'ya yeniden yönelmesi Arap dünyasında ciddi gündem oluşturmuş ve bu ilişkiler birçok açıdan tartışılmıştır. Bunların başında Türkiye'nin bölgenin kronik sorunlarına çözüm bulabileceği düşüncesi gelmektedir. Türkiye'nin bölgeye ilgisinin desteklenmesi gerektiği birçok gazeteci ve aydın tarafından dile getirilmiştir.⁸⁵ *Şuun el-Evsat* dergisi, 2009'da yaptığı bir araştırmada uzmanların Türkiye'nin artan rolünün bölge sorunlarının çözüme önemli katkı yapacağını söylediklerini belirtmekteydi.⁸⁶ *El-Şark el-Evsat* gazetesinden Tarık El-Hamid, Arap yetkililere sorarak Türkiye'den Ortadoğu'daki beklentileri şöyle sıralamıştır: Filistin meselesine katkı; İran'ın bölgeye müdahalesinin engellenmesi; laikliği bölgeye yayması; Hamas'ın Türkiye'yi örnek almasını sağlaması; Türk ordusu gibi Arap ordularının da (özellikle Irak ve Lübnan'da) Anayasayı korumayı üzerlerine almaları; Kürtlere karşı Irak topraklarına saldırmaması; Sudan'ın parçalanmasını önlemesi; Batı Sahra ve Yemen sorunlarına çözüm yönünde katkı; Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) adalarındaki İran işgalini önleme; Somali, terör ve kalkınmışlık sorunlarına duyarlı olması.⁸⁷ Yazar bir Arap yetkilinin "Türkiye bu sorunların yarısını çözerse onu 500 yıl daha Sultan kabul edeceğiz" dediğini belirtmekte⁸⁸ ve Suriye'yi fazla müdahale etmemeye ikna ettiği için Türkiye'nin Lübnan'daki rolü özellikle takdir edilmektedir.

⁸² <http://www.ikhwanonline.com/Article.asp?ArtID=5209&SecID=476>

⁸³ Yasir el-Zeatira, *El-Cezire*.

⁸⁴ El-Re'y.

⁸⁵ Baha Ebu Kerum, "Devafı Arabiye Muhtelifi..."

⁸⁶ Abdülhamid el-Ensari, "Türkiye el-Cedide"

⁸⁷ Tarık El-Hamid, "Türkiye! Hazihi Kaimet el-Talebat." *El-Şark el-Evsat*. 13 Haziran 2010. <http://www.aawsat.com/leader.asp?section=3&article=573652&issueno=11520>.

⁸⁸ a.g.m.

Türkiye merkezî bir devlettir ve Ortadoğu'nun çoğu yerinde jeopolitik varlığı ile bölgenin bütün dosyalarına aktif bir biçimde diyalog yoluyla katılırken bölge ülkeleri ile yüksek derecede ekonomik ilişkilerini geliştirmelidir.⁸⁹ Paul Salim'e göre, Türkiye'nin kamplaşmaları desteklemeden bölgede istikrar siyaseti gütmesi takdir edilmektedir.⁹⁰ Türkiye'nin Arap-İsrail çatışmasına ve Irak sorunlarına katkıda bulunacağı belirtilmektedir.⁹¹ Lübnanlı Hasan Cuni, Türkiye'nin bölgedeki etnik ve mezhepsel kavgaları önleyebileceğini savunmaktadır.⁹² Lübnanlı yazara göre Arap dünyasında Türkiye'nin rolünü çok farklı düşüncelerle önemseyenler vardır: (a) İran'ın önünü kesmesi, (b) İsrail'i dengelemesi, c) İlimli İslam'ın İslamcı hareketlere örnek olması, d) Ekonomik nedenlerle Türkiye ile stratejik ortaklık ve e) İç dinamiklere dayanmak yerine Arapları içinde buldukları krizden çıkaracak bir kurtarıcı düşüncesi.⁹³ Türkiye üzerine birkaç kitabı bulunan Muhammed Nureddin, Türkiye'nin bölgedeki varlığı Araplar için bir tehdit değildir⁹⁴ derken Baha Ebu Kerum bu görüşü destekleyerek Türkiye'nin bölgeye ilgisini tamamen insanî ve liderlik hırısından kaynaklanmadığını⁹⁵ ifade etmiştir.

El-Ezher Üniversitesi Gazze Kampüsü siyaset bilimcilerinden Naci Sadık Şarrab'a göre, yönetici elitlerin iradesi ve uluslararası saygınlığı ile Türkiye, bölgesel rol oynama imkan ve gücüne sahiptir.⁹⁶ Ayrıca, nüfusu, ekonomik gücü, coğrafî konumu, tarihî mirası, stratejik derinlik politikası ve medeniyet anlayışı bu rolü desteklemektedir.⁹⁷ Ama herkes Türkiye'yi bir model olarak görmemektedir: "Türkiye ne İsrail'e direnişte yeni bir model sunmakta ne de silahlı (radikal) mücadele modelini ortadan kaldırmaktadır."⁹⁸

Bazı yazarlar ise Türkiye'nin Ortadoğu'ya ilgisi dolayısıyla birçok bölge sorununun çözümünde Türkiye'nin katkı yapacağı yönündeki beklentilerin abartılı olduğu düşünmektedir. Özellikle rejim taraftarı gazeteciler Türkiye'nin bölgeyi yönlendirmeye ve liderlik yapmaya çalıştığını dile

⁸⁹ *El-Re*'y.

⁹⁰ a.g.m.

⁹¹ a.g.m.

⁹² a.g.m.

⁹³ Ebu Kerum. "Devafı Arabiye Muhtelif..."

⁹⁴ *El-Re*'y.

⁹⁵ Ebu Kerum. "Devafı Arabiye Muhtelif..."

⁹⁶ Naci Sadık Şarrab, "Türkiye ve Mucibat el-Devr el-İklimi" *El-Vatan*, 06 Haziran 2010.

⁹⁷ a.g.m.

⁹⁸ Ebu Kerum. "Devafı Arabiye Muhtelif..."

getirmektedirler. Öte yandan Azmi Bişara, Türkiye ve Arapların ittifakının çok önemli olduğunu ancak Arapların isteklerini Türkiye'ye empoze etmeleri gerektiğini söylemektedir.⁹⁹ Türkiye'nin bölge sorunlarına katılımı İran gibi endişe uyandırmamakta hatta İran'a alternatif olarak alternatif olarak desteklenmektedir.

Türkiye'nin Filistin sorununa ilgisi eskilere gitmesine rağmen özellikle 2008 Davos Olayı'ndan sonra Filistin sorunu konusunda Arap liderlerin yapmadığını yapması göze çarpmaktadır. Önceleri Filistinli taraflar ve İsrail arasında arabuluculuk tartışması ile gündeme gelen Türkiye bu süreçte Hamas'ı Kıbrıs sorunun çözümünde benimsediği gibi davranarak ve uluslararası anlaşmaları tanıyabileceğini belirtmiştir.¹⁰⁰ Yine Lübnan milletvekili Nawaf El-Musevi'ye göre Türk modeli, Filistin sorunu konusunda Türkiye'nin büyük ve bölgesel ve uluslararası ittifaklara dayanmayıp barış ve güvenlik için Batı ülkelerine bel bağlamadan komşularıyla iyi ilişkiler kurulabileceğini göstermektedir.¹⁰¹

Marmara Gemisi Olayından sonra Türkiye'nin Filistin sorununun çözümüne katkıda bulunduğu ve bulunabileceği sıkça gündeme gelmiştir. Bu olayda Türk gönüllülerin can kaybına uğraması da Türkiye'nin samimiyeti konusundaki algıda farklılık yaratmıştır. Önceleri Türkiye'nin Filistin davasına desteği diğer Arap ülkelerinin sözlü desteği gibi görül-müş ve sonuca fazla bir etkisi olmamıştır. Ancak Gazze konvoyunda kan dökülmesi Türkiye'nin somut bir harekette de bulunduğunu göstermiş ve özellikle İsrail hükümetinin dünya kamuoyunda zor durumda kalarak ambargoyu hafifletmesinde etkili görülmüştür. Örneğin, Lübnan Eski Başbakanı Selim el-Hass, Özgürlük Konvoyu'nun boşa gitmediğini çünkü Gazze'nin kurtulması ve Filistin sorununun çözülmesi için yeni bir girişme yol açtığını söylemiştir.¹⁰² Ürdünlü yazar İsa el-Şuaybi de benzer şekilde Türkiye'nin Filistin için yaptıklarının yeterli olduğunu ve üzerine inşa edilmesi ve Arapların yatırımlarını Türkiye'de yapması gerektiğini, İsrail ile mücadelede siyasî, diplomatik, medyatik ve hukukî yolların genişletilmesi ve sonuna kadar kullanılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰³ Türkiye'nin rolünün övülmesi yayında Türkiye'nin Filistin sorununu tek

⁹⁹ Bishara, "The Arabs and Turkey"

¹⁰⁰ *El-Irak lil-Cemi*, 4 Haziran 2010, <http://www.iraq4allnews.dk/news/10917-2010-06-04-02-56-27.html>.

¹⁰¹ *El-Beled*, 6 Haziran 2010, <http://www.albaladonline.com/html/story.php?sid=107467>.

¹⁰² *El-Beled*, 6 Haziran 2010, <http://www.albaladonline.com/html/story.php?sid=107467>.

¹⁰³ İsa el-Şuaybi, "Maza fi Vus'i Erdoğan" *El-Gad*, 6 Haziran 2010. <http://www.alghad.com/index.php?article=17657>.

başına çözmeyeceği ve beklentilerin daha makul olması konusunda kamuoyu uyarılmıştır.¹⁰⁴

Türkiye'nin Komşuları İle İlişkileri

İran İle İlişkiler

Türkiye ve İran bölgede birbiriyle yakından ilgili ama farklı algılanmaktadır. İran'ın bölgeye yaklaşımı Filistin sorununa ilgisi dışında Irak'ta ve Beyrut'taki faaliyetleri, nükleer silahlanma isteği ve Körfez ülkelerindeki Şii nüfus üzerinden bu ülkeleri rahatsız etmesi dolayısıyla genel olarak olumsuz algılanmaktadır. Arap dünyasında yaygın olarak izlenen *el-Kuds el-Arabi* gazetesi editörü Abdulbari Atwan'a göre, Ortadoğu'da birbirine zıt Türk ve İran modelleri vardır.¹⁰⁵ İran modeli çoğu yerli üretim olan bir askerî altyapıya, nükleer güce ve Suriye ve Hızbullah gibi bölgesel ittifaklara dayanırken Türk modeli ekonomik güç, demokrasi, özgürlük, şeffaflığa ve komşularla iyi ilişkilere dayanmaktadır.¹⁰⁶ Ürdünlü yazar İsa el-Şuaybi'ye göre de içerde ve dışarıda kriz yaşayan ve etrafında büyük endişeye yol açan İran modeline kıyasla Türkiye modeli komşularıyla iyi geçinen ve kabul gören bir modeldir. İran gibi İsrail'i yeryüzünden silmekten bahsetmek yerine, Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk yapmaya çalışarak İsrail'in 1967 sınırları öncesine çekilmesi yönündeki Arap isteklerine destek olmaya çalışmakta ve uluslararası meşruiyeti benimseyerek kendi dışındakilerin içişlerine karışmamaktadır.¹⁰⁷

BAE'nden akademisyen Abdülhamid el-Ensari'ye göre, Araplar bölgede İran'ın rolünün artmasından endişe ederken Türkiye'nin rolünü büyük bir takdirle karşılamakta ve bu rolü olumlu, yapıcı ve istikrara yönelik görmektedirler.¹⁰⁸ Paul Salim'e göre, İran Ortadoğu'daki boşluğu dolduramaz çünkü iç krizler yaşamakta ve komşularıyla ilişkilerinde de sorunlar bulunmaktadır.¹⁰⁹ Özellikle son dönemde Suriye ile geliştirdiği iyi ilişkiler yanında İran'a ambargoya karşı çıktığı için Türkiye'ye dair eksen kayması tartışmalarında Kuveytli *Rey* gazetesi, Türkiye-Suriye ekseninden bahsetmek söz konusu olabileceği ama Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün

¹⁰⁴ Ebu Kerum. "Devafı Arabiye Muhtelifi..."

¹⁰⁵ Abdulbari Atwan, *El-Kuds el-Arabi*. 15 Haziran 2010. <http://test.alquds.co.uk/print/06/06-14/qds01.pdf>.

¹⁰⁶ Falih Abdülcebbar. "Türkiye el-Sultaniye..."

¹⁰⁷ İsa el-Şuaybi. "Maza fi Vus'i Erdoğan"

¹⁰⁸ Abdülhamid el-Ensari, "Türkiye el-Cedide"

¹⁰⁹ *El-Re'y*.

eksenine karşı bir Suriye-Türkiye-İran ekseninden söz edilemeyeceğini belirtmiştir.¹¹⁰

İsrail İle İlişkiler

Ortadoğu'da İsrail'in varlığı ve faaliyetleri Arap toplumlarının aleyhine gelişmiş bir olaydır. Bu durum hem bölgenin bölünmüşlüğüne sürmesi hem de İsrail ile yapılan savaşlarda alınan yenilgiler Arap toplumlarında yoksulluk, acziyet ve mutsuzluk anlamına gelmiştir. Türkiye'nin İsrail'i ilk halkı Müslüman ülke olması, Arap toplumlarında Türkiye'ye karşı ciddi infial yaratmıştır. Ancak AK Parti döneminde özellikle İsrail'in Gazze bombardımanına ciddi tepki göstermesinden sonra bu anlayış değişmiştir. Bazı yorumcular Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin bozulmasını AK Parti'nin bilinçli olarak planladığı bir şey değil, İsrail'in kibirli yaklaşımı ile Türkiye'deki kamuoyu dinamiklerini ve Araplarla ilişkilerinin derinliğini iyi anlamamasından kaynaklandığını belirtmişlerdir.¹¹¹

Kendisini tanıyan ilk Müslüman devlet olan Türkiye'yi İsrail kaybetmiştir; bizim (Arapların) kazanmamız gerekiyor ve Türkiye'nin de desteğimize de ihtiyacı vardır: Türkiye'ye desteğimizi gösterilerle, resimler ve bayrak taşıyarak değil, Türkiye'ye yatırım yaparak, turizmi teşvik ederek ve ticarî ilişkileri geliştirerek somut eylemlerde bulunmalıyız. Suriye'nin yaptığı gibi, müttefik Türkiye'yi selamlayalım ve vizeleri kaldıralım, Türk mallarına gümrükleri düşürelim. Türk ve Arap halkları arasındaki ortak çıkarların canlandırılmasına yarayacak somut icraatlar gereklidir.¹¹²

Bazılarına göre de, Neo-Muhafazakârların Ortadoğu politikası Irak ve Suriye'de çökünce Türkiye bölgede aktif olma fırsatı bulduğu için bilinçli olarak bu boşluğu doldurmaya çalışmaktadır.¹¹³

Türkiye'nin bir yandan İsrail'i eleştirip diğer yandan da diplomatik, ekonomik ve askerî ilişkilerini sürdürmesi Arap dünyasında karışık tepkiler yaratmıştır. Arapların bir kısmı bunu normal görürken bir kısmı da Türkiye'nin böyle yapmasını ahlakî bir sorun olarak sunmuştur. *El-Vatan* gazetesinden El-Sadi, İsrail'in kibirli tutumuna karşı Türk tepkisinin

¹¹⁰ a.g.y.

¹¹¹ Azmi Bishara, "The Arabs and Turkey"

¹¹² Abdülhamid el-Ensari, "Türkiye el-Cedide"

¹¹³ Azmi Bishara, "The Arabs and Turkey"

örnek alınması gerektiğini söylerken¹¹⁴ Arap milliyetçileri bile Türkiye'nin İsrail'e karşı duruşunu beğenerek örnek almaktadırlar.¹¹⁵ Azmi Bishara'ya göre, ümitsizlik ve umut arasında gidip gelen Arap kamuoyunda beklendiğinin aksine AK Parti hükümeti, İsrail ile ilişkileri kesmek yerine İsrail'in kontrolünde bulunduğu algısı yerine ilişkilerini bir düzene ve dengeye koymak istemektedir.¹¹⁶ Lübnan'da bile hemen her kesimin İsrail ile baş etmek için kendi görüşleri çerçevesinde Türk modelinden yararlanmaya çalışmaktadır.¹¹⁷

TÜRKİYE DENEYİMİNİN ALGISI

“Türkiye modeli” tartışılırken “Türkiye deneyimi” de ayrıca tartışılmaktadır. Model tartışmasında daha çok olumlu ve başarılı yönler bir paket olarak ortaya çıkarken Türkiye deneyimi ise olumlu ve olumsuz biçimde ortaya çıkan önemli başlıkları içermektedir. Deneyimin başarılı yönleri de sonuçta bir model oluşturabilecek şekilde tartışılmaktadır. Model tartışması Türkiye'nin bir bütün olarak izlenmesi imasını da barındırırken, deneyim bir konuda genelde başarılı olan ama aynı şekilde olumsuz olabilecek bir uygulamayı da kapsayabilir. Örneğin, başörtüsü yasağı Türkiye'nin önemli bir deneyimi olarak karşımıza çıkarken Arap dünyasında model olarak alınacağı anlamına gelmez.

Türkiye modeli ilk olarak Cumhuriyet döneminde gündeme geldiğinde Mısır'ın laik aydınları Kemalist Türkiye deneyimi ile dayanışma içindeydiler.¹¹⁸ Ama daha sonra Türkiye cazibesini kaybetti ve iki ülke farklı kamplara savruldu. Türkiye'nin son dönemde artan uluslararası ve bölgesel etkinliği, Mısır'dan “rol çalma” olarak yorumlandı.¹¹⁹ Hatta hükümete yakın bazı yazar ve yorumcular daha da ileri giderek Türkiye'yi İran gibi Mısır ulusal güvenliğine “tehdit” olarak yorumladılar.¹²⁰ İslamî düşünür Ali Salah kendi sayfasında devlet kanallarında Türk modeline karşı tepkiler ve karalama kampanyası olduğunu ve bunun da hükümet yanlısı yayın

¹¹⁴ Burhan el-Sadi, “El-Dem el-İsraili Mukaddes ve Dima el-Alem Rahisa” *El-Watan* 3 Haziran 2010.

¹¹⁵ Falih Abdülcebbar, “Türkiye el-Sultaniye...”

¹¹⁶ Azmi Bishara, “The Arabs and Turkey”

¹¹⁷ *El-Balad*, 6 Haziran 2010. <http://www.albaladonline.com/html/story.php?sid=107467>.

¹¹⁸ http://mdarik.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&cid=1256033903411&pageName=Zone-Arabic-MDarikyüzde2FMDALayout#ixzz0r7OI3iOM.

¹¹⁹ Ziya Raşvan, “Zaviye Uhra – Mahalliye – lin-Nazar fil-Tecrübe el-Türkiye.” *El-Şuruk*. 5 Temmuz 2010.

¹²⁰ a.g.m.

organları tarafından yapıldığını bewlirtmekteydi.¹²¹ Salah'a göre, Arap devletleri umutsuz bir durumda olmalarından dolayı Türkiye'nin konumunu küçümsemeye çalışmaktaydılar çünkü Erdoğan onlar gibi yalnız sözde kalmıyor ve eylemde de bulunuyordu.¹²²

Türkiye deneyiminin önem kazanmasına dair Azmi Bishara, Arap kamuoyunda Türkiye'ye bakışta çarpıklık olduğunu söylemektedir. Yaşanan çaresizlik ve umutsuzluk yüzünden Arap kamuoyundaki çok olumlu bir imaja karşılık Türkiye'nin artan popülaritesinden rahatsız olan Arap rejimlerinin küçümsediği ve "çıkarıcı" olarak göstermeye çalıştığı Türkiye deneyimi karşımıza çıkmaktadır.¹²³ Artan bu ilgilinin gerçekçi olmadığı konusunda uyarın Lübnanlı yazar baha Ebu Kerum ise, Arap kamuoyunda Türkiye'den beklentilerin abartılı olduğunu ifade etmektedir.¹²⁴ Türkiye modeli tartışılırken "kurtarıcı" imajını abartılı bulanlar da vardır. Yine Bishara, Türkiye'nin kurtarıcı gibi algılanmasının hayal kırıklığı yaratabileceği gibi, rolünü daha ileriye götürmesinin de Arap rejimleri ve ABD ile ilişkilerinin bozulmasına yol açabileceğini dile getirmektedir.¹²⁵

Farklı alanlarda Türkiye'nin yaşadığı deneyimler Mısır kamuoyunda çokça tartışılmıştır. Mısır'ın yetiştirdiği Nobel ödüllü kimyager Ahmed El-Züweyl, Türkiye deneyimine hayran kaldığını ve ülkenin gerçekleştirdiği bazı bilimsel başarıların ABD'den bile ilerde olduğunu söylemiştir.¹²⁶ El-Züweyl Türkiye'nin kendine güveninin arttığını, Erdoğan'ın genç danışmanlarla çalıştığını, yeni hükümetin Ar-Ge bütçesinin artırdığı not etmiştir.¹²⁷ Türkiye'nin ekonomik tecrübesi, ulusal üretim, turist sayısı ve döviz rezervleri açısından Mısır'ınkinden üstün bulunmuştur.¹²⁸ Mısır'ın en büyük işadamlarından Hıristiyan Necip Sawiris de, Türkiye modelini Müslüman laik devlet olarak din ile devlet işlerini ayırmasını överken ve Mısır'ın da bu modelden yararlanılabileceğini ama aynısı uygulamanın mümkün olmadığını söylemiştir.¹²⁹

¹²¹ *Alqumaa. Net* 6 Haziran 2010. <http://alqumaa.net/vb/showthread.php?p=1233952>.

¹²² a.g.m.

¹²³ Azmi Bishara. "The Arabs and Turkey." <http://weekly.ahram.org.eg/2010/1006/op11.htm>.

¹²⁴ Baha Ebu Kerum. "Devafi Arabiye Muhtelifi..".

¹²⁵ Azmi Bishara. "The Arabs and Turkey." *Al-Ahram Weekly* 10 Haziran 2010. <http://weekly.ahram.org.eg/2010/1006/op11.htm>.

¹²⁶ *El-Wasat*. 5 Şubat 2010. <http://www.el-wasat.com/portal/News-55575707.html>.

¹²⁷ a.g.m.

¹²⁸ Fatıma Hayr. *El-Yevm el-Sabi*. "Türkiye ve el-Racül el-Mariz el-Mısri" 10 Haziran 2010. <http://www.youm7.com/News.asp?NewsID=238929>.

¹²⁹ *Masravi*. 15 Haziran 2010. <http://www.masrawy.com/News/Egypt/Politics/2010/june/16/sawers.aspx>.

Şaşırtıcı bir biçimde Türkiye'nin eğitim deneyimi de Mısır'da ciddi biçimde tartışılmaktadır. Mısır Meclisi Eğitim Komisyonu Başkanı Dr. Şerif Amr, eğitim sistemini incelemek için Türkiye'yi ziyaretinden sonra verdiği uzun mülakatta Türkiye'deki eğitiminden övgüyle bahsetmektedir:

İstanbul Üniversitesi'nde gençler ticarî amaçla helikopter yapmaktadırlar; üniversiteye kaynak sağlamak için satışa sunuyorlar... Türkiye'de eğitim kalite komisyonu yok... Bir üniversiteye en fazla 30 bin öğrenci veriliyor [Mısır'da bu sayı çok fazla] ... Mezun olanlar piyasayla ve toplumun ihtiyaçlarıyla doğrudan ilgili... Türk tecrübesinden, eğitim ile piyasa ilişkisi açısından yararlanılabilir.¹³⁰

Bu mülakatta Türkiye'de üniversitelerin anayasal özerkliği olduğu da vurgulanmakta ve yalnızca vakıf üniversiteleri değil, devlet üniversitelerinin de burs verdiği, araştırma imkânlarının ve hocalarının maaşları yüksek olduğu belirtiliyordu.¹³¹ Mısır yönetiminin başka bir yayın organı da eğitimde Türkiye tecrübesinden yararlanmak için iki ülke arasında anlaşma yapıldığını bildirmiştir.¹³²

Suriye lideri Beşar Esad'ın da Türkiye'deki ekonomik ve siyasî reformları önemseydiği belirtilmektedir.¹³³ Suriye İskân Bakanı ülkesinin düzensiz yerleşimine çözüm getirme konusunda Türkiye'nin tecrübesinden yararlanılması gerektiği ve özellikle tarım alanlarının iskân için kullanılması sorununu vurgulamaktadır.¹³⁴ Yine Suriyeli uzmanlar, uluslararası kaçak göç ile mücadelede Türkiye modelini uygulamaktan bahsetmektedirler.¹³⁵ Yine Suriye yönetimi mahallî idarelerde Türkiye modelini uygulama niyetinden dem vurmaktadır.¹³⁶ Yemen gazeteleri de Türkiye'nin ulaştırma alanında başarılarından ve bunu örnek almaktan söz açmaktadırlar.¹³⁷

¹³⁰ *El-Mısri El-Yevm*. 30 Mayıs 2009. <http://www.almazry-alyoum.com/article2.aspx?ArticleID=212950>.

¹³¹ a.g.m.

¹³² <http://www.us.sis.gov.eg/Ar/EgyptOnline/Miscellaneous/000001/020700000000000000530.htm>.

¹³³ <http://nahry.elaphblog.com/Posts.aspx?U=698&A=11527>.

¹³⁴ *El-Ezmine*. 23 Mayıs 2010. http://www.alazmenah.com/?page=show_det&id=6500.

¹³⁵ <http://all4syria.info/content/view/25734/73>.

¹³⁶ <http://www.alhwash.org/mag/modules.php?name=News&file=article&sid=3645>.

¹³⁷ *Naba News*, 25 Nisan 2008. <http://www.nabanews.net/2009/13769.html>.

TÜRKİYE MODELİNİN ALGISI

İslam ve Türk Modeli

AK Parti tecrübesi çerçevesinde Türkiye'deki İslamcılık ciddi bir ilgi ve tartışma konusu olmuştur. AK Parti kurucularının İslamcı bir hareket olarak görülen Milli Görüş'ten gelmeleri yüzünden Arap dünyasında ve Mısır'da İslamcılar, AK Parti modelini kendilerine yakın görüp "model" kabul etmektedirler.¹³⁸ Tunuslu İslamcı düşünür Raşid Gannuşi'ye göre, Türk modeli, İslam ile modernliğin, İslam ile demokrasinin bir sentezidir.¹³⁹ Öte yandan, Mısırlı muhalif El-Gad Partisi'ne göre Türkiye'deki İslamcılık modeli daha oluşum sürecindedir.¹⁴⁰

El-Ahram Stratejik ve Siyasal Araştırma Merkezi'nin hazırladığı *İslami Hareketler Rehberi*, AK Parti'yi tanımlamada sorun yaşandığını belirterek İslamî kökenli/eğilimli büyük bir siyasî parti olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹ Azmi Bişara'ya göre AK Parti kendisini İslamcı tanımlamıyorsa da Türkiye'nin gizli potansiyelini ortaya çıkarmaya yarayacak kültürel ve medeniyet bağlamında Müslüman kimliğe sahiptir.¹⁴² Başka bir yazıda Türkiye'deki İslamî anlayışın radikalizmden uzak durduğu vurgulandıktan sonra Türkiye'deki İmam-Hatip okullarının gençleri radikallikten uzak tutan yapısı dolayısıyla Afganistan'daki Taliban'a alternatif olduğu haber verilmekteydi.¹⁴³ Arap din adamları vakıflar konusunda Türkiye modelini överken vakıflara dinle ilgili kişilerin başkanlık ettiğini ve devletin vatandaşların hakkını koruduğu belirtilmiştir.¹⁴⁴

Sadık Celal el-Azm¹⁴⁵ AK Parti iktidarında Arap Sağ'ının Türkiye'ye bakışında ciddi bir değişim geçirdiğini vurgulamaktadır. MK, örneğin, daha önce Kemalizm, laiklik, Hilafetin kaldırılması, Batıcılığı ve İsrail ile ilişkileri yüzünden Türkiye modelinden hiç hoşlanmıyordu. Halbuki MK Mısır'da açıkladıkları bir reform programında AK Parti'nin laik devlet ve demokratik seçim sistemi ile geliştirdiği yumuşak üslubundan, programın-

¹³⁸ Falih Abdülcebbar, "Türkiye el-Sultaniye..."

¹³⁹ El-Trablusi, "Teaduliyye el-Şark..."

¹⁴⁰ *El-Gad Gazetesi*, 23 Ağustos 2009.

¹⁴¹ <http://www.ikhwanonline.com/Article.asp?ArtID=17554&SecID=341>

¹⁴² Azmi Bishara, "The Arabs and Turkey"

¹⁴³ *El-Muhtasar*: 2 Şubat 2010. <http://www.almokhtsar.com/news.php?action=show&id=124364>.

¹⁴⁴ <http://www.islamfeqh.com/News/NewsItem.aspx?NewsItemID=3021>

¹⁴⁵ Sadık Celal el-Azm., "El-Devlet el-Almaniyye vel-Mes'ele el-Diniyye: Turkiye Namuzajan" 23 Mayıs 2010. <http://www.alawan.org/العلماءعلىالمدل.html>

dan ve başarısından büyük ilham almıştı. Daha önce “Kur’an Düsturumuz,” “Şeriat Hemen Uygulansın,” ve “Tek Çözüm İslam” gibi sloganlarından vazgeçen MK vazgeçip Batılı tarzda sosyal reform, demokrasi ve haklardan bahsetmeye başladılar.¹⁴⁶

AK Parti tecrübesinin tekrarlanamayacağını savunanlar da vardır. Arap ülkelerinde Türkiye’deki demokrasiye AB desteği gibi dış destek olmadığı gibi Arap yönetici elitleri de demokrasiyi kabul etmeye yanaşmamaktadır.¹⁴⁷ Arabistanlı yazar el-Kafari, siyasal İslamın etkili olduğu Arap ülkelerinde Türkiye modelinin tekrarlanmasının mümkün olmadığını söylemiştir.¹⁴⁸ Bu bağlamda, Türkiye tecrübesinin tekrarlanması için hem İslamî hareketlerin daha demokratik ve çoğulcu hale gelmesi ve hem de rejimlerin demokratik reformlar yaparak buna hazırlanması gerekmektedir.¹⁴⁹

İslami Hareketlerin yönetim tecrübeleri karşılaştırılırken Türkiye modeli ile Sudan modeli kıyaslandığında askerî ağırlıklı Sudan modelinin, medenî ve barışçıl Türkiye modelinden farklı olduğu kabul edilmektedir.¹⁵⁰ Arap kamuoyundaki tartışmalar özellikle İslam ve demokrasinin uyuşup uyuşmayacağı konusunda yoğunlaşmaktadır. Türkiye modeli, Refah Partisi (RP) döneminde demokrasiyi bir araç olarak gören bir anlayışın giderek demokrasiyi içselleştirdiği bir evrim göstermiştir.¹⁵¹

Suriyeli Yazar Muhammed Ali el-Atasi Türkiye’deki başörtüsü yasasının aşırı bulduktan sonra AK Parti yönetimindeki Türkiye’nin yaşadığı deneyimden kişisel özgürlükler, kişi ve topluluk hürriyetleri konusunda birçok ders bulunduğunu ama Arap yorumcuların daha çok İslamî hareketin yükselmesi ve laikliğin gerilemesine odaklanmayı tercih ettiklerini söyleyerek¹⁵² İslami hareketlerin Türkiye’deki demokratikleşme ve özgürlüklerin gelişmesini çok dikkate almadıklarını ima etmektedir. AK Parti liderliğinin klasik İslamcı RP modelinden ayrılmasında partide tek sözü Erbakan’ın söylemesi ve başarısız yöntemi tekrar tekrar denemek iste-

¹⁴⁶ a.g.m.

¹⁴⁷ Ziya Raşvan, “Zaviye Uhra – Mahalliye – lin-Nazar fil-Tecrübe el-Türkiye” *El-Şuruk*, 5 Temmuz 2010.

¹⁴⁸ Abdullah el-Kafari, “Hel Yümkinu İstinsah el-Nemuzec el-Türki” *El-Riyad*, 03 Eylül 2007. <http://www.alriyadh.com/2007/09/03/article277068.html>.

¹⁴⁹ Ziya Raşvan. “Zaviye Uhra...”

¹⁵⁰ *El-Cezire*, 23 Nisan 2005, <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/20589211-8460-40E7-9A5A-68BC9F2F002A.htm>.

¹⁵¹ *El-Wasat*, 23 Mayıs 2008. <http://www.alwasatnews.com/2086/news/read/296135/1.html>.

¹⁵² Muhammed Ali el-Atasi. “Ma Yuhcibuhu Anna el-Hicab el-Türki” *El-Re’y*, 17 Şubat 2008. <http://www.arrace.com/modules.php?name=News&file=article&sid=25137>.

meyen genç akılların, yeni bir çıkış yolu arayarak AK Parti'yi kurdukları belirtilmiştir.¹⁵³ Türkiye'nin yeni kültürel bakış açısı, sorunların çözümünde çoğulculuğa saygı ve tolerans gösterilmesi gibi Batı değerlerini İslami hoşgörü ile buluşturmaktadır.¹⁵⁴ Burada özellikle İslamî şirketleri ve iletişim kurumlarını devreye soktukları düşünülmektedir.¹⁵⁵

Bölgesel stratejiler üzerine uzman olan *Şuun al-Awsat* dergisi, 2009'da yaptığı bir araştırmada Türkiye'nin bölgedeki rolünün artmasından en çok Filistinlilerin ve Suriyelilerin (yaklaşık yüzde 80) memnun olduğunu ve ankete katılan kişilerin özellikle Türkiye'nin İslam ve demokrasiyi birleştirmesindeki başarısında hemfikir oldukları belirtilmekteydi.¹⁵⁶ Yazar Abdülhamid el-Ensari, "Marmara Gemisi Olayı'ndan sonra böyle düşünenlerin oranı yüzde 99 olur" demektedir.¹⁵⁷

İhvan-ı Müslimin ve Türkiye Modeli

AK Parti'nin iktidara gelmesinden sonra Arap dünyasında İslamcı hareketlerin demokratikleşmesi ve rejimle ilişkileri bağlamında Türkiye tecrübesi sıkça tartışılmaya başlanmıştır. Bu tecrübe hem siyasî kesimlerde hem de siyasetle doğrudan ilgililemeyen kesimlere ilham kaynağı olmuştur. Daha çok siyasî yönüyle ilgilenen birinci grup AK Parti'nin başarısını örnek alırken, siyaseti önplana çıkarmayanlar ise Gülen Hareketi'nden esinlenmektedir. Bu tartışmalarda birçok Arap ülkesinde kolu bulunan Mısır'daki MK gündeme gelmiştir. Türkiye deneyimi, Mısır ve diğer Arap ülkelerinde dinî hareketlerin demokratikleşmesi ve rejimin reform edilmesi gibi birçok açıdan MK ile bağlantılı olarak tartışılmıştır. Mısır hükümetine yakın *El-Ahram* Gazetesi'ne göre, Türkiye'deki AK Parti örneğinde ortaya çıkan İslamî seçenek, modernlik seçeneği ile eşanlı hale gelmesinde AK Parti'nin hem modern devlet olmanın ilkelerine bağlı kalırken siyasî ve ekonomik reform yapması ve uluslararası ittifaklar kurma başarısı yatmaktadır.¹⁵⁸ Öte yandan MK, otoriter bir rejim altında faaliyetlerini sürdürmeye çalışırken siyasî faaliyette bulunup bulunmaması ve bulunacaksa bunun düzeyini tartışmaktadır. Mısır'daki Mübarek yönetimi

¹⁵³ Ahmed Casim. "Hel Yestefidu el-İslamiyyun minel-Tecrübet el-Türkiyye" *4Hahda.com*. 14 Temmuz 2010. <http://www.4nahda.com/node/54>.

¹⁵⁴ Ali Ahmed Al-Tarrah. "Hayaa Arabi ve Teşennüc İsraili" *El-Watan*, 12 Haziran 2010. <http://www.alwatan.com.kw/ArticleDetails.aspx?id=35632>.

¹⁵⁵ Ahmed Casim. "Hel Yestefidu..."

¹⁵⁶ Abdülhamid el-Ensari. "Türkiye el-Cedide..."

¹⁵⁷ a.g.m.

¹⁵⁸ Hanna Ubeyd, "El-Khiyarat el-İslamiyyet ve-l-Hedasiyyeh fi-t-Tecrübet el-Türkiyye" *Ahram* 8 Eylül 2007. <http://acpss.ahram.org.eg/Ahram/2001/1/1/ANAL814.HTM>.

MK'yı resmen tanımadan ve kırmızı çizgileri çok belirlemeden bu harekete seçimlere ve sivil örgütlere katılma imkânı sağladığından hareketin genç kuşağı bir yandan baskıcı yönetimle mücadelenin gerekli ve mümkün olduğu düşüncesiyle daha aktif siyasî faaliyeti önerirken daha yaşlı lider kadrosu ise yüksek maliyeti ve riskleri dolayısıyla siyasî faaliyetlerden olabildiğince uzak durulması gerektiğini savunmaktadır. 2010 başında MK yönetim kurulu seçimlerinde çoğunluğu daha apolitik durmak isteyen yaşlı kadrolar ağırlık kazanmıştır. Kuveyt gazetesi *El-Kabs*'te Mısırlı yazar Ahmed El-Seyyid Hasan'ın yorumuna göre, MK yönetim kurulu seçimlerinden sonra anayasa ve kanun çerçevesinde siyasî partiye dönüşme fırsatını kaçırdığını vurgulamıştır.¹⁵⁹

Bağımsız *Şuruk* Gazetesi'nden Mutezbillah Abdulfettah ise devletin İslamcı hareketlerle ilişkileri açısından bir kaç model vardır: Kralın/Emirin kendi karizmasına/otoritesine dayanarak İslamcı hareketlere belli bir alan bıraktığı Fas-Ürdün/ Kuveyt-Bahreyn modeli, baskıyla uzaklaştırmaya dayanan Libya-Tunus (Zeynelabidin bin Ali öncesi) modeli, ortadan kaldırmadan küçültmeyi tercih eden Mısır modeli, aşırı sağ partileri yasaklayıp itidale zorlayan ve bu alanda faaliyetlerine imkan veren Almanya modeli, en azından teoride devletin sivil demokratik kurallarını kabullenen hareketleri demokratik olarak içermeye imkân veren Türkiye modeli.¹⁶⁰ Türkiye modeli özellikle AK Parti'nin laik sistemle çatışmaya girmediği için önemsenmiş görünmektedir. Bu tartışmalarda daha çok MK'in kendisini dönüştürmesi dile getirilmiştir. Mısır'ın önde gelen milliyetçi aydınlarından Muhammed Hasaneyn Heykel MK'in özeleştirisi yapmasını isteyerek Türkiye tecrübesi gibi tarihleriyle yüzleşmeleri ve geçmiş deneyimlerini gözden geçirmeleri ile halktan kabul görebileceklerini belirtmektedir.¹⁶¹ Gelecek başkanlık seçimlerinin önemli adayı Muhammed el-Baradei, MK'e bakışını anlatırken bu hareketin de isterse bir siyasî parti haline gelebileceğini ve Türkiye modelinden faydalanabileceğini söylemiştir.¹⁶² Arap dünyasının önde gelen düşünürlerinden Sadık Celal Azm de, MK'in gayrimüslimleri "zımmî" statüsünde görüp orduya almak istememesini eleştirirken vatandaşlık bakımından "eşit" gören Türk mode-

¹⁵⁹ Ahmed El-Seyyid Hasan, "El-İhvan el-Müslimun Edau Fursat el-Tahavvul ila Hizb Siyasi" 2 Şubat 2010. <http://www.alqabas-kw.com/Article.aspx?id=563768&date=27122008>.

¹⁶⁰ Mutezbillah Abdulfettah, "Dave lil-İhvan: Hel min Hallin li Müşkilet el-İhvan" *Şuruk Gazetesi*, 8 Mart 2009. <http://www.shorouknews.com/Columns/column.aspx?id=12766>.

¹⁶¹ *El-Mısri el-Yeym*, 21 Ekim 2009. <http://www.almasry-alyoum.com/printerfriendly.aspx?ArticleID=230205>.

¹⁶² *El-Nesic*, 5 Haziran 2010. <http://news.naseej.com/Detail.asp?InSectionID=2235&InNewsItemID=356627>.

linin izlenmesini önermiştir.¹⁶³ Ancak İslamcı hareketlerin demokratikleşmesi tartışılırken Mübarek dönemi rejiminin de reform ihtiyacı gündeme gelmiştir. Kuveytli yazar Ahmed El-Seyyid Hasan'a göre, demokratik bir İslamcı partinin ciddi bir alternatif oluşturabileceğinden çekinen Mübarek yönetimi MK'yi marjinalleştirmeye çalışmıştır.¹⁶⁴ Yine bu çerçevede AK Parti'yi örnek alarak dinî söylemden uzak demokratik bir parti kurmak isteyen Ebul-Âla'nın Vasat Partisi'ne hükümet henüz izin vermemiştir. *Şuruk* Gazetesi yazarına göre MK, Türkiye modelinden yararlanabilir ama Mübarek döneminde bu mümkün görünmemektedir.¹⁶⁵ Bu görüş çerçevesinde Mısır'daki devrimden sonra Türkiye modelinden yararlanma konusu daha fazla gündeme gelecektir. MK'in Suriye Genel Müfettişi Sadreddin Beyanuni, MK ve AK Parti modellerini tartışırken çoğulculuğu, iktidarın seçimle el değiştirmesini ve katılımcılığı kabul ettiklerini söyledikten sonra Türkiye modelinin özü itibarıyla Suriye, Mısır ve hatta bütün Arap dünyasında tekrarlanabileceğini belirtmiştir.¹⁶⁶ Öte yandan AK Parti deneyiminin yalnızca MK için değil daha radikal gruplar için de ilham kaynağı olduğu bilinmektedir. Daha önce radikal İslamcı hareket taraftarı olan ve Mısır'da İslamî Avukatlar Sendikası'nı kuran Muntasır el-Zeyyat da, AK Parti gibi sivil demokratik bir parti kurmaya çalışmaktadır.¹⁶⁷ El-Zeyyat, Türkiye tecrübesinin İslamî referans kullanmadan insanlara hizmet götürmeye çalıştığını ama bu hizmetin özünde İslam olduğuna da inanmaktadır.¹⁶⁸

MK'in AK Parti iktidarının erken dönemlerindeki resmî değerlendirmesi olumsuzdu. 2004'de Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) ile ilgili Türkiye'nin öncü rolü ve "ılımlı İslam" modeli gündeme gelince MK, AK Parti'yi "İslamî" değil "laik" bir parti olarak ve Erdoğan'ı da halkın beklentilerine karşı çıkararak Türkiye'yi Batılılaştırdığı gerekçesiyle eleştirmekteydi.¹⁶⁹ Aslında AK Parti'nin içinden doğduğu Milli Görüş, MK'den etkilendiğinden ve iki hareket arasında çok ciddi paralellikler oluşmuştu.¹⁷⁰ AK Parti'nin sağladığı ekonomik ve siyasî başarıların ardından MK ciddi bir ekonomik ve siyasî reform projesi hazırlamıştır.¹⁷¹ Diğer bir ifadeyle, Türkiye tecrübesine MK de ilgisiz kalmasa da Mübarek rejimi-

¹⁶³ *El-Müstakbel*, 21 Şubat 2010. <http://www.almustaqbal.com/Nawafez.aspx?pageid=59099>.

¹⁶⁴ Ahmed El-Seyyid Hasan, "El-İhvan el-Müslimun..."

¹⁶⁵ Mutezbillah Abdülfettah. "Dave lil-İhvan..."

¹⁶⁶ *Ahbar el-Alem*. 10 Mart 2010. http://www.akhbaralalam.net/news_detail.php?id=35471.

¹⁶⁷ *El-Müstakbel*, 21 Şubat 2010.

¹⁶⁸ *El-Zeyyat.Org*. 13 Ocak 2010. http://www.elzayat.org/show_conv_83.htm.

¹⁶⁹ <http://www.ikhwanonline.com/Article.asp?ArtID=5345&SecID=342>.

¹⁷⁰ 5 Kasım 2008. <http://www.alquds.co.uk/data/2008/11/11-07/04qpt82.htm>.

¹⁷¹ *El-Müstakbel*, 21 Şubat 2010.

minin İslamcı ya da değil güçlü bir alternatifin çıkmasına izin vermeme- si ve dönemin MK siyasete soğuk duruşu ciddi bir girişim ve dönüşüm getirememiştir. Ayrıca, MK'in Mısır toplumundaki konumu radikal olma- sa bile Batı (ABD ve İsrail) ile ilişkilerinde daha katı bir tutum izlediği söylenebilir.

MK'in son dönemde dünyaya bakışını anlamak için 2008'de Hareketin Genel Mürşidi Mehdi Akif'le yapılan mülakat önemli veriler sunmaktadır. Akif'e göre Mısır hükümeti, ABD ve İsrail desteği ile ayakta durduğundan MK'ye yönelik baskıların İsrail ve Amerikan karşıtlığından geldiğini düşünmektedir. İzin verilirse Irak ve Filistin'e gönüllü savaşçı göndereceklerini, kadınların veya Kıpti Hıristiyanların devlet başkanı olmasına karşı olduklarını söylüyordu. En yüksek demokrasi seviyesinin, "İslamî şura" kurumu olduğunu belirten Akif İran ve Arabistan'dan para aldıkları suçlamalarını reddetmişti.¹⁷² Akif, Bin Ladin'i "vatanını savunan bir mücahit" olarak gördüklerini, kanunlara saygılı olduklarını ve hükümetle ortak bir çalışma içinde olmadıklarını belirtmişti.¹⁷³

Yine Celal el-Azm aynı dönemde Arap Sağ'ının da Türkiye yöne- lik bakış açısının ciddi biçimde değiştiğini vurgulamıştır.¹⁷⁴ Örneğin, MK öncülüğündeki İslamcı Arap sağ'ı daha önce Hilafet'i kaldırması, Kemalizm'i ve laikliği, Batıcılığı ve İsrail ile ilişkileri yüzünden Türki- ye modelinden hiç hazzetmemekteydi. Daha sonra ise MK'in açıkladığı reform programı, AK Parti'nin laik devlet ve demokratik seçim sistemi ile geliştirdiği yumuşak üslubundan, programından ve başarısından ilham almıştı. Daha önce "Kur'an Düsturumuz," "Şeriat Hemen Uygulansın," ve "Tek Çözüm İslam" gibi sloganları yerine artık MK, Batılı tarzda sosyal reform, demokrasi ve haklardan bahsetmeye başladı.¹⁷⁵

Yazar Eymen el-Cünci Mısır'daki İslamcılarla Türkiye'deki İslamcı- ların tecrübesini karşılaştırdığı yazısında, Türkiye'nin Osmanlı zamanın- da tek başına bütün dünya ile savaştığını, Arapların bunu yapmadığını, Atatürk gibi İslam'a karşı katı bir tutum sergilenmesi yüzünden Arapların daha avantajlı olduğunu ama bunu iyi kullanamadıklarını dile getirmişti. el-Cünci'ye göre, Araplar İslam'ın şekil yönüne önem verirken Türkler bu dinin özüne ihtiram göstermişti.¹⁷⁶ Mısır'da hem hükümete muhalif hem

¹⁷² *İlaf*. 22 Mayıs 2008. <http://www.elaph.com/ElaphWeb/AkhbarKhasa/2008/5/332823.htm>.

¹⁷³ a.g.y.

¹⁷⁴ Sadık Celal el-Azm. "El-Devlet el-Almaniyye..."

¹⁷⁵ a.g.y.

¹⁷⁶ Eymen El-Cünci. "El-Fark Beyn el-Islamiyyin el-Mısriyyeen vel-Etrak" 27 Aralık 2009. <http://ensan.us/?p=439>

de MK'ye laik bir rakip olan el-Gad Partisi'ne göre, AK Parti'nin başarılı olması MK gibi ılımlı İslamcı hareketleri büyük bir sıkıntıya sokmuştur.¹⁷⁷ Dinî yerine laik ve demokratik söylemin öne çıkarılmasını savunan El-Gad Partisi, MK'den Ahmed Rasim El-Nefis gibi bazı İslamcılar tarafından eleştirilmektedir. El-Nefis, MK'nin AK Parti'nin aksine Enver Sedat dönemindeki siyasî açılmadan iyi yararlanamamasını ve her alana yayılmış dinî ve siyasî hareket kurma düşüncesi ile bir dönem silahlı mücadeleye yönelmesini eleştirmiştir.¹⁷⁸

Mısır'ın Diğer Muhalefeti ve Türkiye Modeli

Muhalefet hareketleri Mısır'daki sorunlardan bahsederken Türkiye modelini sıkça gündeme getirmektedir. Mısır bölgede yoksulluk, kötü yönetim ve yolsuzluklar gibi bir sürü sorunla uğraşırken Türkiye'deki son dönemdeki başarı sürekli gündeme gelmektedir. Mübarek rejiminin sistem içinde kalmasına izin verdiği laik ve milliyetçi köklü partisi Vefd'in internet sayfasındaki bir haberde, Mısır'da Türk İslamı, Türk dış politikası, Türk laikliği, Türk ekonomisi, Türk diplomasisi ve "laik İslamî" hükümeti tartışmalarıyla bir Türkiye modelinden bahsedilmeye başlandığına dikkat çekilmektedir.¹⁷⁹ AK Parti'nin kendisini İslamî parti olarak değil, demokratik ve insanî anlamda laikliğe dayanarak "muhafazakar demokrat" bir parti olarak tanımladığına vurgu yapılmaktadır.¹⁸⁰ Arap dünyasında "laiklik" olumsuz bir fenomen olarak algılandığı için laikliği belli bir yorumla vermesi dikkat çekicidir. Partiye göre Mısır tecrübesi, Sedat döneminde 1976'da kısmen açılıma gitse de son yirmi yılda durgunluk ve boşluğa düşmüştür.¹⁸¹

Vefd Partisi'nin gazetesi Türkiye'nin Mısır'ı nasıl geçtiğini –yüzey-sel bir analizle– tartışırken Türkiye'nin kuruluşundan beri kesintiye uğramazken Mısır'ın Nasır, Sedat ve Mübarek yönetimleri ile bir sürü köklü değişim geçirmesine¹⁸² ve Türkiye'nin de çoğulcu demokrasiye ulaşmasını yarım asırlık birikime dayandırmaktadır.¹⁸³ Bu tartışmalar Mısırlı yazar Fatima Hayr'ın "Türkiye ve Hasta Adam Mısır" başlıklı yazısında Mısır'ın bıraktığı boşluğu İran ve Türkiye'nin doldurmaya çalışmasına atıfla belir-

¹⁷⁷ *El-Gad*, 23 Ağustos 2009.

¹⁷⁸ Ahmed Rasim El-Nefis, "El-İhvan el-Müslimun ve el-Namuzec el-Türki" *El-Anba*, 23 Haziran 2005. <http://www.annabaa.org/nbanews/48/124.htm>.

¹⁷⁹ *Ved*, 12 Haziran 2010. <http://www.alwafd.org/details1.aspx?nid=53197>.

¹⁸⁰ *Vefd*, 16 Haziran 2010. <http://www.alwafd.org/details1.aspx?nid=59364>.

¹⁸¹ a.g.y.

¹⁸² a.g.y.

¹⁸³ a.g.y.

ginleşmiştir.¹⁸⁴ Hüsnü Mübarek'in yerine kimin geçeceği tartışmaları arasında demokrasi, askerî müdahale, veraset modelleri yanında Türkiye modeli de askerin önemli noktaları elinde tutup icraata karışmadığı bir model olarak sunulmuştur.¹⁸⁵ Vefd Partisi kendi gazetesinin başyazısında hayretle Türkiye'deki değişime, "1980 yılında askerî darbe yaşaması ve ifade özgürlüğüne birçok sınırlama getirdikten sonra İslamî kökenden bir partinin başa geçmesine, Türkiye'nin bölgesel-uluslararası etkisi ve ekonomik kalkınması ile demokratik gelişmesine insan şaşırıyor."¹⁸⁶ ifadesiyle dikkat çekilmiştir.

AK Parti'nin İslamcı söylemden uzaklaşarak demokratik söylemle başarılı olması Mısır'da yankı bulmuştur. MK'den ayrılarak sivil ve demokratik Vasat Partisi'ni kurmak isteyen Muhammed Selim El-Avva, Türkiye modelinden ilham alırken AK Parti'nin demokratik ve ekonomik gelişmelerini övmekte¹⁸⁷ ve bu benzer bir siyasî reform programını kamuoyuna sunmuştur. Türkiye tecrübesinin mükemmel olmasa da yararlanılması gereken demokratik bir dönüşüm ve İslamcıların devletle ilişkileri için önemli dersler içerdiğine inanan. El-Avva, bu tecrübenin tekrarlanabilirliği konusunda ise saygıyı hak ettiğini ve yararlanılması gerektiğini söylemiştir.¹⁸⁸ Ayrıca, Mısır'daki 2011 Başkanlık seçimleri potansiyel adaylarından Muhammed el-Baradey'in değişim hareketinin gölge kabinesi Mısır'da Türkiye modelinin uygulanmasını istemiştir.¹⁸⁹ Örneğin, Mısır'daki su sorununda Türkiye hatırlanırken Nil havzasının kaynak ülkelerinin nehrin suyunu daha fazla kullanmak amacıyla aralarında anlaştıktan sonra Mısır yetkilileri, Türkiye'nin yaptığı gibi bu ülkelerin Mısır'a yeterince su vermeme ihtimalinden korkmaya başladıkları bile iddia edilmiştir.¹⁹⁰ 2007 seçimlerinden AK Parti'nin başarıyla çıkmasından sonra Kifaye Hareketi de Türk tecrübesini oldukça önemserken İslam'ın şiddet ve radikalizm içermediğini gösteren önemli bir alternatif sunduğu belirtmiştir.¹⁹¹

¹⁸⁴ Fatma Hayr, "Türkiye ve el-Racül el-Mariz el-Mısri (Türkiye ve Hasta Adam Mısır)" *El-Yevm el-Sabi'*, 10 Haziran 2010. <http://www.youm7.com/News.asp?NewsID=238929>.

¹⁸⁵ *El-Ru'ye*, 13 Nisan 2010. <http://www.arrouiah.com/node/270143>

¹⁸⁶ *Vefd*, 16 Haziran 2010.

¹⁸⁷ *El-Vasat*, 30 Kasım 2009.

¹⁸⁸ *Ahbar el-Alem*, 10 Mart 2010.

¹⁸⁹ *El-Yevm el-Sabi'*, 15 Eylül 2010. <http://www.youm7.com/News.asp?NewsID=214506>.

¹⁹⁰ *El-Şark El-Evsat*. 23 Nisan 2010. <http://www.aawsat.com/details.asp?section=5&article=566503&issueno=11469>.

¹⁹¹ *El-Ghad*. 9 Eylül 2007. <http://www.alghad.com/index.php?article=7125>.

Mısır Milliyetçileri ve Türkiye Modeli

Mısır milliyetçiliği Abdünnasır ile Arap dünyasında liderliğini sürdürdükten sonra Sedat ve Mübarek döneminde bu liderliğini kaybetmiştir. Arap düşünürleri de nerdeyse her gün Türkiye modelini tartışırken tarihe ve güncel gelişmelere referans vermektedirler. Arap milliyetçilerinin bir kısmı Osmanlı Devleti'nin Arap topraklarını yönetmesini birçok alanda geri kalmalarının sebebi olarak göstermişlerdir. Osmanlı'nın Arap milliyetçilerine uyguladığı baskılar ve Türkiye ile Suriye ve Irak gibi Arap ülkeleri arasında yerel sınır ve su sorunları sıkça gündeme gelirken daha çok tarihsel kökenli bu olumsuz milliyetçi Arap tavırları, son zamanlarda büyük oranda olumluya dönmüştür. Ayrıca, Arap milliyetçiliğinin başarısızlığına karşın Türkiye'nin ulusal çıkarlarına göre hareket etmesi de takdir ve ilham kaynağı olmuştur.¹⁹²

Filistin'deki El-Fetih'e yakın *El-Vatan Gazetesi* yazarı Salih Avaz ise daha mesafeli bir yaklaşımla daha çok Arap devletlerini suçlarken onların bıraktığı boşluğu bölgede İran ve Türkiye'nin doldurduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin ABD ve İsrail ile yakın ilişkilerini sürdürürken Arap aydınlarının Türkiye hayranlığını eleştiren Avaz'a göre, Batıcı olması dolayısıyla Türkiye'ye tam güvenilemeyeceğini ve yararının sınırlı olacağını dillendirmiştir. Daha önce İran, Suriye ve Mısır'ın Filistin davasına katkıları olmasına rağmen Filistin çatılarında yalnızca Türkiye bayraklarının asılı olduğuna şaşırarak Avaz,¹⁹³ Arap dünyasında bazılarının Türkiye'nin bölgedeki rolünden etkilenerek yeniden Türkiye liderliğinden bahsettiklerini farketmiştir.¹⁹⁴

Mısır Milliyetçileri de AK Parti'nin başa gelmesiyle oluşan Türkiye modelini demokratik yönetim konusunda önemsemeleri insan ilişkilerinde beşerî kanunlarla hükmetmelerinden yani laik olmasından ileri gelmektedir: "Bir İslam devleti olarak Türkiye demokratik yönetim için bir model sunuyor ve demokratik bütün kriterleri karşılıyor ve Mısır meseleleri ile yakından ilgileniyor."¹⁹⁵ Ülkesinin dünyaca ünlü fizyokimyacı Mustafa el-Seyyid, demokrasinin derinleşmesiyle Mısır'ın büyük devlet olabileceğini, dünyadaki yirmibeş çeşit demokrasiden Türkiye demokrasisinin Mısır'a en yakın olduğunu ve ondan istifade etmesi gerektiğini

¹⁹² Sadık Celal el-Azm. "El-Devlet el-Almaniyye..."

¹⁹³ Salih Avvaz, "Türkiye em İran Eyyühüma Akrah İleyna?" *Dünya el-Vatan* 10 Haziran 2010. <http://pulpit.alwatanvoice.com/content-200937.html>.

¹⁹⁴ a.g.y.

¹⁹⁵ <http://alfikralarabi.net/vb/showthread.php?p=50011>.

belirtmiştir.¹⁹⁶ Mısır hükümetine yakın Ahram Stratejik Araştırmalar Merkezi başkanı ve laik kimliği ile bilinen Abdülmun'im Said'e göre, Türkiye laik olduğu için İslamcılarla laikler arasında bir uzlaşma sağlandı ama Araplar'da itidal düşüncesi rağbet görmemektedir. Said, AK Parti ılımlı laiklik çerçevesinde işe girişebilmekteyken, Mısır İhvanı yasamaya ulemanın kontrolünü öngörmesini eleştirmektedir.¹⁹⁷

Türkiye'de Laiklik

Cumhuriyet rejimiyle Türkiye kademeli bir biçimde laik rejimi benimsedi. Dinin toplumda ve siyasetteki rolü konusunda Atatürk inkılâplarıyla da büyük bir değişim yaşandı. Bu anlayışla Türkiye ile Arap Dünyası arasında önemli bir farklılık oluştu. Bugün diğer ülkelerde olduğu gibi Mısır'da da Türk laikliği genelde olumsuz olarak algılanmaktadır. Abdullah el-Kefari'ye göre, Atatürk Türk ulusunu İslamî mirastan koparmıştır.¹⁹⁸ Bahreyn merkezli *El-Wasat Gazetesi*, İslamcılığı tartışırken Kemalist tecrübenin toplumu dinî kimliğinden soyutlamaya çalıştığını ve Arap harflerini bırakarak Latin harflerini seçtiğini, Ezanı Türkçeleştirdiğini ve Avrupaî yaşam tarzını topluma dayattığını belirttikten sonra, Erbakan'ın laik devleti yıkılmaktan kurtarmaya ve medeniyet kimliğini yeniden kazandırmaya çalıştığını yazmıştır.¹⁹⁹ Mısırlı analist Hana Ubeyd, Türk laikliğini devletin din üzerindeki hegemonyası olarak değerlendirmektedir.²⁰⁰ Birçok düşünürü göre, Türkiye'nin laikliği çok katı bulunmuştur.²⁰¹ Ürdünlü Ahmed Nevfel'e göre, Türkiye'deki laiklik Avrupa laikliği olmayıp İslam ile savaşan ve ordusunda dindar subay barındırmayan bir laikliktir.²⁰² Faslı Tarihçi Muhammed Şerif el-Fürcani, Türklerin Kur'an'ı Türkçe anlama hakları olduğunu ama bunun Atatürk'ün yaptığı gibi devlet zoruyla olmaması

¹⁹⁶ *Vefâd*, 8 Şubat 2011.

http://www.alwafd.org/index.php?view=article&catid=1yüzde3Alatest-news&id=14934yüzde3A2010-08-30-09-37-57&tmpl=component&print=1&layout=default&page=&option=com_content&Itemid=69.

¹⁹⁷ Abdülmun'im Said, "El-Tefkir fil-Tecrübet el-Türkiye Merra Uhra" *El-Şark El-Awsat*, 19 Eylül 2007. <http://www.aawsat.com/leader.asp?section=3&article=437749&issue-no=10522>.

¹⁹⁸ Abdullah el-Kafari, "Hel Yümkinu İstinsah el-Nemuzec el-Türki" *El-Riyad*, 03 Eylül 2007. <http://www.alriyadh.com/2007/09/03/article277068.html>.

¹⁹⁹ Velid Nüveyhız, "El-Tecrübe el-Türkiye ve Muhavelat el-Cem' Beyne el-Mütezarizat" 23 Mayıs 2008. <http://www.alwasatnews.com/multimedia/OPN/296135.html>.

²⁰⁰ Hanna Ubeyd, "El-Khiyarat..."

²⁰¹ Yasir el-Zeatira, *El-Cezire*, 15 Şubat 2010. <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/3A234A68-DDB0-4870-9624-367D0B046C5D.htm>.

²⁰² Ahmed Nevfel, "Dürus el-Tecrübe el-Türkiyye." *Factjo.Com* 10 Mart 2007. <http://www.factjo.com/AticleViewPage.aspx?id=1366>

gerektiğini söylerken İslam dünyasındaki laikliğin gerçek laiklik olmadığını ve belli bir din anlayışını devlet gücüyle empoze etmek olduğunu savunmuştur.²⁰³

Suudi Arabistan'ın laik gazetelerinden *İlaf*'ta Nezar el-Nehri genel olarak laikliği savunurken dinî özgürlüklerin bastırıldığını düşündüğü Türk laikliğinin diktatörlük gibi olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁴ Ancak Türk laikliği konusunda olumlu düşünenler de bulunmaktadır. Yazar Ebu Kerum'a göre, Türk modeli olumludur çünkü laik gelenek ile barışıktır ve İslamî hareketlere örnek olacak başarılı bir modeldir.²⁰⁵ Öte yandan AK Parti'nin din ile laikliği dengelemeye çalıştığı da savunulmaktadır.²⁰⁶ Bazılarına göre Türkiye, İslam ile laikliği dengeleyebilen tek ülkedir.²⁰⁷ Suudlu yazar el-Kefari'ye göre, laik partilerin yolsuzlukları, AK Parti'nin seçimleri kazanmasına yardımcı olmuştur.²⁰⁸

Gülen Hareketi'nin Algısı

AK Parti deneyiminin getirdiği demokratikleşme, ekonomik kalkınma, ılımlı İslam ve Batı ile ilişkiler konusunun Mısır'da sıkça tartışılırken dinî ve sosyal bir deneyim olarak Gülen Hareketi de gündeme gelmektedir. Bu hareket genel itibarıyla şiddeti dışlayan ve siyasetten belli ölçüde uzak duran bir ıslah hareketi olarak değerlendirilmektedir. Siyasî alanda AK Parti'nin doldurduğu boşluğu dinî ve sosyal alanda Gülen Hareketinin tamamladığına inanılmaktadır. Bu hareketin özellikle ılımlı yöntemine sıkça atıfta bulunmaktadır: İslahatçı Gülen hareketi içe kapanmaya ve kendiyle yetinmeye olumsuz bakarken yönetimle çatışmamaktadır. Bu modeli Müslüman ve Arap toplumlarında örnek alınması gerektiği²⁰⁹ ve siyasî bir hedefi olmadığı gibi, insanları orduya karşı silahlı mücadeleye de çağırmadığına dikkat çekilmektedir.²¹⁰ Mısırlı düşünür Hasan Ebu Talib, Gülen hareketinin siyasî faaliyetlerden uzak durduğunu, bir fikri veya modeli empoze etmeye çalışmadığını ve bütün faaliyetlerini eğitim ve hayır işleri-

²⁰³ Muhammed Şerif el-Fürçani, *El-Teccid*, 11 Nisan 2008. http://ettajdid.org/spip.php?article147&artsuite=1&debut_articles_rubrique=15.

²⁰⁴ Nezar el-Nehri, "<http://nahry.elaphblog.com/Posts.aspx?U=698&A=11527>."

²⁰⁵ Nezar el-Nehri, "<http://nahry.elaphblog.com/Posts.aspx?U=698&A=11527>."

²⁰⁶ Azmi Bishara, "The Arabs and Turkey" *Al-Ahram Weekly*, 10 Haziran 2010. <http://weekly.ahram.org.eg/2010/1006/op11.htm>.

²⁰⁷ *El-Müstakbel*, 21 Şubat 2010. <http://www.almustaqbal.com/Nawafez.aspx?pageid=59099>.

²⁰⁸ Abdullah el-Kafari. "Hel Yümkinu ..."

²⁰⁹ *El-Düstur*. 21 Ocak 2010. <http://dostor.org/politics/middle-east/10/january/20/3634>.

²¹⁰ Muntasır el-Zeyyat. "Fethullah Gülen. Ezabir el-Din vel-Mal vel-Siyase Kıraatün Fit-Teccrübe el-Türkiye" *El-Misriyyun*. 22 Aralık 2009.

ne yoğunlaştırdığını savunmaktadır.²¹¹ Ancak Ebu Talib, Gülen modelinin Arap dünyasında tekrarlanmasının kolay olmadığını da ifade etmiştir.²¹²

Görüşülmesi mümkün olmayan biraz esrarengiz biri olarak gördüğü Gülen'in, yalnızca yabancılarla ve Türk dostlarıyla görüştüğünü söyleyenlere de rastlanmaktadır.²¹³ Etkili hitabetiyle takipçilerinin sayısının her geçen gün arttığı belirtilen²¹⁴ Gülen'in Türk siyasetindeki etkisi abartılı bir biçimde verilmektedir. Örneğin, Arabistan'dan Hamza Ra'd, Gülen Hareketinin birçok alanda faaliyetini anlattıktan sonra Arapça TRT kanalını da Gülen'e bağlı olduğunu iddia etmiştir.²¹⁵ Arap kamuoyunda Gülen Hareketi ile AK Parti hükümeti arasında olduğundan daha yakın bir bağ olduğu düşünülmektedir.

Türk Dizileri Olgusu

Türk dizileri son iki üç yılda Arap dünyasında önemli bir olgu haline gelmiş ve her yaşta büyük bir izleyici kitlesine ulaşmıştır. Dizilerin popülerliği ve toplum üzerindeki etkileri yoğun tartışma konusu olmuştur. Arap halkı arasında doğrudan anket ve mülakat yapma imkânı olmadığı için bu dizilerin medyada ele alınışını -halk ile medya arasında tam bir uyuma olmadığını da not ederek- Arap dünyasındaki Türk dizileri olgusunu inceledik. Şüphesiz, Türk dizileri kültür ürünü olması, Türkiye hakkında bilgi vermesi ve algılamaları şekillendirmesi konusunda önemli işlev görmektedir.

Arap medyasına yansıyan haber, karikatür ve analizlerde Türk dizilerinin çok popüler olduğu net olarak anlaşılmaktadır. Bazılarına göre Napolyon'un Mısır Hamlesi'ne benzetilen²¹⁶ Türk dizileri, yeni bir Batı saldırısı²¹⁷ ya da "bir kâbus"²¹⁸ olarak nitelendirilmiştir. Özellikle dizilerin içeriği ve sunuluş tarzı ciddi eleştirilerin de hedefi olmuştur. Dizilerin popülerlik nedenleri arasında ise Türk kültürünün Arap kültürüne benze-

²¹¹ "Hareket Fethullah Gülen el-Turkiyye... Nemuzec Islahi Gayr-i Kabil lil-İstinsah." <http://www.swissinfo.ch/ara/detail/content.html?cid=7814014>.

²¹² a.g.y.

²¹³ Muntasır el-Zeyyat. "Fethullah Gülen..."

²¹⁴ a.g.y.

²¹⁵ Hamza Ra'd, *Islamtoday.net*. 26 Mayıs 2010.

<http://islamtoday.net/albasheer/artshow-14-133507.htm>.

²¹⁶ Hani al-Zahiri, "Al-Ghazw al-Kurawi al-Turky" *Al-Iqtisadiyya*, 9 Kasım 2008. http://www.aleqt.com/2008/11/09/article_14292.print.

²¹⁷ Al-Jazeera TV, 13 Ağustos 2008,

<http://www.aljazeera.net/channel/archive/archive?ArchiveId=1102663>.

²¹⁸ *Al-Akhbar*. 15 Temmuz 2009. <http://www.al-akhbar.com/ar/node/147249/print>.

mesi gösterilmektedir. Jawaad al-Bateeshy'e göre Türk dizileri, Arap halkı görmek istediklerini halka sunduğu için Arap aydınları da açıktan bu dizileri eleştirip gizlice seyretmektedirler.²¹⁹ Arap gazetelerinde dizilerin başarısında Türk kadınlarının "efsanevi güzelliği" sık sık dile getirilmiştir.²²⁰ Bazı yorumcular ise Türk sanatçıların fiziksel güzelliği değil iyi karakterlerinin Arap izleyicisini cezbedtiğini savunmuşlardır.²²¹ Dizilerin sanatsal kalitesi de çok önemli bir faktör olarak sıkça karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Arap dünyasında ailede eksik olduğu söylenen romantizm dizilerde başarıyla sunulmaktadır.²²² Arap sanatçılarının abartılı rollerine karşılık Türk sanatçıların abartısız ve doğal performans sergilediklerini²²³ ve senaryoların da gerçekçi ve ilginç olduğu belirtilmiştir.²²⁴ Bazıları da dizilerdeki romantizmin Suriyeli seslendiricilerce fazla abartıldığını dile getirmişlerdir.²²⁵ Suriye lehçesinin de katkısından²²⁶ dolayı bazıları Arap dünyasındaki Türk dizilerini Türk-Suriyeli ortak kültürel ürünü olarak düşünmektedirler.²²⁷ Türkiye'nin kültürel ve sosyal olarak Doğu ile Batı arasında bir köprü ve sentez oluşturmasını başarması da önemli bir durum olarak bu çerçevede dile getirilmiştir.²²⁸ Bazıları ise küreselleşmenin rolünü öne çıkarmıştır.²²⁹

Arap medyasında Türk dizilerinin Arap toplumları üzerindeki etkisi konusunda en çok kadınlar ve gençler üzerinde etkili olduğu dile geti-

²¹⁹ *Awalim.Com*. 15 Ağustos 2008. <http://gumus.3walim.com/category/yüzde/D8yüzde/A3yüzde/D8yüzde/AEYüzde/D8yüzde/A8yüzde/D8yüzde/A7yüzde/D8yüzde/B1-yüzde/D9yüzde/86yüzde/D9yüzde/88yüzde/D8yüzde/B1/>

²²⁰ Abdullah al-Mutairy. "Al-Musalsalat al-Turkiyya: Madha Lamasat Ladayna" 30 Temmuz 2008. <http://www.alwatan.com.sa/news/WriterPrinting.asp?issueno=2861&id=6758>.

²²¹ Saeed Abu Mala. *Islamonline*. http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&cid=1213871422165&pagename=Zone-Arabic-ArtCultureyüzde/2FACALayout.

²²² *Al-Madaa*. 5 Ağustos 2008. <http://www.almadapaper.com/paper.php?source=akbar&mlf=copy&sid=47875>.

²²³ *Al-Bayyina*, 2 Mart 2009. <http://www.al-bayyina.com/modules.php?name=News&file=print&sid=23682>

²²⁴ *Al-Raaya*, 11 Temmuz 2008. http://www.raya.com/site/topics/printArticle.asp?cu_no=2&item_no=362724&version=1&template_id=131&parent_id=19.

²²⁵ Ameena Al-Abadila. "Al-Musalsalaat al-Mudablaja: Humy min Naw Aakhar Tuseeba fee Maqtaal Doona An Nudrik." *Al-Sabaah*. 30 Mayıs 2008. <http://www.alsbah.net/mynews/modules.php?name=News&file=print&sid=20885>.

²²⁶ *Akhbar Suriya*. 22 Temmuz 2008. <http://syriantime.com/realization/2407.html?print>.

²²⁷ Saud Abdulaziz al-Attar, 2008. "Drama Turkiyya Bi-Lahja Shamiyya" *Al-Nahaar*. August 21. <http://www.annaharkw.com/annahar/Article.aspx?id=90419>.

²²⁸ *Al-Raaya*, 11 Temmuz 2008.

http://www.raya.com/site/topics/printArticle.asp?cu_no=2&item_no=362724&version=1&template_id=131&parent_id=19

²²⁹ Saba Muhsin Kazim, 2008. "Al-Taseer al-Salby li-Awlama al-Musalsalaat al-Mudablaja" 18 Ekim 2008. <http://www.alnoor.se/article.asp?id=34156>.

rılmıştır. Arap toplumlarındaki ataerkilliğin kadınları geri plana atması yüzünden kadınların dizilerde kendilerini bulduğu belirtilmiştir.²³⁰ Yousef bin Ahmed el-Qasem çöl kültürünün Arap erkeklerini katılaştırdığını ve bu yüzde n kadınların eşlerinden bekledikleri ilgiyi bulamadıklarını belirtmiştir.²³¹ Ailesinde romantizm bulamayan kadınların romantizm arayışı²³² önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Iraklı *Mutamer* Gazetesi'nden Zeyneb Temimi, Türk dizilerinde romantizmin ise abartıldığını belirtmektedir.²³³

Türk dizilerinin başarılı olmasında daha yapısal faktörler de dile getirilmiştir. Arap dünyasına kıyasla açık ara demokratik bir toplum olan Türkiye'de özgürlük ortamının bulunmasının yaratıcılığı artırdığı vurgulanmıştır.²³⁴ Türk tarih mirasının ve coğrafyasının çok güzel ve zengin görsel ortamlar sunması²³⁵ ve uzun soluklu olması²³⁶ da önemli faktörler olarak görülmüştür. Arap toplumlarının özgürlükten ve demokrasiden yoksun ve ciddi ekonomik sorunlarla da karşı karşıya olduklarından Türk dizileri yalancı bir cennet sunmaktadır.²³⁷ Gençler de özgürlük, eğlence imkânlarının eksikliği, işsizlik ve baskı sorunlarına karşı bu eksiklikleri dizilerle kapatabilmektedir.²³⁸

Türk dizilerinin Arap toplumları üzerindeki etkileri sosyal, ekonomik ve kültürel alanda gerçekleşmiştir. Özellikle *Gümüş* dizisinin ana karakteri Mehmet (Mühennem) yakışıklı bir karakter olarak Arap dünyasında oldukça büyük ilgi görmüştür. Hem erkek hem de kadın kahramanlarının resimleri

²³⁰ Abdullah al-Mutairy, "Al-Musalsalat..."

²³¹ Yousef ben Ahmed al-Qasem, "Tajeer al-Thaqaafa al-Turkiyya al-Muntahiyya bil-Tamleek." *Saudiyyon*, 18 Ağustos 2008. <http://www.saudiyyon.com/print.php?action=print&m=articles&id=604>.

²³² *Al-Madaa*, 5 Ağustos 2008. <http://www.almadapaper.com/paper.php?source=akbar&mlf=copy&sid=47875>.

²³³ Zaynab Tamimi, "Al-Musalsalaat al-Turkiyya Bayn al-Rafdh wa al-Qabool" *Al-Motamar*, 5 Mart 2009. http://www.inciraq.com/pages/view_paper.php?id=20093621.

²³⁴ *Al-Sabaah*, 19 Nisan 2009. <http://www.alsabaah.com/paper.php?source=akbar&mlf=copy&sid=81228>.

²³⁵ *Al-Raaya*, 11 Temmuz 2008. http://www.raaya.com/site/topics/printArticle.asp?cuno=2&item_no=362724&version=1&template_id=131&parent_id=19.

²³⁶ Muhammed Tahir, "Al-Musalsalaat al-Turkiyya: Al-Romanciyya al-Asriyya." *Majalla al-Bahrain*. Issue 2041, 2008. <http://www.moci.gov.bh/ar/s,214/s,218/s,253/2041/2/>.

²³⁷ Fawzy Abdulwahhab Khayyat, "Limaza Najahat al-Musalsalat al-Turkiyya?" *Al-Nadwa*, 16 Eylül 2009.

²³⁸ Abdullah al-Abid Abu Jafar. 2009. "Al-Musalsalat al-Mudablaja: Athaar Tarbawiyya wa Thaqafiyya" *Aljazeera*, 8 Eylül 2008. <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/F2D7E182-CA9E-4CA1-8944-B6CA19881813.htm>.

cep telefonlarına ciddi bir şekilde indirilmiştir.²³⁹ Yine benzer dizilerin kahramanlarının resimleri cadde ve sokaklarda yaygın şekilde satılmaktadır.²⁴⁰

Türk dizilerin ekonomik etkisi de önplana çıkmaktadır. Diziler sayesinde Türkiye'ye ilgi arttığı için her yıl daha fazla Arap turist Türkiye'ye gelmektedir.²⁴¹ Artan Arap turist sayısı ile Türklerin de Arapça öğrenmeye başlamıştır.²⁴² Hatta Irak'ta dizi haberleri sayesinde gazete satışları artmıştır.²⁴³ Dizilerin etkisiyle Arap yatırımcılar da Türkiye'deki gayrimenkullara ilgi göstermektedirler.²⁴⁴ Daha da ilginç, Türk dizilerinin Suriye dizilerini geçtiğini²⁴⁵ ve Arap sanatçıların gelirlerini azalttığı²⁴⁶ belirtilmiştir. Türk dizileri ile belirginleşen Arap kadınının romantizm isteği aile-içi-şiddet ve boşanma gibi toplumsal sorunlara yol açtığı da dile getirilmiştir.²⁴⁷ Yine Türk dizilerinin Mısırlılar arasında memnuniyetsizlik yarattığı²⁴⁸ ve hatta işten kaytarmaya neden olduğu²⁴⁹ dile getirilmiştir.

Türk dizilerinin diğer kültürel etkilerinden de sıkça söz edilmiştir. Kaliteli tekstil ürünleri ile de bağlantılı olarak Türk moda tarzının popülerleştiği, ceket ve eteklerinin Irak piyasasında fiyatların artmasına yol açmıştır.²⁵⁰ Hatta gençler arasında dizi karakterlerinin saç tarzlarına göre saç

²³⁹ *SabaNet*, 21 Kasım 2008. <http://netayman.jeeran.com/netayman34/archive/2008/11/731151.html>.

²⁴⁰ *SabaNet*, 21 Kasım 2008. <http://netayman.jeeran.com/netayman34/archive/2008/11/731151.html>.

²⁴¹ *Al-Ittihad*, 17 Ağustos 2009. <http://www.alitthad.com/paper.php?name=News&file=print&sid=60072>.

²⁴² Tasfi Baril, "Al-Atraq Yataallamoona al-Arabiyya Maa Tazaayud Aadaad al-Suyyaah al-Arab." *Al-Watan*, 27 Ağustos 2009. http://www.al-watan.com/print_2008.asp?p_name=view1&news_num=1&tdate=20090827.

²⁴³ *Awalim.Com*, 15 Ağustos 2008. <http://gumus.3walim.com/category/yüzde d8yüzde a3yüzde d8yüzde aeyüzde d8yüzde a8yüzde d8yüzde a7yüzde d8yüzde b1-yüzde d9yüzde 86yüzde d9yüzde 88yüzde d8yüzde b1/>

²⁴⁴ *Al-Sharq Al-Awsat*, 16 Ağustos 2008.

²⁴⁵ *Al-Sabaah*, 19 Nisan 2009. <http://www.alsabaah.com/paper.php?source=akbar&mlf=copy&sid=81228>.

²⁴⁶ Awaatif al-Zayn, "Tatreek Badal al-Ta'reeb" *Al-Qabas*, 24 Mayıs 2008. <http://www.alqabas.com.kw/Final/NewspaperWebsite/NewspaperBackOffice/ArticlesPictures/24-5-2008/>

²⁴⁷ *SabaNet*, 21 Kasım 2008. <http://netayman.jeeran.com/netayman34/archive/2008/11/731151.html>.

²⁴⁸ Badr Muhammad Badr, "Nuqqaad: Drama Dhaefa Akhazhat al-Mushahid al-Masry Kharija Waqiehi al-Mulim" *Aljazeera.Net*, 2009. <http://www.aawsat.com/print.asp?did=486748&issueno=10882>.

²⁴⁹ *SabaNet*, 21 Kasım 2008. <http://netayman.jeeran.com/netayman34/archive/2008/11/731151.html>.

²⁵⁰ *Al-Mada*. <http://almadapaper.net/paper.php?source=akbar&mlf=interpage&sid=58813>.

modası değişmektedir.²⁵¹ Ayrıca, eşlerin birbirine bakışları etkilenmiş²⁵² ve yeni doğan bebeklere Türk karakterlerin isimleri çokça verilmeye başlanmıştır.²⁵³ Bazı yazarlar bu etkileri biraz daha abartılı değerlendirerek Arap kültürünün Türkleşmesinden bile söz etmeye başlamışlardır.²⁵⁴

Türkiye'nin laik kültürünün etkisi bazen olumlu bazen de olumsuz tepki görmüştür. Özellikle ahlâka olumsuz etkisi sıkça dile getirilmiştir.²⁵⁵ Özellikle dindar Arap kesimleri bunu tehdit olarak gördüğü için ciddi direnç ve eleştiri geliştirmişlerdir. Hatta dizilerin seyredilmemesi için Irak'ta fetva verilmiştir.²⁵⁶ Yemenli bir gazeteci, Türk dizilerini “altın kâsede sunulan zehir” diye tanımlamıştır.²⁵⁷ Ancak ahlâki etkiler konusunda bütün değerlendirmeler olumsuz değildir. Örneğin, Türk dizilerinin aile değerlerini yücelttiği de belirtilmiştir.²⁵⁸

Medya analizleri gibi orta sınıftan Mısırlılar arasında yaptığımız mülakatlar da Türk dizileri hakkında ilginç bulguları ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmalarda Türk dizileri genelde olumlu olarak karşılanmıştır. Laik milliyetçi bir bilim kadını Türk dizilerini beğendiğini ama Mısır dizilerindeki geriye gidişten de rahatsız olduğunu belirtmiştir. İlginç bir şekilde katılımcıların bir kısmı Türk dizileri ile Türkiye hakkındaki görüşlerini iyi yönde değiştirdiğini söylerken bazıları da olumsuz etkilendiğini ifade etmektedir. Genel olarak Türkiye'deki AK Parti ve demokrasi deneyimine büyük önem veren liberal İslamcı akademisyen İbrahim Beyumi dizilerin etkisini olumsuz bulurken, yine laik ve milliyetçi akademisyen Mustafa Kamil el-Seyyid ise iyi yönde etkilendiğini belirtmiştir. Bir anlamda daha muhafazakâr kesimler için Türk dizileri fazla laik ve Batıcı gelirken laik aydınlar ise bu dizilerin Mısır toplumunu Batıya açtığını düşünmektedir.

²⁵¹ *Ektob.Com*, 27 Ağustos 2008. <http://azizsafi.ektob.com/97305.html>.

²⁵² *Al-Siyasi*, 11 Eylül 2008. <http://www.alssiyasi.com/?browser=view&EgyxpID=9713>.

²⁵³ *Amonnews.Net*, 27 Temmuz 2009. <http://www.ammonnews.net/article.aspx?articleNO=42469>.

²⁵⁴ Awaatif al-Zayn, “Tatrek...”

²⁵⁵ *Islamonline.Com*. http://www.islamway.com/?iw_s=outdoor&iw_a=print_articles&article_id=4331.

²⁵⁶ *Saidaonline*. 3 Ağustos 2008. <http://www.saidaonline.com/news.php?go=fullnews&newsid=20071>.

²⁵⁷ Muntaha Sultan & Kamaal al-Ajly, “Mafool al-Sehr al-Turky Yasry fil-Bayt al-Arabi.” *Sebtember*, 7 Ağustos 7, 2008. <http://www.26sep.net/newsweekprint.php?lng=arabic&sid=40504>.

²⁵⁸ Badr Muhammad Badr. 2009. “Nuqqaad: Drama Dhaeefa Akhazhat al-Mushahid al-Masry Kharija Waqiehi al-Mulim” *Aljazeera.Net*. <http://www.aawsat.com/print.asp?did=486748&issueno=10882>.

Orta sınıf Mısırlılar arasında genel bir olumsuz ima ile beraber, Türk dizilerinin kendilerini pek etkilemediğini çünkü Mısır ve Suriye dizilerinin de aynı tarzda olduğunu söylemişlerdir.

MISIR HALKI ARASINDA TÜRKİYE ALGISI

Gençlik Gözüyle Türk Modeli (*Marina APAYDIN İle Birlikte*)

Tunus ve Mısır devrimlerinde gençlerin önplana çıkmasından sonra gençliğin görüşü daha önem kazanmıştır. Çünkü gençler bölgedeki “değişim faktörü” oldukları gibi, ülkelerin geleceği hakkında da ipucu vermektedirler. Dolayısıyla, Mısırlı gençlerin Türkiye’yi nasıl algıladıkları önemli konulardan biridir. Mısır yönetiminin otoriter bir özellik taşıması ve sosyal araştırmalardan çekinmesi bizim de geniş çaplı bir anket yapmamıza engel olmuştur. Ancak KAÜ’nde sınırlı düzeyde (281 kişi ile) bir anket yapabildik. Bu ankette Türk malları ve Türkiye’nin model olarak görülüp görülmediğini ortaya koymaya çalıştık. Ülke çapında olmadığından sınırlı anketimiz Amerikan Üniversitesi öğrencilerinin profil ve toplumsal arkaplanları dolayısıyla da sınırlı bir örnek oluşturmaktadır.

Anket katılımcılarını gençler oluşturduğu için önemlidir. Ancak bu grup Mısır halkının üst ve orta-üst sınıflarından oluştuğu için Mısır gençliğini tam olarak yansıttıkları iddiasında bulunmuyoruz. Mısır toplumunda bu sosyal gruplar çoğu zaman toplumdan kopuk kendi gettolarında yaşadıkları gibi üniversite ortamı da şehir hayatından oldukça uzakta kurulmuş bir kampüste geçmektedir. Mısır halkının daha muhafazakâr, Batıya karşı şüpheli ve temkinli olmasına karşılık KAÜ öğrencileri daha laik, Batıya açık ve liberal eğilimler ağırlık taşımaktadır. Ancak bu öğrencilerin hepsi zengin kesimlerden gelmemektedir. KAÜ’nde yüzde 10 oranında burslu okuyan Mısır halkının her kesiminden gelen bir grup da yar almaktadır. Ancak, bu öğrencilerin Mısır toplumunun dar bir kesiminden gelmeleri önemsiz ve konumuzla ilgisiz olduğunu göstermez. Bu gençler geleceğin elitleri olarak geleceğe ışık tutması açısından önemlidir. Azınlık ve toplumdan kopuk olmalarına rağmen demokratik olmayan bir ortamdaki bu dar gruplar, ülke ekonomisi ve siyasetinde oldukça belirleyici olabilmektedirler. Dolayısıyla, bu gençlerin Türkiye’ye bakışı önemlidir.

Tablo 1: Türk Malları Kaliteli

	Sayı	Yüzde
Evet	131	47.3
Kararsız	122	44.0
Hayır	24	8.7
Toplam	277	100

Tablo 2: Japon Malları Kaliteli

	Sayı	Yüzde
Evet	219	77.9
Kararsız	55	19.6
Hayır	5	1.8
Toplam	279	99.3

Tablo 3: ABD Malları Kaliteli

	Sayı	Yüzde
Evet	247	87.9
Kararsız	31	11.0
Hayır	3	1.1
Toplam	281	100

Tablo 4: Malezya Malları Kaliteli

	Sayı	Yüzde
Evet	93	33.0
Kararsız	157	55.9
Hayır	25	8.9
Toplam	275	97.8

Tablo 5: Çin Malları Kaliteli

	Sayı	Yüzde
Evet	68	24.2
Kararsız	98	34.9
Hayır	115	41.0
Toplam	281	100.1

Tablo 1’de görüldüğü gibi Türk mallarının kalitesi yarıya yakın oranda (yüzde 47.3) kabul edilirken önemli bir oranda kararsız veya fikri olmayanlar (yüzde 44) bulunmakta ve kalitesiz bulunanlar ise azınlıktadır (yüzde 8.7). Ürünlerin kalitesi olarak Türkiye, Çin ve Malezya’nın önünde ama Japonya ve ABD’nin gerisindedir. Ülke mallarının kalitesi konusunda kararsızları çıkardığımızda Japon ve Amerikan malları kaliteli ürünler olarak algılandığı çok nettir. Her iki grup için de olumsuz düşünenler yüzde 1–2 oranında kalması bunun en açık kanıtıdır (bkz. Tablo 2 ve Tablo 3). Türk mallarının Malezya ve Çin ürünlerinden kaliteli görülmesi de önemli bir bulgudur çünkü özellikle Çin mallarının bütün dünya pazarlarını ele geçirmesi karşısında Türk ürünlerinin rekabet şansı ancak kalitesi ve ekonomik olmasında yatmaktadır. Ancak kararsız olanların yine çok büyük kütle oluşturması (yüzde 44), Türk mallarıyla ilgili henüz tam bir imaj ve karar oluşmadığına işaret edebileceği gibi Mısır pazarına yeni girdiği için daha tanınma aşamasında olduklarına da işaret edebilir. Burada piyasaya ilk giren Türk ürünlerinin daha sonrakilerin algılanmasını şekillendirmede önemli rol oynayacağı açıktır. Kararsızlık aynı zamanda kaliteli ve kalitesiz görülen Türk ürünlerinin bulunması gençlerin tam bir karara varmalarından kaynaklanmış olabilir. Bu sürecin kritik olduğu iyi bir imaj oluşturmak için daha fazla çaba gösterilmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6: Türk Malları Teknolojik

	Sayı	Yüzde
Evet	62	22.5
Kararsız	167	60.7
Hayır	46	16.7
Toplam	275	100

Tablo 7: Türk Malları Dayanıklı

	Sayı	Yüzde
Evet	87	31.5
Kararsız	160	58.0
Hayır	29	10.5
Toplam	276	100

Tablo 8: Türk Malları Ekonomik

	Sayı	Yüzde
Evet	121	43.7
Kararsız	127	45.8
Hayır	29	10.5
Toplam	277	100

Türk mallarının görece kaliteli algılanması diğer faktörlerin algılanmasıyla daha iyi anlaşılabilir. Örneğin, Türk mallarında ileri teknoloji kullanıldığı fikrine fazla kimse katılmamaktadır. Tablo 6'ya göre, buna "evet" diyenlerin oranı yüzde 22'de kalırken "hayır" diyenlerden (yüzde 16.7) biraz daha fazladır. Yaklaşık üçte iki oranındaki kararsız (yüzde 60.7) ciddi bir rakamdır ve bilgilendirme, reklam ve imaj çalışmasını gerektirmektedir.

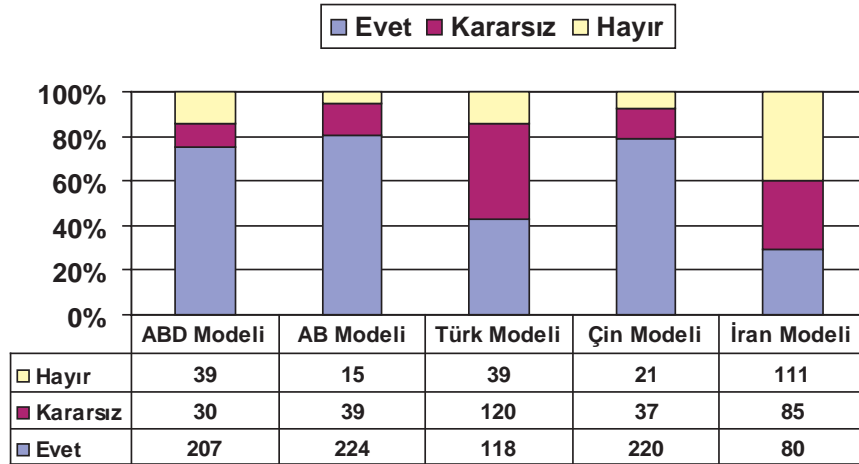
Tablo 7'den anlaşıldığına göre benzer durum ve daha açık olarak Türk mallarının dayanıklı bulunup bulunmaması konusunda da geçerlidir. Burada dayanıklı bulanların oranı bulmayanların üç katıdır (yüzde 31.5'e karşı yüzde 10.5) ancak yine de ciddi bir kararsız kesim bulunmaktadır (yüzde 58). Bu da üzerinde durulması ve çalışılması gereken bir konudur.

Tablo 8'de durum biraz daha değişmektedir. Türk mallarını ekonomik bulan yarıdan biraz daha az bir kesimdir (yüzde 44). Kararsızlar önemli bir yer tutmakla birlikte (yüzde 46), ekonomik bulmayanların oranı da azınlıktadır (yüzde 10.5). Türk mallarının kalitesi ve ekonomikliği dikkate alındığında Japon ve Amerikan mallarından geri olmasına rağmen düşük kaliteli ve pahalı görülmemeleri orta ve ortanın üstü seviyelerde algılandığını ortaya çıkarmaktadır. Türk mallarının alt ve orta kesimlerden önemli bir hedef kitleye sahip olduğunu ve pazar potansiyelinin iyi olduğuna işaret edebilir.

Dünyadaki Modeller ve Türkiye Modeli:

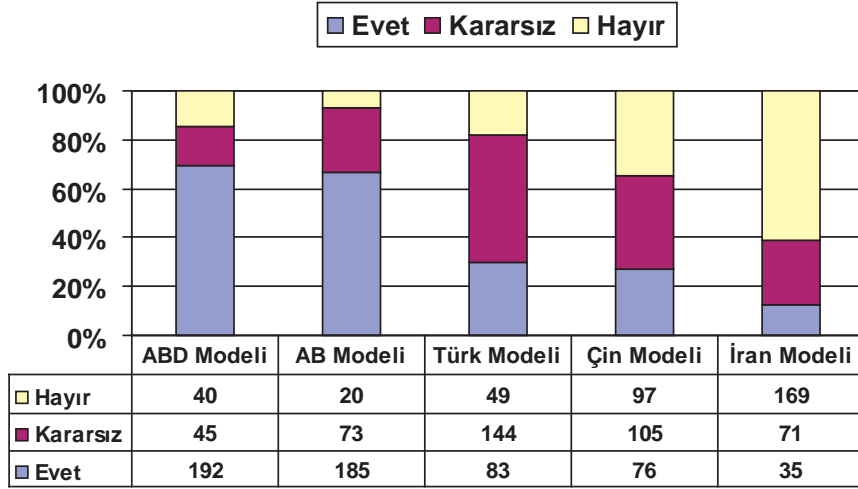
Mısır gibi gelişmekte olan bir ülkede ekonomik gerikalmışlık ve yoksulluk, demokrasi eksikliği, din-siyaset ve din-laiklik tartışmaları gibi birçok sorun yaşanmaktadır. Bu sorunların başında ekonomi, demokrasi ve laiklik tartışmaları en canlı olanlardır. Dünyada ABD, AB, Türkiye, İran ve Çin bir model olarak öne çıkmaktadır. KAÜ öğrencilerinin de bu konulardaki algıları oldukça önemlidir. Ekonomik sorunların ve ciddi yoksullu-

ğün yaşandığı Mısır’da bu konudaki algılar oldukça önem kazanmaktadır. Şekil 1’de gördüğümüz gibi, ekonomik gelişme konusunda ABD ve AB ülkeleri hemen hemen aynı şekilde görülmektedir. İlginç olan konu Çin’in de AB ve ABD kadar ekonomik açıdan başarılı bulunmaktadır. Türkiye görece başarılı görülmekle birlikte hakkındaki kararsızların oranı da oldukça fazladır. İran bölgedeki etkisi açısından dikkate alınması gereken bir ülkedir olmakla birlikte Mısırlı gençlerin İran’ın ekonomik kalkınması konusundaki fikirleri üç tercihte dengeli dağılmış olsa da olumsuz fikirler ağırlık kazanmaktadır.

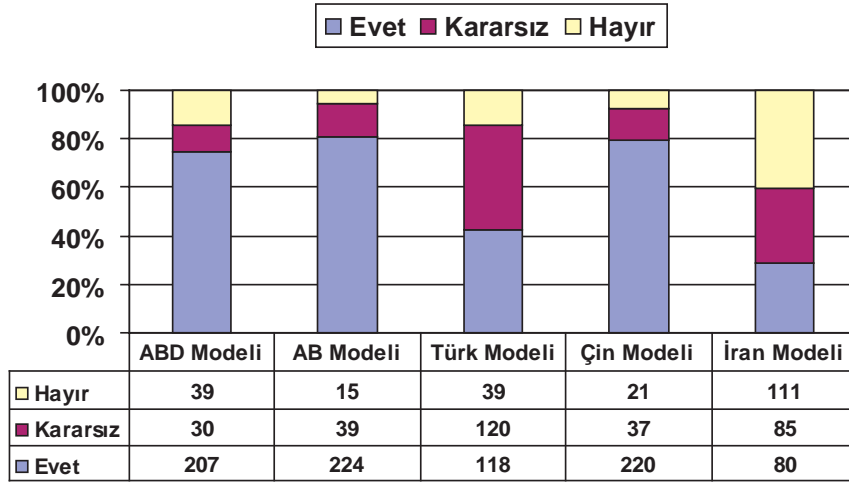
Şekil 1: Ekonomik Gelişmeyle Model

Mısır’daki demokratik süreç oldukça kısıtlı ve sorunlu işlemektedir. Uzun süre tek partili bir sistemle yönetilen ülkede yaşanan sıkıntılar da demokrasi açısından hangi ülkenin model olabileceğini göstermektedir. Şekil 2’de görüldüğü gibi, yine AB ve ABD paralel biçimde büyük oranda demokratik bir model olarak görülmektedir. Türkiye’nin demokrasisini olumlu görenler olumsuz görenlerden fazla olmakla birlikte çok ciddi bir kararsız grup vardır. Bu da Türkiye’nin fazla bilinmediğini ve gençlerin bu konuda bilgilendirmeye ihtiyaç olduğuna işaret edebilir. İlginç olan durum Mısır gençleri arasında Çin tahminimizden daha fazla önemsenmektedir. Çünkü tercihler neredeyse eşit oranda dağılmıştır. Ama İran demokrasi açısından önemli bir model olarak görülmemektedir. Çünkü İran’ı model kabul etmeyenler üçte iki civarındadır. Kalan kısmı kararsızlar ve evet diyenler arasında bulunmaktadır.

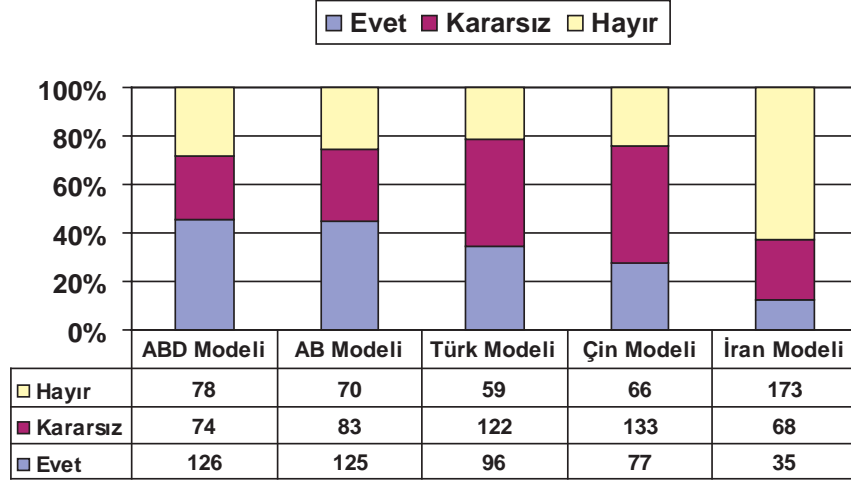
Şekil 2: Demokrasi ile Modellik

Din (İslam) ve demokrasi diğer Ortadoğu toplumları gibi Mısır'da da önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mısır'da İslam hem özel hem kamusal alanda önemli bir yer tuttuğu gibi demokrasi alanındaki sorunların bir kısmı da din ile ilişkilendirilmektedir. Din (İslam) ile demokrasi arasında ciddi bir çekişme olduğu ve birbirleri arasında uzlaşmanın mümkün olup olmadığı konusunda ciddi tartışmalar yaşanmaktadır. İslamî köklere sahip AK Parti'nin bu konuda iyi bir örnek oluşturup oluşturmadığı ciddi biçimde tartışılmaktadır. Mısır rejimi demokratik olmadığı gibi, başta temel muhalif MK de demokrasi ve İslam konusunda bazı tereddütler göstermektedir. Bu konuda AB ve ABD'nin din ve demokrasiyi dengelediğini düşünenler çoğunlukta iken tam bir baskınlık görülmemektedir (Şekil 3). yüzde 25 civarında ise aksini düşünenler de vardır. Türkiye ve Çin konusunda daha az oranda evet diyenler, yine hayır diyenlerden fazladır. Ancak hayır diyenler de öncekilerden fazladır. Her iki ülkede yarıya yakın ciddi bir kararsız kesim vardır. İran'da ise üçte iki çoğunlukla İslam'ın demokrasiyle dengelenmediği yönündeki görüş ağır basmaktadır. Bu konuda kararsızların çokluğu Türkiye'nin KAÜ öğrencilerince (ve belki de Mısır gençliğinde) pek fazla tanınmadığı anlamına da gelebilir.

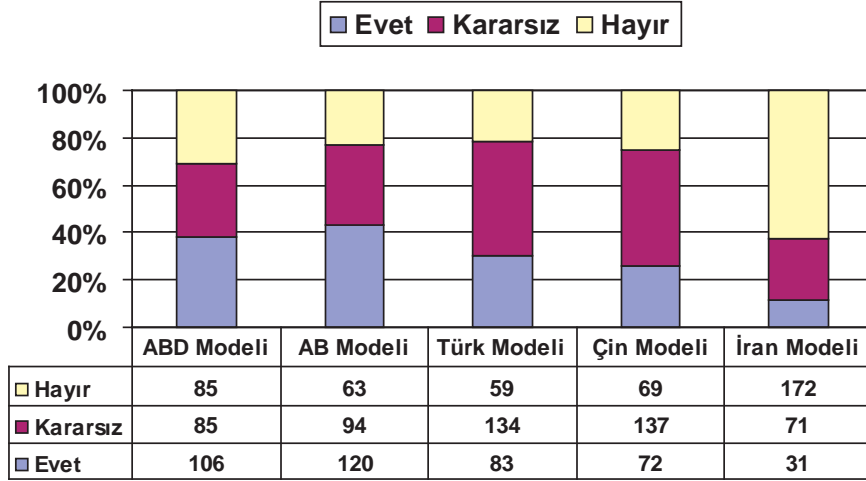
Şekil 3: Din-Demokrasi Dengesi

Din ve siyaseti dengeleyebilmesi de Ortadoğu toplumları gibi Mısır için de önemlidir. Çünkü bu ülkelerde din ve siyaset birbirine karışmış olduğu gibi ikisi arasında ciddi bir çekişme ve bazı alanlarda da işbirliği vardır. Mısır rejimi El-Ezher'i kendi hizmetinde kullandığı gibi İslam resmî söylemde ciddi bir ağırlığı da vardır. Ancak, aynı zamanda tek ciddi muhalefet de yine MK gibi bir dinî gruptur. Bazı dinî gruplar da özellikle 11 Eylül'den sonra sıkça tartışılan radikal İslam konusuyla da ilgilidir. Bu konuda yine AB ve ABD'nin din ve siyaseti dengelediği düşünülürken Türkiye ve Çin biraz daha az oranda evet diyenler, hayır diyenlerden fazladır (bkz. Şekil 4). Her iki ülkeye dair yarıya yakın ciddi bir kararsız kesim vardır. İran söz konusu olduğunda ise üçte iki çoğunluk bu dengenin – dinin siyasete karıştığı yönünde– bozulduğu yönünde ortaya çıkmaktadır. Bu konuda kararsızların çokluğu Türkiye'nin KAÜ öğrencilerince çok fazla tanınmadığı anlamına da gelebilir.

Şekil 4: Din ile Siyaset Dengesi

Şekil 5’de görüleceği gibi, din ve laiklik siyasette olduğu kadar sosyal ve özel yaşamda da önemli olan bir konudur. Bu konuda öncekilerden farklı olarak -İnan hariç- bütün modellerde görüşler ciddi oranda kabul ve reddedenler ile kararsızlar arasında dağılmıştır. AB ve ABD’de laiklik ile dinin dengeli bir noktada olduğu düşünülürken muhtemelen ABD’de İsrail ve neo-Con ve Evanjelist etkisi yüzünden ABD’nin bu dengeli kuramadığını söyleyenler de yüzde 30 civarındadır. Türkiye hakkında ise üçte bir evet vardır ve KAÜ’nin sınıfsal ve ideolojik yapısı düşünüldüğünde bu anlamlıdır. yüzde 20’den fazla bu dengenin kurulamadığını düşünen vardır. Ancak ciddi bir kararsız oranı ortadadır. Çin’e dair katılımcıların yarısı bu konuda kararsız olmakla birlikte, yarısı da olumlu ve olumsuz diye ikiye bölünmüştür.

Şekil 5: Din ile Laiklik Dengesi

Gençler arasında Türkiye'ye yönelik ciddi ilgi bulunduğunu gösteren olgu, internet ortamında ve özellikle *Facebook*'ta Türkiye ve Başbakanı Tayyip Erdoğan hakkında açılan yüzlerce ve binlerce üyeden oluşan küçük ve büyük bir sürü ilgi ve faaliyet grupları vardır. Bu gruplar zaten Türkiye'ye yönelik artan ilgi ve sempatinin bir sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu gruplar hem Türkiye'ye ilginin bir sonucudur hem de Türkiye algısının oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Bu gurupların çoğu 2009'daki Davos Olayı sonrasında kurulmuştur ve 2010'daki Gazze'ye Özgürlük konvoyuna İsrail saldırılarıyla zirveye çıkmıştır. Özellikle internet kullanıcıları ve gençler arasında etkili olduğunu tahmin edebiliriz. Örneğin, *Erdoğan'ı Seviyorum*²⁵⁹ grubunun üyeleri 1,800 kişiyi geçmiştir. Arapça, İngilizce, Fransızca, Rusça ve Türkçe tanıtıcı açıklamasında Başbakan Erdoğan'ın Filistin sorununa verdiği destek övülmektedir.²⁶⁰ Örneğin, *Erdoğan'a Teşekkür Mesajı ve Dayanışma Grubu*'nun üye sayısı 3,000 civarındadır.²⁶¹ 2.600 kişiden fazla üyeye sahip olan *Küresel Türkiye'ye Destek Grubu* da dikkat çekicidir.²⁶²

Bu grupların ortaya çıkışı Türkiye'nin Filistin Davası'na desteğiyle doğrudan bağlantılıdır. *Küresel Türkiye'ye Destek Grubu* Filistin için teşekkür ederken Türkiye'nin küresel bir güç olmasını istemektedir.²⁶³

²⁵⁹ <http://www.facebook.com/group.php?gid=115683245036>

²⁶⁰ a.g.y.

²⁶¹ <http://www.facebook.com/group.php?gid=47118253518>

²⁶² <http://www.facebook.com/group.php?gid=62287311008>

²⁶³ a.g.y.

Yine gençlerin Türkiye'ye ilgisi Mavi Marmara gemisine İsrail saldırısının ardından yapılan gösterilerde taşınan Türk bayrakları ve Erdoğan'ın resimlerinin taşınması ve Türkiye'ye destek sloganları atılmasını da bunu gösteriyor. Hatta bu süreçte Mısır halkından birçok kimse de araçlarına Türk bayrakları asmıştır. Filistin davası özellikle Arap gençlerinin kimlik algısında Arap ülkelerinin etkisizliğinin ve çaresizliğin bir işareti olarak alınmaktadır.

Orta Sınıf Gözüyle Türkiye

Araştırma çerçevesinde Türkiye tecrübesi ve dış politikasına bakışı anlamak için sınırlı sayıda orta sınıf Mısırlı ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Genel olarak Türk dış politikasına bakış olumlu olmakla birlikte belli ölçüde şüpheli bir perspektife de rastlamaktayız. Türkiye'nin bir anlamda Ortadoğu'ya dönüşü kabul görmektedir ama İsrail ile ilişkilerini sürdürmesi biraz kafa karışıklığına yol açmaktadır. Çoğuna göre Türkiye, kendi çıkarlarını izleyen pragmatik bir ülke olarak görülmektedir. Türkiye'nin Araplarla tarihsel ve kültürel bağları kabul edilirken AK Parti'nin 2002'de iktidara gelmesiyle de daha İslamî bir algı ağırlık kazanmaktadır.

Türk dış politikasına yönelik Mısırlıların algılamalarını ölçmek üzere katılımcılara Arap meseleleri konusunda Türkiye'nin tutumu hakkında çeşitli sorular sorulmuştur. Bunlar Gazze Savaşı, Suriye ile su meselesi, Türkiye'nin Suriye, Mısır ve diğer Arap ülkeleriyle ilişkileri, ABD, AB ve İsrail ile ilişkileri gibi konulardır. Türkiye'nin niyetleri ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini sınırlayan konular üzerinde de sorular sorulmuştur. Ortaya çıkan cevaplardan Mısır orta sınıf temsilcilerinin Türkiye'nin bölgesel rolü konusunda şüpheler, tutarsızlık görenler ve bölgedeki aktif rolünü destekleyenler olarak özetlenebilir.

Hem gençler hem de orta sınıf Mısırlılar arasında Türkiye konusunda kararsız veya şüpheli bir kesim ciddi oranda bulunmaktadır. Tablo 9'da görüldüğü gibi üç soruya da üçte birden fazla karar veremeyen kişiler bulunmaktadır. Bu durum b/İlgisizlikten kaynaklanabileceği gibi bu konudaki şüphelikten de kaynaklanmış olabilir. Örneğin, Türkiye'nin yeniden Ortadoğu'ya dönmesi AB'ne girmek için Türkiye'nin manevra yaptığı şüphesi dile getirilmektedir. Şüpheliler arasında Türkiye'nin öne çıkmasından dolayı Mısır'ın geri plana itildiğini düşünenler de var. Ancak, Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerde samimi olduğu ve gerçekten bölge liderliğine döndüğünü söyleyenler ve bunu olumlu bulanlar da az

değildir. Davos ve Mavi Marmara Olayları'ndan sonra belli ölçüde netleşse de benzer kafa karışıklığı Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinde de ortaya çıkmaktadır. Bu şüphecilik ve kafa karışıklığı AK Parti'nin "İslamcı," "laik," "modern," "liberal" ve "Müslüman demokrat" gibi farklı kavramlar ile tanımlanmasında kendisini göstermektedir.

Tablo 9: Türk-Arap İlişkilerine Bakış

Türkiye:	Evet yüzde	Kararsız yüzde	Hayır yüzde	Toplam
Arap sorunlarını destekliyor	50	45	5	100
Araplarla iyi ilişkilere sahiptir	50	35	15	100
Mısır'lar ortak değil, rakiptir	40	35	25	100

Türkiye ile ilgili olarak en çok ne dikkatlerini çektiği sorusunda cevap sıklığına göre ekonomik gelişme en başta gelirken Osmanlı geçmişi, AB'ne üyelik ihtimali (hem olumlu hem de olumsuz bir durum olarak), Ortadoğu'ya yönelmesi, demokrasisi, AK Parti hükümeti, Atatürk, İslam mimarisi, laikliği, ordusu, stratejik konumu ve yiyecekleri sayılmıştır.

Türkiye hakkında olumsuz olarak görülen konular arasında laiklik gelmektedir. Geleneksel olarak Mısır'da İslamî eğilimlerin güçlü olmasını dikkate aldığımızda Türkiye'nin laiklik anlayışı ve uygulaması fazla katı görülmektedir. İlginç bir şekilde kendilerini "sosyalist" olarak tanımlayanlar bile Türk laikliğini oldukça katı bulmaktadırlar. Örneğin, KAÜ öğretim üyelerinden İbrahim el-Nur laikliği bir yaşam tarzı olarak benimsemekle birlikte Türkiye'nin laiklik uygulamalarında aşırıya kaçtığını düşünmektedir. Diğer bir olumsuzluk teması da ordunun siyasete müdahalesi olarak sayılmıştır. Arap ülkeleri ve Mısır'a göre Türkiye'nin oldukça demokratik bir ülke olduğu kabul edilmekle beraber ordunun demokratik sürecin önünde bir engel olarak görünmesi sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda askerî darbe riskinin sürdüğünü söyleyen gazeteciler olduğu gibi, Türkiye'de demokrasinin Batı standartlarına yaklaştığını düşünenler de vardır. Yine laiklikle paralel olarak Türk ordusunun dinî eğitimi ve pratikleri sınırlandırdığı için demokrasiyi zedelediği teması da karşımıza çıkmaktadır.

Orta sınıf mülakatlarında ortaya çıkarmaya çalıştığımız konulardan birisi de Osmanlı zamanından bu yana Mısır'daki Türkler ile ilgili algılar ve önyargılarla ilgili olmuştur. Özellikle popüler diziler ve filmlerde Osmanlı zamanında Mısır'da yaşayan Türklerin, oldukça aristokrat bir

imaja sahip oldukları belirtilmektedir. Aristokrat imajı olumsuz ve toplumdandan kopuk bir kesim olarak hatırlanmaktadır. Ancak tamamen de olumsuz değildir. Türk kökenli aristokrasinin farklılığı Arapçayı iyi konuşamayan ve topluma tam ayak uyduramayan kişilikler olarak yansıtılmaktadır.

Türkiye'nin bölgeyle ilgili tutumunda ve İsrail ile ilişkilerinde bazı çekincelere rağmen orta sınıf Mısırlılar Türk-Mısır ilişkilerinin daha ileriye götürülmesi konusunda hemfikirdiler. Bunun için hem normatif hem de olumlu birçok gerekçe dile getirilmiştir. Osmanlı mirasının canlandırılması, AK Parti'nin İslamî kimliği ve demokratik bir hareket oluşu, İslamî ve Batı kimliklerinin dengelenmesi gibi nedenlerle Türkiye ile yakınlaşma istenmektedir. Ancak bazı katılımcılar Araplar üzerindeki Batı hegemonyasının Türk-Arap ilişkilerinin gelişmesinde ciddi bir engel oluşturduğunu düşünerek daha karamsar bir tutum sergilemektedirler. Birbirine zıt iki tema yine Türkiye'nin Ortadoğu ve Mısır ile ilişkilerinin geliştirilmesi için kullanılmaktadır. Bir yandan Türkiye'nin AB'nden umudunu kesmesi yüzünden kapılarımızı açalım söylemine rastlanırken, diğer yandan Türkiye'nin AB'ye katılması olasılığı bazı Mısırlıların ilgisini çekmektedir. Bu sayede Türkiye'nin Mısır veya diğer Ortadoğu toplumlarını modern dünyaya taşıyacağı düşünülmektedir.

Son dönemde Türkiye'ye uluslararası alanda önemli bir prestij getiren arabuluculuğu konusunda büyük oranda destek gelmektedir. Türkiye'nin Suriye-İsrail, İran-Mısır, İran-ABD arasında arabuluculuk yapması takdir toplamaktadır. Prensipite kabul edilmekle birlikte Mavi Marmara Olayı'ndan sonraki yorumlarda İsrail ile Suriye arasında arabuluculuk konusunun imkânsızlaştığı da dile getirilmiştir. Yine de, sorunun Türkiye'den değil de İsrail'in barış istemeyen tutumundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Mülakatlar çerçevesinde hem Mısır halkı arasında hem de Mısır'ın popüler dizi ve filmlerinde ortaya çıkan çok bariz bir Türk güzelliği algısı hâkimdir. Özellikle Türk kadınlarının güzelliği neredeyse mite dönüşmüş durumdadır. Mülakatlarda tespit ettiğimiz üzere, bir Mısırlı kadına sen Türk kökenli misin sorusu bir iltifat anlamına geldiği gibi hemen her Mısırlı kadın kendisinin Türk kökenden geldiği iddiasında bulunmaktadır. Aynı söylem Mısırlı erkeklerde pek yoktur. Yine Türklerin asabiliği ve inatçılığı algılamaları da halk arasında yer yer dolaşmaktadır. Öte yandan, Türk sanatı hakkında olumlu bir imaja rastlanmaktadır. Türk mimarisi oldukça önemli ve ileri bir mimari olarak görülmektedir. Mimar Sinan'ın

yaptığı Osmanlı camileri, köprüler ve kervanlara ciddi bir hayranlık vardır. Bu yüzde n İstanbul'daki Osmanlı eserleri ciddi sayıda Mısırlı turist çekmektedir. Daha önceleri özellikle sosyalist hareketin popülerliği ve ideolojik dayanışma dolayısıyla Aziz Nesin ve Nazım Hikmet'in de bazı kitapları Arapça'ya çevrilmiştir. Ayrıca, Türk edebiyatçı Orhan Pamuk'un Nobel ödülü alması, Mısır'lı Necip Mahfuz'a paralel olarak görülmüş ve ilgi uyandırırken Pamuk'un bazı romanları Arapçaya çevrilmiştir.

Yine son dönemde Türk müziği de Mısır halkı arasında ilgi çekmektedir. Belki dizilerin de etkisiyle Türk müziğine ilginin arttığı düşünülmektedir. Toplu taşıma araçlarında ve kalabalık mekânlarda Mısırlıların cep telefonu melodisi olarak Türk müzik parçalarını kullandıklarına kişisel olarak çok defa şahit olduğum gibi Türk müzik parçalarına Arapça programların jenerik müziklerinde de rastladım.

Entelektüeller Gözünde Türkiye

Akademik Tezlerde Türkiye

Türkiye üzerine yapılan akademik çalışmalarda ele aldığımız yüksek lisans ve doktora tezlerini incelemeye çalıştık. Tespit ettiğimiz 82 tezin önemli bir kısmı son döneme aittir. Kabaca göz gezdirildiğinde 1960'larda Türkiye üzerine çok az sayıda tez çalışması yapıldığı anlaşılmaktadır. 1970'ler de pek farklı değildir. Bu durumu siyasî ve ekonomik gerekçelerle birlikte düşünmek gerekir. 1960'larda ve 1970'lerde oldukça bugünle kıyaslandığında göreceli içine kapanan ve bu yüzde n dış dünya ile fazla ilgilenemeyen bir Türkiye, doğal olarak dışardan da pek ilgi görmemiş olabilir. Aynı zamanda Mısır'ın Doğu Bloğu'na yakın olmasına karşın Türkiye Batıya paralel politikalar benimsediği için de Mısır'da fazla akademik ilgi görmediği anlaşılmaktadır. 1960'larda yazıldığını tespit ettiğimiz tezler Irak'ta Türk izlerini, Osmanlı Mısır'ında sosyal hayatı ve modern Türkiye'deki dinî akımlar üzerine incelemelere ilgi göstermiştir. 1970'lerin sonunda Türkiye'nin NATO ve Mısır ile ilişkileri ayrı ayrı incelenmiştir.

Siyasî gelişmelere paralel olarak Türkiye'nin dışa açılmasıyla hakkındaki akademik çalışmalar da artmış göstermiştir. 1980'lerdeki tezlerin Irak ve Mısır tarihi yanında Türk edebiyatı, Mısır-Osmanlı ekonomik ve sanat tarihi üzerine yazıldığı görülmektedir. Ayrıca, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanlarının yansıttığı sosyal hayattan Osmanlı Mısır'ında kadın süslerine, Battal Gazi destanlarının Türk folklorundaki

yeri üzerine ilginç konularda tezler yazılmıştır. 1990'larda yapılan tez sayısı daha da artmıştır. Bu dönemdeki çalışmalar siyasî ve ekonomik tarihe yoğunlaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, ekonomik kalkınması, Ortadoğu politikaları ve özellikle Türk-İsrail ilişkilerini konu almıştır. Özellikle 1990'ların ortalarında yoğunlaşan bu ilişkiler kitaplarda olduğu gibi tezlerde de karşımıza çıkmaktadır. Çünkü İsrail ile ilişkiler genel olarak Araplar için ve özelde Mısır için ulusal bir konu olarak görülmektedir.

Türkiye hakkındaki tez çalışmalarında esas patlama 2000'lerde gerçekleşmiştir. 2000'lerden önce Türkiye üzerine yazılmış otuz civarında tez tespit ettiğimiz halde son onyılıda yetmiş kadar tez çalışması görülmektedir. Bu durum Türkiye'ye ilginin birden arttığını göstermektedir. Memlük ve Osmanlı halıları ve Osmanlı Kahire evlerinden, başta Mısır'daki yeri olmak üzere Osmanlı tarihine ilgi gösterilmiştir. Yine Türkiye-İsrail ilişkileri önemle beş tezde ele alınmıştır. Türk, Osmanlı ve Mısır sanat tarihi üzerine sekiz; Türkiye'nin ekonomik gelişmesi ile İslam ve siyaset ilişkisi üzerine dörder; Türk tiyatrosunda kadın imajı, Türk demokrasisi ile Türkiye'nin bölgesel ilişkilerine dair üçer, tıbbi tedaviye dair iki ve ordunun Türk siyasetine etkisi hakkındaki bir tez hazırlanırken diğer muhtelif tarihsel çalışmalar da sözkonusudur. Birkaç örnek vermek gerekirse, Noha El-Hannavi'nin AK Parti ile MK'yi karşılaştırdığı çalışmasında, Türkiye'deki kurumsal yapı ve AB'nin taleplerinin AK Parti'nin ılımlı bir tercih yapmasına yol açtığını, ama aynı şartlar Mısır'da bulunmadığı için Mısır rejiminin İslamcıları ılımlılaştırmak için hiçbir şey yapamadığını savunmuştur.²⁶⁴ Türk ve Arap milliyetçiliğini inceleyen başka bir tez, Osmanlı'da Türkçülük akımının diğer milliyetçiliklerin (özellikle Arap milliyetçiliğinin) ortaya çıkmasına etkisi olduğunu, Türk ve Arap milliyetçiliğinin çatışmasının Osmanlı'nın yıkılışında da etkili olduğunu iddia etmektedir.²⁶⁵

Kitaplarda Türkiye

Arap dünyasında Türkiye üzerine yazılan kitaplar, Türkiye imajının oluşmasında elbette önemli rol oynamaktadır. Hem kitapların bütün Arap ülkelerinde kolayca dağıtılması hem de Mısırlı yazarların, edebiyatçıların ve akademisyenlerin Arap dünyasında ciddi bir ağırlığı olması Mısır'da

²⁶⁴ Pakinam El-Şarkavi, 2000, Devletin Gücü ve Yapısal Uyum Programı: Türkiye ve İran Örneklerinin Karşılaştırmalı İncelemesi, Doktora Tezi, Kahire, Siyasî Bilimler.

²⁶⁵ Sa'd El-Hamidi, 2000, Arap ve Türk Milliyetçiliklerinin Mücadelesi, Doktora Tezi, Zekazik, Edebiyat, Tarih.

yazılan kitaplar diye ayrı bir kategori oluşturmayı anlamsızlaştırmaktadır. Bu çalışmada hem internetten hem de Mısır kütüphanelerinden Türkiye üzerine yayınlanan kitapların listesini derlediğimizde 500 civarında kitap tespit ettik. Bu kitapların pek çoğu Mısır'da yazılmış veya Mısır'da basılmıştır. Tablo 10'da görüldüğü gibi, 1980'lerden 2000'lere Türkiye hakkında çıkan kitaplar Türkiye'ye olan ilgiyi artmıştır. 1980'lerde yılda iki üç kitap yayınlanırken, 2000'lerde on kat artarak son yıllarda yılda otuz yakın kitap yayınlanmaktadır. Bu rakamlar kesin rakamlar olmasa da artış şüphe götürmeyecek derecede açıktır. 1990'lardaki artış Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra Türkiye ile Arap dünyası arasında başlayan ilgi ve yakınlaşma basılan kitap sayısından da anlaşılmaktadır. Ancak, 1990'ların ilk yarısındaki artış sınırlıdır ve esas ilgi artışı 1990'ların ikinci yarısında iken kitap sayısı beş kat artmıştır. Bu trend 2000'lerde de artarak devam etmiştir.

Tablo 10: Arap dünyasında Türkiye Üzerine Kitaplar

Yıllar	Ortalama
1980'ler	2,7
1990-95	4,0
1996-2000	21,2
2001-2005	27,6
2006-2009	41,5

Türkiye hakkında çok sayıda kitabın yayınlanması bu kitapların detaylı analizini ve karşılaştırmasını bu araştırmanın kapsamı dışına taşıyacak kadar geniş bir konudur. Ancak fikir vermesi açısından bu kitapların genel özelliklerinden bahsetmek yararlı olacaktır. Son yıllarda Türkçe öğrenme kitapları ve Türkçe sözlüklerin sayısında ciddi bir artış vardır. Bu yayınlar özellikle 2000'lerin ikinci yarısında daha da artmıştır. Bu artış hem Türkiye'nin Arap dünyası ile ekonomik ve siyasî ilişkilerinin hem de Türkiye'nin uluslararası arenada önem kazanmasının bir sonucu olabilir. Türk diline ilgi Kahire'de açılan Yunus Emre Kültür Merkezi'nce düzenlenen kurslara Türkçe öğrenmek için katılan kişilerin sayılarındaki artışla kendini göstermektedir.

Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Arap dünyası ile Türkiye arasında diyalog ve güven ortamı tekrar kurulma sürecine girmiştir. Soğuk Savaş dönemine hakim olan ideolojik yaklaşımları yerini daha objektif tarih yazımına bırakmaya başlamıştır. Mısır'da artan İslamî eğilimlere de paralel olarak Osmanlı'ya yönelik daha objektif ve bazen de daha sempa-

tik tarih çalışmaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle İslamî kesimler tarafından yazılan kitaplar Osmanlı Devleti'ne iftira atıldığını²⁶⁶ ve hakkının yendiği, tarihte Müslüman ve Arap toprakları için çok hizmet ettiği dile getirilmektedir. Bu yayınlar genel olarak Osmanlı tarihine yönelik olsa da bir kısmı Sultan II. Abdülhamit ve Osmanlı'nın son dönemi üzerinedir. Yine Osmanlı döneminde çeşitli Arap bölgelerindeki siyasî ve sosyal hayat üzerine pek çok yeni çalışma ortaya çıkmıştır. Yine resmî söyleme göre, Osmanlı'ya kısmen olumsuz bakan çalışmalar olmakla birlikte bu çalışmalar daha çok rejimden bağımsız bir yaklaşım yaklaşım sergilemektedir.

Mısır'da Türkiye Cumhuriyeti hakkında da önemli sayıda kitaba rastlıyoruz. Bunların bir kısmı 1930'larda yazılan ve Türkiye modelini tanıtan propaganda kitaplarına benzemektedir. Bir kısmı ise İslamî kanaatlerle yazılan ve Cumhuriyet devrimlerinin Türkiye'yi İslam dünyasından uzaklaştırıp Batıya yönelttiğini vurgulamaktadır. Bu kitapların çoğunda laiklik ve Batıcılık politikalarıyla nerdeyse Müslümanlıktan çıktığı yönünde bir izlenim oluşmaktadır. En dikkat çekici nokta, Arap dünyası ve özellikle Mısır ile sorunlu ilişkilerin olduğu 1950 ve 1960'larda Türkiye'ye ilgi azken çalışmaların sayısı sınırlı olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasındaki Türkiye hakkındaki kitaplar da çeşitlenmeye başlayarak daha objektif değerlendirmelere kapı aralanmıştır. Hatta son dönem kitaplara baktığımızda 1990'lardan 2000'lere olumsuzdan olumluya doğru bir değişim görmekteyiz. 1990'ların kitapları daha çok olumsuzdur. Özellikle Suriye ve Irak ile sınır ve su sorunları Türkiye'ye karşı ciddi bir antipati doğurmuştur. Bu sorunlara İsrail ile yakın askerî ilişkilerin eklenmesi Türkiye'nin Arap güvenliğini de tehdit ettiği yönünde bir anlayış ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, 1990'ların kitaplarındaki Türkiye imajı oldukça "tehlikeli" olarak adlandırılacak kadar olumsuzdur.

1990'ların ortasında RP'nin koalisyon hükümetine katıldıktan sonra düşürülmesi Araplar arasında Türkiye'deki İslamî hareketlere ilgi uyardığı için bu konuda çeşitli kitaplar yayınlanmıştır. Ancak, Refah-Yol hükümetinin düşürülerek partinin kapatılması ve başörtüsü yasağı da Türkiye'de gerçek bir demokrasi olmadığını laik ve askerî vesayete dair algının oluşmasına yol açmıştır.

²⁶⁶ Abdulaziz El-Şinnavi, *El Devle El Osmaniye: Devle Muftara Aleyha*, Mektebet Zehra el Şark, 1998.

Türkiye hakkındaki değişim 2000'lerde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde önemli gelişmeler yaşanmıştır: 11 Eylül Saldırıları, AK Parti'nin hükümete gelmesi, Irak Savaşı ve en son Davos ve Mavi Marmara Olayları. 11 Eylül sonrasında ABD'nin Irak'ı işgali Arap dünyasına ciddi bir kaygı ve moral bozukluğu yaratmıştır. Türkiye'nin Irak'ta ve bölgede bağımsız dış politika izlemeye çalışması ise takdir toplamıştır. Aynı şekilde Türkiye'de İslamcı geçmişten gelen bir ekibin demokratik söylemlerle işbaşına gelerek ekonomik ve siyasî başarıları Arap kamuoyunun dikkatini çektiği için bu konularda çok sayıda kitap yayınlanmıştır. Bu kitaplar Türk dış politikası, Türkiye'de din-devlet ilişkileri ve demokrasi deneyimi konusuna yoğunlaşmaktadır. Bu yayınlar arasında Risale-i Nur Hareketi hakkında yayınlar da önemli yer tutmaktadır. Türkçe'den Yaşar Kemal ve Orhan Pamuk gibi edebiyatçıların kitapları da çevrilmektedir.

Türkiye hakkında olumsuz yayınlar da bulunmaktadır. Özellikle 1990'ların sonunda Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşması sürecini kendi lehine kullanmak isteyen PKK ve sempatanları tarafından kitaplar yayınlanmıştır. Belli oranda bu yayınlar sürmektedir. Bunlar, Türkiye'deki Kürtlerin ezildiği, haklarını alamadığı ve özgürlük mücadelesi verdiği tezlerini dile getiren yayınlardır. Son dönemde değişmeye başlamasına rağmen İsrail'in Kürtleri ve Arapları Türkiye ile birlikte ezmeye çalıştığı propagandasını yapmaktadırlar. Türkiye hakkında olumsuz tutum takınan çok sayıda kitap da Ermeni sorunu hakkında yayınlanmıştır. 1900'ların başından beri Mısır'da örgütlenen Ermeni diasporası çok azalmasına rağmen faaliyetleri, yayınları ve propagandalarını sürdürmektedirler. Yayınlar genel olarak Osmanlı dönemiyle ilgili olmakla birlikte günümüz Türkiye'sine de karşıt Ermenistan'ın genel politikalarıyla paralel yayınlardır. Bu amaçla Ermenice çıkan *Ariv Gazetesi* bedava haftalık Arapça ek dergi vermektedir. Ayrıca, Kahire Üniversitesi'nde kurulan Ermeni Araştırmaları Enstitüsü de bu yayınlara yeni malzemeler üretmektedir.

SONUÇ & ÖNERİLER

SONUÇ

Araştırmamız hem akademik bilgi birikimine hem de politika üretme ve uygulamaya yönelik bir çalışmadır. Araştırma sürerken bile konunun önemini artıran üç farklı gelişme olmuştur: Mavi Marmara Olayı, TRT El-Arabiyye'nin yayına başlaması ve Kahire'de Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nin açılması. Bunlardan ikisi genel Araplara yönelik iken diğeri daha çok Mısırlılara hitap etmektedir ve tümü Mısır'ı yakından ilgilendirmektedir. Bu üç olay bölgede Türkiye'ye yönelik artan ilginin bir sonucudur ve Türkiye imajını değiştirebilecek faktörlerdir. Bu üç gelişme Türkiye'nin bölgede artan sosyo-kültürel ve siyasî varlığını ifade eden faktörlerdir.

Araştırmaya başlarken birinci hipotezimiz Mısır'da Türkiye'ye dair görüşlerin çeşitli ve bir o kadar birbiriyle çelişkili olduğuydu. Araştırma sonucu itibariyle bu çeşitliliği destekleyen bulgular ortaya çıkarılmıştır. Siyasî olarak hükümet yanlısı kişiler ile muhaliflerin Türkiye'ye bakışları birbirinden ciddi farklılık göstermiştir. Kültürel olarak da İslamcılar, liberaller ve sosyalistler arasında Türkiye'ye yönelik farklı algılamalar ve vurgular görülmüştür. Ancak, Türkiye ile ilgili görüş ve yorumlar öngörümüzden daha olumlu çıkmıştır. Özellikle Mavi Marmara Olayı, İslamcıların ve milliyetçilerin "Türkiye Batının piyonu" söylemini değiştirirken, Türkiye'nin Filistin sorunu konusunda olduğu gibi İslam ve Arap dünyaları ile ilişkilerinde samimi olduğu görüşünün ağırlık kazanmasına yol açmıştır.

İkinci hipotezimiz, farklı tarihsel tecrübelerden hareketle Türkiye'nin Mısır'a model olma imkânının fazla yüksek olmadığı üzerineydi. Ancak, son yüzyılda iki ülkenin yaşadıkları siyasî, ekonomik ve kültürel tecrübeler farklı olsa da demokratik yolla başa geçen İslamî kökenli ve eğilimli bir parti olarak görülen AK Parti, güçlü İslamî hareketlere sahip bölgede çokça tartışılmıştır. Ancak, Türkiye'nin Mısır için model oluşturma potansiyeli tahminimizden daha fazla tartışılmış ve bu görüş çoğunlukla benimsenmiştir. Mısır'daki İslamî hareketler AK Parti'nin demokrasi vurgusunu model alırken sol ve laik hareketler ise AK Parti'nin ekonomik kalkınma, insan hakları ve demokratikleşme yönünde yaptıkları reformları model olarak dile getirmişlerdir.

Araştırmada Türkiye'nin algısının incelenmesi yanında, birçok faktörün de bu algılamayı etkilediği tespit edilmiştir. Bunların başında Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesi yakından takip edildiği

için Türkiye’de olanlar –Arap medyasına yansıdığı ölçüde– ülkenin imajını etkilemektedir. Ayrıca, sosyo-kültürel ürünler de Türkiye imajını etkilemektedir. Türkiye’nin demokrasisi, İslam-demokrasi sentezi ve ekonomik kalkınması bu imajın belirlenmesinde çok belirleyicidir. Türk dizileri de içerden dışarıya bir ayna ya da pencere görevi üstlenerek, doğal güzellik ve gelişmişlik unsurlarıyla genelde Arap toplumlarında ve özelde Mısır’da ciddi bir Türkiye b/algısını artırmaktadır. Türkçe’den Arapça’ya çevrilen kitaplar da paralel bir işlev üstlenmektedir. Yine Mısır’da ve Arap dünyasında Türkiye üzerine yayınlanan kitaplar ve yazılan akademik tezler de bu algıyı etkilerken Türkiye uzmanları ve çalışmaları daha sonraki algılamaları şekillendirmektedir. Türkiye hakkında hem kitap ve hem tez çalışmalarının son yıllarda artması Türkiye’ye yönelik ilginin artışına da işaret etmektedir. Ayrıca, Türkiye’nin bölgeye yönelik başlattığı TRT El-Arabiyye ve Yunus Emre Kültür Merkezleri uzun vadede Türkiye algısını da derinden etkileyecektir.

Ders kitaplarında, Osmanlı ile ilgili Mehmet Ali Paşa dönemi ve öncesi arasında net bir ayırım yapılmaktadır. Mehmet Ali Paşa öncesi dönem genelde olumsuz ve sonrası ise genelde olumlu olarak yansıtılmaktadır. Dakuki’in belirttiğine göre Osmanlı’ya bakışta Kuzey Afrika ile Doğu Arapları okul kitapları arasında önemli bir fark vardır. İlk grup önceleri Portekiz, İspanyol ve Hollandalı saldırılarına maruz kaldığı ve daha sonra sömürü yaşadığı için Osmanlı’ya bakışları daha olumludur. Osmanlı’nın onları Batı saldırılarından koruduğunu ve işgali geciktirdiğini söylemektedirler. Ancak, Doğu Arapları Batı tehdidini ve işgalini doğrudan yaşamadıkları için Osmanlı’ya daha olumsuz bir bakış sergilemektedirler. Bu algıda I. Dünya Savaşı sonrasına kadar Osmanlı yönetiminde olan bu bölgede, İTC yönetiminin baskıcı uygulamaları ve Türkleştirme politikalarının, sonraki Arap milliyetçiliğinin ve Baasçı rejimlerin de etkisi vardır. Mısır ders kitapları daha çok Doğu Araplarının tutumuna benzemektedir. Hatta Mısır ders kitapları Ortadoğu tarihi anlatılırken Türk Milli Mücadelesini ve akabinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ni pek gündeme almamıştır.

Araştırmamızın önemli bir bölümünü Mısır mediasındaki Türkiye imajı oluşturmuştur. Çünkü medya organları bir yandan aydın ve akademisyenlerin görüşlerini yansıtırken, diğer taraftan büyük kitlelere hitap ederek halkın algısını da şekillendirebilmektedir. AK Parti örneğinde Türk deneyimindeki dönüşüm olumlu olduğu kadar şaşırtıcı

da bulunmaktadır. RP'nin 28 Şubat sürecinde hükümetten uzaklaştırılması ve kapatılmasından sonra AK Parti'nin başarısının Ortadoğu'da pek kimseye sürpriz geldiği anlaşılmaktadır. Demokrasi vurgusu, ekonomik reformları ile genel ve yerel seçimlerde arka arkaya gelen başarıları oldukça ilginç karşılanmıştır. AK Parti'nin Batı ile ilişkilerde teslimiyetçi ve çatışmacı tutumlar arasından denge kurabilmesi ayrıca önemsenmiştir. Hükümet yanlısı sınırlı sayıdaki bazı yazarlar dışında Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile yakınlaşması özellikle sempati toplamış ve kabul görmüştür.

Dış politikada Türkiye'nin Filistin sorunu verdiği destek, Mısırlılar kadar bütün Arapların gönlünü kazanmaya yeten bir faktördür. Filistin sorunu Arap dünyasının haliyle Mısır halkının da temel meselesi olmaya devam ettiğinden Davos ve Mavi Marmara Olayı sonrasında Türkiye'ye büyük bir ilgi ve takdir yönelmiştir. İsrail ile ilişkilerin sürmesi hâlâ tereddütlere yol açmakla birlikte eskisi kadar olumsuz bir faktör olarak görülmemektedir. ABD ile ilişkileri de tepki dozu daha az olsa da bu çerçevede anlaşılmaktadır. AB ile ilişkilerinde olumsuz tepkiye rastlanmamaktadır. Türkiye'nin AB'ye girmesi fazla olası görülmesi de AB ile iyi ilişkilerin sürdürmesi istenmektedir. Türkiye'nin AB üyeliği konusunda fazla umutlu olunmasa bile, İslamcılarının bile Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkmamaları oldukça şaşırtıcıdır.

Hatay meselesi ve Kuzey Irak operasyonları genelde Arap dünyasında özelde Mısır'da Türkiye algısını eskiden olumsuz etkilemekteyken Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini geliştirmesi sonucunda gündemden düşmüştür. Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü savunması, PKK'ya karşı Kuzey Irak'taki askerî müdahaleleri olumsuz algı unsuru olmaktan çıkarmıştır. Türkiye'nin bölgedeki etkinliği "imparatorluk hevesi" şeklinde algılanmamaktadır.²⁶⁷

Araştırmada Türkiye'nin model olması fikri genel bir tema olarak karşımıza çıkmıştır. Demokratik yöntemlere mücadele, ekonomik reformlar, din-devlet ve sivil-asker ilişkileri ile demokratikleşme gibi birçok alanda Türkiye'nin model olabileceği tartışılmıştır. Özellikle İslamcı hareketlerin kendini dönüştürmesi konusunda AK Parti'nin İslamcı söylemden demokratik söyleme dönüşümü, Batı ile daha dengeli ilişkiler kurulması konusunda model alınması tartışılmıştır. Mısırlı

²⁶⁷ Azmi Bishara, "The Arabs and Turkey"

muhafif hareketlerinin Türkiye'yi algılaması daha çok rejimin muhalif hareketleri kabullenmesi ve demokratik sürecin işlemesi açısından tartışılmaktadır. Bazı görüşler muhalefet partilerinin AK Parti gibi kendilerini değiştirmesi gerektiğini dile getirirken bazıları da siyasal sistemin demokratik açılıma gitmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca, İsrail ile ilişkiler konusunda Türkiye'nin İran'ın çatışmacı tavrı ile diğer birçok Arap ülkesinin teslimiyetçi tutumu arasında dengeli ve etkili bir yol benimsemesinin model alınması tartışılmıştır.

Araştırmamız, Mısır'ı temel alsan bile Mısır ile sınırlı değildir. Hem Arap ülkeleri arasındaki standart yazı dilinin sınırları aşması, hem de bir ülke yazarının diğer ülke gazetesinde yorumlar yazıyor olması ve El-Cezire ve El-Şark El-Evsat gibi bütün Araplara hitap eden yayın organlarının bulunması, yalnızca Mısırlı görüşü yansıtmayı imkansız kılmaktadır. İnternet ve ülkeler arası dağıtım sayesinde Mısır'da yayınlanan bir yazı diğer bölgelerden çok rahat okunabildiği gibi, başka ülke yayınları da aynı şekilde Mısır'da izlenebilmektedir. Ayrıca, petrol ülkesi olanlarla olmayanlar arasındaki zenginlik farkı dışında Arap ülkelerinde benzer sosyal dinamikler ve benzer sorunlar yaşanmaktadır. Dolayısıyla, çalışmamız Mısır'ı temel almış olmasına rağmen önemli ölçüde bölgeyi de yansıttığı kabul edilebilir.

Daha çok üst ve üst-orta sınıf Mısırlıların oluşturduğu KAÜ öğrencileri arasında yaptığımız araştırmada Türkiye'ye bakış ve Türkiye imajı olumlu olmakla birlikte çok belirgin değildir. Bu okulun ve sosyal sınıfın daha çok Batılı yaşam tarzıyla açıklanabilir. Genel olarak internette ve özel olarak sosyal paylaşım sitelerinde gençler arasında önemli oranda Türkiye hayranlığı görülmektedir. Arap ülkelerinde çok popüler olan Türk dizileri ve AK Parti hükümeti bunda etkili olmuştur. Özellikle Türkiye'nin ekonomik kalkınması, demokratikleşmesi ve dış politikada Araplar için "onur kırıcı" Filistin sorununa destek vermesi vurgulanmaktadır. Müslüman ve modern bir bölge ülkesi olarak görülen Türkiye, Arap ülkelerindeki umutsuzluğa karşı gençlere umut aşılamıştır.

Orta sınıf ve entelektüel görüşler, Türkiye konusunda detaylı bilgiye sahip olmaktan uzak olsa bile, daha olumludur. Orta sınıf Mısırlılar özellikle Türk-Arap ilişkilerinin ekonomik, kültürel ve siyasî alanlarda geliştirilmesini çok net bir biçimde desteklemektedirler. AB üyeliği, İsrail ve Amerika ile ilişkiler konusunda tereddütler ortaya çıkmaktadır.

Ancak, Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkiler geliştirmesi istenirken Batı ile ilişkilerini kesmesi beklenmemektedir. Akademik çalışmalarda da Türkiye'ye ilginin arttığı anlaşılmaktadır. Kitap ve tezler Türkiye'de demokrasi, din-siyaset ve sivil-asker ilişkilerinin dikkatle izlendiği anlaşılmaktadır.

ÖNERİLER

Türkiye'nin Meselelerini Arap Dünyasında Anlatacak Uzmanlar ve Birimler:

Türkiye uzun süre Arap dünyasından siyasî ve akademik olarak uzak durduğu için bu bölge ile doğrudan diyalog kuracak ve onların dillerini konuşan uzmanlardan yoksundur. Yerel medyasının veya bütün Araplara hitap eden (El-Cezire ve El-Arabiyye gibi) kanalların kapıları açık olmasına rağmen bu imkanları kullanacak bilimadamı ve uzman kadrosu yok sayılır. Şu ana kadar bu işlev, yerel Arap uzmanlar tarafından yerine getirilmektedir. Türkiye'yi ilgilendiren konuları kendi uzmanları ağzından anlatacak kadronun oluşturulması çok yararlı olacaktır. Ayrıca, Türkiye'den Arap dünyasına ve doğrudan kaliteli bilgi akışını sağlayacak birimlerin kurulması gerekmektedir. Dışişleri Bakanlığı, üniversiteler ve think-tank'ler bünyesinde Arapça analiz, rapor ve haberler sunulmalıdır.

Üniversitelerin Ortadoğu Kontenjanlarını Artırması:

Türk üniversiteleri yurtdışından öğrencilere yeterince açık değildir. Türkiye'ye ilgi çok yüksek iken yeni dönemde üniversitelerin Ortadoğu'dan ve Mısır'dan gelecek öğrencilere daha fazla kontenjan ayırması çok yararlı olacaktır. Buralarda yetişen gençler Türkiye'nin fahrî elçileri olacaklar ve daha sonraki Türkiye algılarına ve ilişkilere olumlu katkı yapacaklardır. Türkiye'nin ilgili olduğu bölge şartlarını ve sorunlarını daha iyi anlaması için fazla *Ortadoğulu akademisyen ve araştırmacının Türk üniversitelerine alınması* yararlı olacaktır.

Mısır'da TİKA Şubesinin Açılması:

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Orta Asya ve Balkanlar'daki desteğini şube açarak Mısır'da da göstermelidir. Yoksulluk çeken Mısır'da işbirliği, kalkınma ve yoksullukla mücadele alanında yapılacak faaliyetler Türkiye'nin imajını olumlu yönde etkileyecektir. Mübarek döneminde TİKA faaliyetleri için uygun bir ortam bulunmasa da artık durum değişmiştir.

Mısır'da Türkoloji ve Türkçe'nin Desteklenmesi:

Mısır'daki bazı üniversitelerde Türkoloji bölümü vardır ve birçok üniversitede Türkçe öğretilmektedir ama bu öğretim yetersizdir. Bu üniversitelerdeki Türkçe öğretiminin uzmanlarla ve burslarla desteklenmesi ve Türkoloji bölümlerine akademisyen ve kaynak desteği gereklidir. Önde gelen bir Mısır Üniversitesi'nde (Kahire Üniversitesi veya KAÜ gibi) Türkiye Araştırma Merkezi Kurulmalıdır.

Önyarguların Kaldırılması:

Her yerde olabileceği gibi Mısır'da da Türkiye tarihi, kültürü ve siyaseti hakkında önyargılar ve yanlış kanaatler bulunmaktadır. Mısır'daki ders kitaplarında Osmanlı ve Türkiye hakkında olumsuz algılamaların tespit edilmesi ve düzeltilmesi için bir ortak akademik komisyon oluşturulmalıdır.

Kültürel Değişim Programları:

Mısır ve Türk toplumlarının birbirini daha yakından tanıması için kültürel değişimin programları planlanmalıdır. Bu paralelde iki tarafın fikir önderleriyle sosyal ve kültürel alanda ilişki kurulması gerekmektedir. Türkiye son zamanlara kadar Ortadoğu'daki faaliyetlerini ve ilişkilerini siyasî ve ekonomik alanla sınırlı tutmuştur. Bundan sonra iki ülke aydınlarını, düşünürlerini ve sanatçılarını bir araya getirecek kültürel etkileşim programları yapılmalıdır.

Kaliteli Türk Dizilerinin Teşviki:

Türk dizileri hiç öngörülmediği şekilde Arap dünyasındaki Türkiye algısını etkilemektedir. Çarpık veya eksik algılamaların önüne geçilmesi için bölgenin kültürel ve ahlâkî kodlarına duyarlı biçimde dizi senaryolarının hazırlanması teşvik edilmeli ya da en azından bu paraleldeki dizilerin Arap izleyiciye ulaşmasına yardımcı olunmalıdır.

El-Ezher Üniversitesi'nin Desteklenmesi:

Mısır'da önemli dinî ve siyasî otorite olan El-Ezher Üniversite dinî eğitim yanında diğer fakülteleri ve bölümleriyle de bilinmektedir. Bu otoritenin sempatisinin kazanılması yararlı olacağından, üniversiteye bina veya tefrişat desteği yapılabileceği gibi, bu üniversitedeki Türkoloji bölümüne doğrudan maddi ve aynî destek de sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- Abdülcebbar, Falih. "Türkiye el-Sultaniye, Türkiye el-Almaniyye, Türkiye el-İslamiyye." 8 Haziran 2010. <http://www.iraqiwriters.com/inp/view.asp?ID=2342>.
- Abdülfeetah, Mutezbillah. "Dave lil-İhvan: Hel min Hallin li Müşkilet el-İhvan." *Şuruk Gazetesi*. 8 Mart 2009. <http://www.shorouknews.com/Columns/column.aspx?id=12766>.
- Abu Jafar, Abdullah al-Abid. 2009. "Al-Musalsalat al-Mudablaja: Athaar Tarbawiyya wa Thaqaifiyya" *Aljazeera.Net* September 8, 2008. <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/F2D7E182-CA9E-4CA1-8944-B6CA19881813.htm>.
- Abu Mala, Saeed. *Islamonline*. http://www.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&cid=1213871422165&pagename=Zone-Arabic-ArtCultureyüzde2FACALayout.
- Ahbar el-Alem*. 10 Mart 2010. http://www.akhbaralalam.net/news_detail.php?id=35471.
- Akhbar Suriya*. July 22, 2008. <http://syriantime.com/realization/2407.html?print>.
- Al-Abadila, Ameena. "Al-Musalsalaat al-Mudablaja: Humy min Naw Aakhar Tuseeba fee Maqtaal Doona An Nudrik." *Al-Sabaah*. May 30, 2008. <http://www.alsbah.net/mynews/modules.php?name=News&file=print&sid=20885>.
- Al-Ajly, Muntaha Sultan & Kamaal. "Mafool al-Sehr al-Turky Yasry fil-Bayt al-Arabi." *Sebtember*. August 7, 2008. <http://www.26sep.net/newsweekprint.php?lng=arabic&sid=40504>.
- Al-Akhbar*. July 15, 2009. <http://www.al-akhbar.com/ar/node/147249/print>.
- Al-Attar, Saud Abdulaziz. 2008. "Drama Turkiyya Bi-Lahja Shamiyya" *Al-Nahaar*. August 21. <http://www.annaharkw.com/annahar/Article.aspx?id=90419>.
- Al-Awsat* August 8, 2009. <http://www.awsatnews.net/?p=8142>.
- Al-Bayyina* March 2, 2009. <http://www.al-bayyina.com/modules.php?name=News&file=print&sid=23682>
- Al-Ittihad*. August 17, 2009. <http://www.alitthad.com/paper.php?name=News&file=print&sid=60072>.
- Al-Jazeera*. 23 Nisan 2005. <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/20589211-8460-40E7-9A5A-68BC9F2F002A.htm>.
- Al-Jazeera. Agust 13, 2008. <http://www.aljazeera.net/channel/archive/archive?ArchiveId=1102663>.
- Al-Kafari, Abdullah. "Hel Yümkinu İstinsah el-Nemuzec el-Türki." *El-Riyad*. 03 Eylül 2007. <http://www.alriyadh.com/2007/09/03/article277068.html>.
- All for Syria*. <http://all4syria.info/content/view/25734/73>.
- Al-Madaa*. 2008. August 5. <http://www.almadapaper.com/paper.php?source=akbar&mlf=copy&sid=47875>.
- Al-Madaa*. <http://almadapaper.net/paper.php?source=akbar&mlf=interpage&sid=58813>.
- Al-Mutairy, Abdullah. "Al-Musalsalat al-Turkiyya: Madha Lamasat Ladayna". July 30, 2008. <http://www.alwatan.com.sa/news/WriterPrinting.asp?issueno=2861&id=6758>.

- al-Qasem, Yousef ben Ahmed. "Tajeer al-Thaqaafa al-Turkiyya al-Muntahiyya bil-Tamleek." *Saudiyyon*, August 18, 2008. <http://www.saudiyyoon.com/print.php?action=print&m=articlesm&id=604>.
- Al-Qumaa.Net* 6 Haziran 2010. <http://alqumaa.net/vb/showthread.php?p=1233952>.
- Al-Raaya*. 2008. July 11. http://www.raya.com/site/topics/printArticle.asp?cu_no=2&item_no=362724&verson=1&template_id=131&parent_id=1.
- Al-Sabaah*. April 19, 2009. <http://www.alsabaah.com/paper.php?source=akbar&mlf=copy&sid=81228>.
- Al-Sharq al-Awsat* 4 Şubat 2004.
- Al-Sharq Al-Awsat*. 2008. 16 Ağustos.
- Al-Siyasi*. September 11, 2008. <http://www.alssiyasi.com/?browser=view&EgyxpID=9713>.
- Al-Şark Al-Awsat*. 23 Nisan 2010. <http://www.aawsat.com/details.asp?section=5&article=566503&issueno=11469>.
- Al-Tarraah, Ali Ahmed. "Al-NamuzaJ al-Turki al-İslami Hüvel-Mahrec liMerhala Cedidi." *El-Watan* 12 Haziran 2010. <http://www.alwatan.com.kw/ArticleDetails.aspx?Id=35632&WriterId=40>.
- Al-Trablusi, Hasan. "Teaduliyye el-Şark vel-Garb fis-Siyaset el-Turkiyye Beyne Selim el-Evvel ve Erdogan." *Sebil Online*. 13 Mart 2010. http://www.assabilonline.net/index.php?option=com_content&task=view&id=6645&Itemid=55.
- Altunışık, Meliha. 2010. *Turkey: Arab Perspectives*. Istanbul: TESEV Publications.
- Al-Zahiri, Hani. "Al-Ghazw al-Kurawi al-Turky." *Al-Iqtisadiyya*. November 9, 2008. http://www.aleqt.com/2008/11/09/article_14292.print.
- Al-Zayn, Awaatif. *Al-Qabas*. "Tatrek Badal al-Ta'reeb." May 24, 2008. <http://www.alqabas.com.kw/Final/NewspaperWebsite/NewspaperBackOffice/ArticlesPictures/24-5-2008/>.
- Amonnews.Net* July 27, 2009. <http://www.amonnews.net/article.aspx?articleNO=42469>.
- Aroub*. http://aroub.blogspot.com/2010/06/blog-post_888.html
- Atwan, Abdulbari. *El-Kuds el-Arabi*. 15 Haziran 2010. <http://test.alquds.co.uk/print/06/06-14/qds01.pdf>.
- Avaz, Salih. "Türkiye em İran Eyyühüma Akrab İleyna?" *Dünya el-Vatan* 10 Haziran 2010. <http://pulpit.alwatanvoice.com/content-200937.html>.
- Awalim.Com*. August 15, 2008. <http://gumus.3walim.com/category/yüzde d8yüzde a3yüzde d8yüzde aeyüzde d8yüzde a8yüzde d8yüzde a7yüzde d8yüzde b1-yüzde d9yüzde 86yüzde d9yüzde 88yüzde d8yüzde b1/>
- Badr, Badr Muhammad. 2009. "Nuqqaad: Drama Dhaeefa Akhazhat al-Mushahid al-Masry Kharija Waqiehi al-Mulim" *Aljazeera.Net*. <http://www.aawsat.com/print.asp?did=486748&issueno=10882>.
- Baril, Tasfi. "Al-Atraq Yataallamoona al-Arabiyya Maa Tazaayud Aadaad al-Suyyaah al-Arab." *Al-Watan*. August 27, 2009. http://www.al-watan.com/print_2008.asp?p_name=view1&news_num=1&tdate=20090827.
- Bayumi, Zekeriya Süleyman. 1989. *Mevkıfu Mısr min Mütegayyirat fı Türkiye*. Kahire: Darül Kitab El-Jamii.

- Bishara, Azmi. "The Arabs and Turkey." *Al-Ahram Weekly* 10 Haziran 2010. <http://weekly.ahram.org.eg/2010/1006/op11.htm>.
- Casim, Ahmed. "Hel Yestefidu el-İslamiyyun minel-Tecrübet el-Türkiyye." *4Hahda.com*. 14 Temmuz 2010. <http://www.4nahda.com/node/54>.
- Dakuki, İbrahim. *Surat al-Atrak Ladad-Arab*. Beyrut: Merkez Diräsät al-Wahdah al-Arabiyye, 2001.
- Ebu Kerum, Baha. "Devafı Arabiye Muhtelife Verae İhtidan el-Nemuzec el-Türki." <http://international.daralhayat.com/internationalarticle/152981>.
- Egypt Radio-TV*.
<http://www.us.sis.gov.eg/Ar/EgyptOnline/Miscellaneous/000001/0207000000000000000530.htm>.
- Ektob.Com*. August 27, 2008. <http://azizsafi.ektob.com/97305.html>.
- El-Ankebut* 24 Mayıs 2010. <http://www.alankabout.com/>
- Elaph*. <http://nahry.elaphblog.com/Posts.aspx?U=698&A=11527>.
- El-Atraş, Yasir. "El-Nemuzec el-Türki vel-İsrateciyye el-Diyaiyye (Türk Modeli ve Savunma Stratejisi)." *El-Liva Gazetesi*. 14 Haz. 2010. <http://www.aliwaa.com/default.aspx?NewsID=184006>.
- El-Azm, Sadık Celal. "El-Devlet el-Almaniyye vel-Mes'ele el-Diniyye: Turkiye Namuzajan." 23 Mayıs 2010. <http://www.alawan.org/ةيناملعلاعلوجل.html>
- El-Beled*. 6 Haziran 2010. <http://www.albaladonline.com/html/story.php?sid=107467>.
- El-Cüdi, Eymen. "El-Fark Beyn el-Islamiyyin el-Mısriyyeen vel-Etrak." 27 Aralık 2009. <http://ensan.us/?p=439>
- El-Düstur*. 21 Ocak 2010. <http://dostor.org/politics/middle-east/10/january/20/3634>.
- El-Düstur*. 23 Eylül 2010. <http://dostor.org/politics/egypt/10/september/22/29558>.
- El-Arabiye*. 17 Ekim 2010. <http://www.alarabiya.net/articles/2010/09/19/119715.html>.
- El-Ensari, Abdülhamid. "Türkiye el-Cedide. Lineksibha (Yeni Türkiye'yi Kazanılmı)." *El-İttihad Gazetesi*. 10 Haziran 2010. <http://www.alittihad.ae/wajhatdetails.php?id=53006>.
- El-Ezmine*. 23 Mayıs 2010. http://www.alazmenah.com/?page=show_det&id=6500.
- El-Fikr el-Arabi*. <http://alfikralarabi.net/vb/showthread.php?p=50011>.
- El-Fürcani, Muhammed Şerif, *El-Teccid*. 11 Nisan 2008. http://ettajdid.org/spip.php?article147&artsuite=1&debut_articles_rubrique=15.
- El-Gad Gazetesi*. 23 Ağustos 2009.
- El-Gad*. 18 Mayıs 2010. <http://www.alghad.com/?news=505812>.
- El-Hamid, Tarık, "Türkiye! Hazihi Kaimet el-Talebat." *El-Şark el-Evsat*. 13 Haziran 2010. <http://www.aawsat.com/leader.asp?section=3&article=573652&issue no=11520>.
- El-Havaş*. <http://www.alhwash.org/mag/modules.php?name=News&file=article&id=3645>.
- El-Haya Gazetesi*. 6 Haziran 2010. <http://international.daralhayat.com/internationalarticle/149322>.
- El-Irak lil-Cemi*. 4 Haziran 2010. <http://www.iraq4allnews.dk/news/10917-2010-06-04-02-56-27.html>.

- El-Kavsi, Atiyye, Asım el-Desuki, Abdulaziz Nevar, Prens Ahmed Rıdvan, Abdurrahman Yusuf, El-Kutb Ali Hilal, 2005-2006. *El-Hadarat el-İslamiyye ve Tarih el-Arab el-Hadis*. Kahire: Merkez Tatvir el-Menahic vel-Mevad el-Talimiyye.
- El-Kuds el_Arabi*. 5 Kasım 2008. <http://www.alquds.co.uk/data/2008/11/11-07/04qpt82.htm>.
- El-Mısri El-Yevm*. 30 Mayıs 2009. <http://www.almasry-alyoum.com/article2.aspx?ArticleID=212950>.
- El-Mısri el-Yeym*. 21 Ekim 2009. <http://www.almasry-alyoum.com/printerfriendly.aspx?ArticleID=230205>.
- El-Muhtasar*. 2 Şubat 2010. <http://www.almokhtsar.com/news.php?action=show&id=124364>.
- El-Müstakbel*. 21 Şubat 2010. <http://www.almustaqbal.com/Nawafez.aspx?pageid=59099>.
- El-Nehri, Nezar. “<http://nahry.elaphblog.com/Posts.aspx?U=698&A=11527>.”
- El-Nesic*. 5 Haziran 2010. <http://news.naseej.com/Detail.asp?InSectionID=2235&InNewsItemID=356627>.
- El-Rantavi,Urayb. “Türkiye İz Tansürü Dürusuha lil-Mutedilin vel-Mukavimin.” *El-Düstur*. 6 Haziran 2010. http://www.addustour.com/ViewTopic.aspx?ac=\OpinionAndNotes\2010\06\OpinionAndNotes_issue969_day06_id242060.htm.
- El-Re'y*. 14 Kasım 2009. <http://www.alraimedia.com/Alrai/Article.aspx?id=166389>.
- El-Ru'ye*. 13 Nisan 2010. <http://www.arrouiah.com/node/270143>
- El-Sadi, Burhan. “El-Dem el-İsraili Mukaddes ve Dima el-Alem Rahisa.” *El-Watan* 3 Haziran 2010.
- El-Şuaybi, İsa. “Maza fi Vus’i Erdoğgan.” *El-Gad* 6 Haziran 2010. <http://www.alghad.com/index.php?article=17657>.
- El-Wasat*. 23 Mayıs 2008. <http://www.alwasatnews.com/2086/news/read/296135/1.html>.
- El-Wasat*. 30 Kasım 2009.
- El-Wasat*. 5 Şubat 2010. <http://www.el-wasat.com/portal/News-55575707.html>.
- El-Yevm el-Sabi'*. 15 Eylül 2010. <http://www.youm7.com/News.asp?NewsID=214506>.
- El-Zeatira, Yasir. “An el-İslamiyyun wa Lawsat al-Tecrübe el-Türkiyye.” *El-Cezire*. 15 Şubat 2010. <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/3A234A68-DDB0-4870-9624-367D0B046C5D.htm>.
- El-Zeatira, Yasir. “El-Mukarane el-Hatie Beynel-Tecrübe el-Türkiye vel-Arabiye fil-Demokratiye.” 10 Mart 2004. <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/2AC52F3D-CCD6-44B4-B773-9306ACF760CE.htm>.
- El-Zeyat.Org*. 13 Ocak 2010. http://www.elzayat.org/show_conv_83.htm.
- El-Zeyyat, Muntasır. “Fethullah Gülen.. Ezabir el-Din vel-Mal vel-Siyase Kıraatün Fit-Tecrübe el-Türkiye.” *El-Mısriyyun*. 22 Aralık 2009.
- Facebook*. <http://www.facebook.com/group.php?gid=115683245036>
- Facebook*. <http://www.facebook.com/group.php?gid=47118253518>
- Facebook*. <http://www.facebook.com/group.php?gid=62287311008>
- Fazlıoğlu, Şükran. 2006. *Arap Romani'nda Türkler*. İstanbul: Küre Yayınları.

- Hasan, Ahmed El-Seyyid. "El-İhvan el-Müslimun Edau Fursat el-Tahavvul ila Hizb Siyasî." 2 Şubat 2010. <http://www.alqabas-kw.com/Article.aspx?id=563768&date=27122008>.
- Hayr, Fatıma. *El-Yevm el_Sabi*. "Türkiye ve el-Racül el-Mariz el-Mısırı (Türkiye ve Hasta Adam Mısır)" 10 Haziran 2010. <http://www.youm7.com/News.asp?NewsID=238929>.
- Hemerijck, A.C.(CB). *European Union, Turkey and Islam*. Amsterdam, , NLD: Amsterdam University Press, 2004. <http://site.ebrary.com/lib/dumlupinar/Doc?id=10077295>.
- Ihvan Online*. <http://news.ikhwanonline.com/Article.asp?ArtID=5166&SecID=390>
- Ihvan Online*. <http://www.ikhwanonline.com/Article.asp?ArtID=17554&SecID=341>
- Ihvan Online*. <http://www.ikhwanonline.com/Article.asp?ArtID=5209&SecID=476>
- Ihvan Online*. <http://www.ikhwanonline.com/Article.asp?ArtID=5345&SecID=342>.
- Islam Fiqh*. <http://www.islamfeqh.com/News/NewsItem.aspx?NewsItemID=3021>
- Islam Online*.
http://mdarik.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&cid=1256033903411&pagename=Zone-Arabic-MDarikyüzde2FMDALayout#ixzz0r7OI3iOM.
- Islamonline.Com*.
http://www.islamway.com/?iw_s=outdoor&iw_a=print_articles&article_id=4331.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. 1986. "Kıraat Li-Tarihi el-Devle el-Osmaniye ve Alakatüha bil-Alem el-Arabi min Hilal Kütüb el-Tarih el-Medresiyye el-Mukarrara fi Mısır Beyne Amey 1912 – 1980 m. (Mısır'da Ders Kitaplarında Osmanlı Devletinin Tarih Okuması ve Arap Alemiyle İlişisine Bakışının İncelenmesi, 1912 – 1980)," *Studies on Turkish Arab Relations 1986 Annual*. İstanbul: Türk-Arap İlişkileri Vakfı, ss. 85-118.
- İlaf*. 22 Mayıs 2008. <http://www.elaph.com/ElaphWeb/AkhbarKhasa/2008/5/332823.htm>.
- Kazim, Saba Muhsin. 2008. "Al-Taseer al-Salby li-Awlama al-Musalsalaat al-Mudablaja". October 18, 2008. <http://www.alnoor.se/article.asp?id=34156>.
- Khayyat, Fawzy Abdulwahhab. 2009. "Limaza Najahat al-Musalsalat al-Turkiyya?" *Al-Nadwa*, 16 September.
- Kramer, Heinz. 2000. *Changing Turkey : Challenges to Europe & the United States*. Washington, DC, USA: Brookings Institution Press, <http://site.ebrary.com/lib/dumlupinar/Doc?id=10026293>.
- Masravi*. 15 Haziran 2010. <http://www.masrawy.com/News/Egypt/Politics/2010/june/16/sawers.aspx>.
- Muhammed Ali el-Atasi. "Ma Yuhcibuhu Anna el-Hicab el-Türki." *El-Re'y*. 17 Şubat 2008. <http://www.arraee.com/modules.php?name=News&file=article&sid=25137>.
- Naba News*. 25 Nisan 2008. <http://www.nabanews.net/2009/13769.html>.
- Nevfel, Ahmed. "Dürus el-Tecrübe el-Türkiyye." *Factjo.Com* 10 Mart 2007. <http://www.factjo.com/AticleViewPage.aspx?id=1366>
- Nüveyhız, Velid. "El-Tecrübe el-Türkiye ve Muhavelat el-Cem' Beyne el-Müte3arizat." 23 Mayıs 2008. <http://www.alwasatnews.com/multimedia/OPN/296135.html>.

- Pipes, Daniel, 2001. "Turkey's Relations with the West and the Turkic Republics: The Rise and Fall of the 'Turkish Model,'" *Middle East Quarterly*, Vol.8, No.3; Larrabee, F. Stephan. *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Santa Monica, CA, USA: Rand Corporation, The, 2002. p 101. <http://site.ebrary.com/lib/dumlupinar/Doc?id=10056167>.
- Podeh, E. 2007. "The Final Fall of the Ottoman Empire: Arab Discourse over Turkey's Accession to the European Union." *Turkish Studies*, 8(3), 317-328. Retrieved April 12, 2009.
- Ra'd, Hamza. *Islamtoday.net*. 26 Mayıs 2010. <http://islamtoday.net/albasheer/art-show-14-133507.htm>.
- Raşvan, Ziya. "Zaviye Uhra – Mahalliye – lin-Nazar fil-Tecrübe el-Türkiye." *El-Şuruk*. 5 Temmuz 2010.
- Saba Net*. November 21, 2008. <http://netayman.jeeran.com/netayman34/archive/2008/11/731151.html>.
- Said, Abdulmun'im. 12 Nisan 2010. "El-Nemuzec el-Süveydi." <http://www.ndp.org.eg/ar/News/SimpleNewsDetails.aspx?NewsID=66390>.
- Said, Abdülmun'im. "El-Tefkir fil-Tecrübet el-Türkiye Merra Uhra." *El-Şark El-Awsat*. 19 Eylül 2007. <http://www.aawsat.com/leader.asp?section=3&article=437749&issueno=10522>.
- Saidaonline*. August 3, 2008. <http://www.saidaonline.com/news.php?go=fullnews&newsid=20071>.
- Şarab, Naci Sadık. "Türkiye ve Mucibat el-Devr el-İklimi." *El-Vatan*. 06 Haziran 2010.
- Tahir, Muhammed. "Al-Musalsalaat al-Turkiyya: Al-Romanciyya al-Asriyya." *Majalla al-Bahrain*. Issue 2041, 2008. <http://www.moci.gov.bh/ar/s,214/s,218/s,253/2041/2/>.
- Tamimi, Zaynab. 2009. "Al-Musalsalaat al-Turkiyya Bayn al-Rafdh wa al-Qabool". *Al-Motamar* March 5, http://www.inciraq.com/pages/view_paper.php?id=20093621.
- Taşpınar, Ömer. 2003 "An Uneven Fit? The Turkish Model and the Arab World." *Brookings Institute, Us Policy Towards the Islamic World*, Analysis Paper, No. 5, available at: <http://www.brookings.edu/printme.wbs?page /fp/saban/analysis/taspinar20030801.htm>.
- Turam, Berna. *Between Islam and the State : The Politics of Engagement*. Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006. p 151. <http://site.ebrary.com/lib/dumlupinar/Doc?id=10180149>.
- Ubeyd, Hanna. "Türk Deneyiminde İslami ve Modern Seçenekler." *Ahram* 8 Eylül 2007. <http://acpss.ahram.org.eg/Ahram/2001/1/1/ANAL814.HTM>.
- Ved Gazetesi*. 12 Haziran 2010. <http://www.alwafd.org/details1.aspx?nid=53197>.
- Vefd*. 16 Haziran 2010. <http://www.alwafd.org/details1.aspx?nid=59364>.
- World Public Opinion. 2009. "Country-by-Country Results (Ülke Ülke Sonuçlar)". http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/jul09/WPO_USObama_Jul09_countries.pdf.

DİZİN

1

1 Mart Tezkeresi, 54
11 Eylül, 12, 13, 30, 53, 62, 92, 102

A

Abbas, Hidiv, 49
Abdünnasır, 46
Abdünnasır, Cemal, 25, 26, 27, 45, 46, 77, 79
Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, 50
Afganistan, 13, 63, 71
Ahmed El-Züweyl, 69
Ahrım Stratejik Araştırmalar Merkezi, 60, 80
Altunışık, Meliha, 29, 30, 34, 111
Amerika Birleşik Devletleri, 13, 14, 25, 30, 36, 37, 53, 54, 56, 58, 62, 69, 76, 79, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 97, 102, 106
Arap Akılcıları Derneği, 59
Arap Birliği, 48
Arap Kongresi, 50
Arap milliyetçiliği, 46, 47, 49, 50, 51, 79, 99, 105
Arap sağı, 76
Arap solu, 59
Arap ülkeleri, 28, 32, 35, 37, 42, 45, 51, 53, 72, 79, 95, 96, 99, 107
Aristokrasi, 46, 97
Atatürk, Mustafa Kemal, 36, 51, 76, 80, 96
Avusturya-Macaristan, 50
Ayn Şems Üniversitesi, 42
Azmi Bişara, 56, 65, 71

B

Batı ile ilişkiler, 13, 14, 81, 106, 108
Batı Sahra, 63
Birleşik Arap Emirlikleri, 63, 66
Büyük Ortadoğu Projesi, 53, 75

C

Celal el-Azm, 59, 71, 76, 79
Cemaleddin Afgani, 26
Cezayir, 49, 51
Cumhuriyet dönemi, 35, 37, 51, 68, 101
Çerkez, 48
Cezayir, 11, 25
Çin, 36, 88, 89, 90, 91, 92, 93
Cumhuriyet dönemi, 30

D

Davos, 12, 30, 35, 37, 42, 54, 65, 94, 96, 102, 106
Demokrasi, 91, 92
Ders kitapları, 42, 105

E

Eğitim, 53, 70
El-Arabiyye, 41, 104, 105, 108
El-Baradai, Muhammed, 40
El-Ezher Üniversitesi, 12, 42, 64, 92, 109
El-Gad Partisi, 58, 65, 71, 77, 112, 113
Ensar el-İslam, 59
Erbakan, Necmettin, 55, 72, 80
Erdoğan, Recep Tayyip, 30, 54, 55, 69, 75, 94, 95
Ermeni, 14, 36, 37, 44, 102
Eymen Nur, 36
Ezan, 80

F

Facebook, 41, 94, 113
Fas, 49, 51, 74
Fehmi Hüveydi, 57, 62
Filistin, 11, 12, 15, 26, 27, 35, 40, 44, 45, 59, 62, 65, 66, 76, 79, 94, 104, 106, 107
Fransa, 49

G

Gazze, 12, 27, 54, 64, 67, 94, 95
Genç Araçlar Cemiyeti, 50
Gülen Hareketi, 81
Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), 37
Güneydoğu sorunu, 14, 36, 37

H

Haçlı, 46, 47
 Hamas, 63, 65
 Hicaz, 48, 51
 Hikmet Süleyman, 50
 Hilafet, 50, 71, 76
 Hindistan, 51
 Hizb-al-Tahrir, 59
 Hüsnü Mübarek, 29, 40, 78

I

İlimli İslam, 64
Irak, 41, 50, 51, 53, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 76, 79, 85, 86, 98, 101, 102, 106, 112
İhsanoğlu, Ekmeleddin, 34, 45, 46, 114
İltizam, 47
İmam-Hatip Liseleri, 71
İnfitah (Açılım), 27
İngiltere, 49, 50, 51
Irak, 11, 12, 13, 14, 26, 27, 30
İran, 11, 13, 14, 26, 36, 55, 56, 57, 64, 65, 66, 68, 76, 77, 79, 89, 90, 91, 92, 93, 97, 99, 107, 111
İslami Avukatlar Sendikası, 75
İslami Hareketler Rehberi, 71
İsrail, 12, 13, 37, 41, 43, 45, 51, 56, 57, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 67, 71, 76, 79, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 106, 107
İttihat ve Terakki, 47, 50, 52

K

Kahire Üniversitesi, 45, 102, 109
Kemalizm, 71, 76, 80
Kıpti, 76
Kifaye, 15, 36, 58, 78
kimlik, 80
Kitaplar, 34, 100
Kral Faruk, 27
Kurtuluş Savaşı, 51, 105
Kuzey Irak, 37, 106
Küreselleşme, 41
Küresel Türkiye'ye Destek Grubu, 94
Kurtuluş Savaşı, 26

L

Laiklik, 59, 80, 86, 94
Lübnan, 11, 12, 25, 44, 51, 56, 59, 63, 65, 68

M

Mahmut Şevket, 50
Malezya, 88
Mavi Marmara, 12, 18, 29, 30, 37, 42, 57, 63, 95, 96, 97, 102, 104, 106
Meşrutiyet, 26
Milli Görüş Hareketi, 75
Moğol, 46
Mustafa Kamil, 26, 49, 86

N

Napolyon, 46, 47, 48, 82
NATO, 59, 63, 98
Necip Sawiris, 69
Neo-Muhafazakarlar, 67
Noam Chomsky, 58

O

Obama, Barack, 30
Orta Asya, 24, 28, 53, 108
Ortadoğu ile ilişkiler, 63, 108
Osmanlı halıları, 99

P

Paris, 50
Portekiz, 46, 47, 51, 52, 105
Prens Sabahattin, 50
Putin, Viladimir, 30

R

Refah Partisi, 72, 101
Rumlar, 37

S

Sedat, Enver, 77, 79
Selahaddin Türk Okulu, 43
Selefiler, 59
Somali, 63
Sosyalizm, 98
Sudan, 63, 72
Suriye, 41, 44, 50, 51, 56, 63, 66, 67, 75, 79, 83, 85, 87, 95, 97, 101, 106
Suudi Arabistan, 56, 66, 81
Sünnilik, 55, 56
Şam, 48
Sedat, Enver, 26, 27
Şerif Amr, 70
Şerif Hüseyin, 51
Şia, 13, 52, 66
Soğuk Savaş Dönemi, 13
Sosyalizm, 25, 26
Sudan, 11, 17, 26
Sünnilik, 13
Suriye, 11, 13, 14, 25
Suudi Arabistan, 13

T

- Taliban, 71
Tezler, 43
Trablusgarb, 49, 50
TRT, 43, 82, 104, 105
Tunus, 11, 12, 16, 25, 27, 41, 49, 51, 52, 74, 87
Türk-Arap İlişkileri, 50
Türk-Arap İmparatorluğu, 50
Türk Büyükelçiliği, 44
Türkçülük, 99
Türk dış politikası, 40, 43, 77, 95, 102
Türk dizileri, 12, 27, 30, 37, 41, 82, 83, 84, 85, 86, 105, 107, 109
Türkiye-İsrail ilişkileri, 37, 99
Türk Kültür Merkezi, 43, 104
Türk malları, 36, 40, 67, 87, 88, 89
Türk-Mısır ilişkileri, 97
Türk-Mısır İşadamları Derneği (TÜMİAD), 44
Türkoloji çalışmaları, 42, 43, 109

V

- Vasat Partisi, 57, 75

Y

- Yakup Kadri, 98
Yaşar Kemal, 44, 102
Yemen, 11, 17, 25, 63
Yunus Emre Kültür Merkezi, 100